

S. 70

/Gr. form

DE GARĒBĒG'S

TE

NGAJOGYĀKARTĀ

DOOR

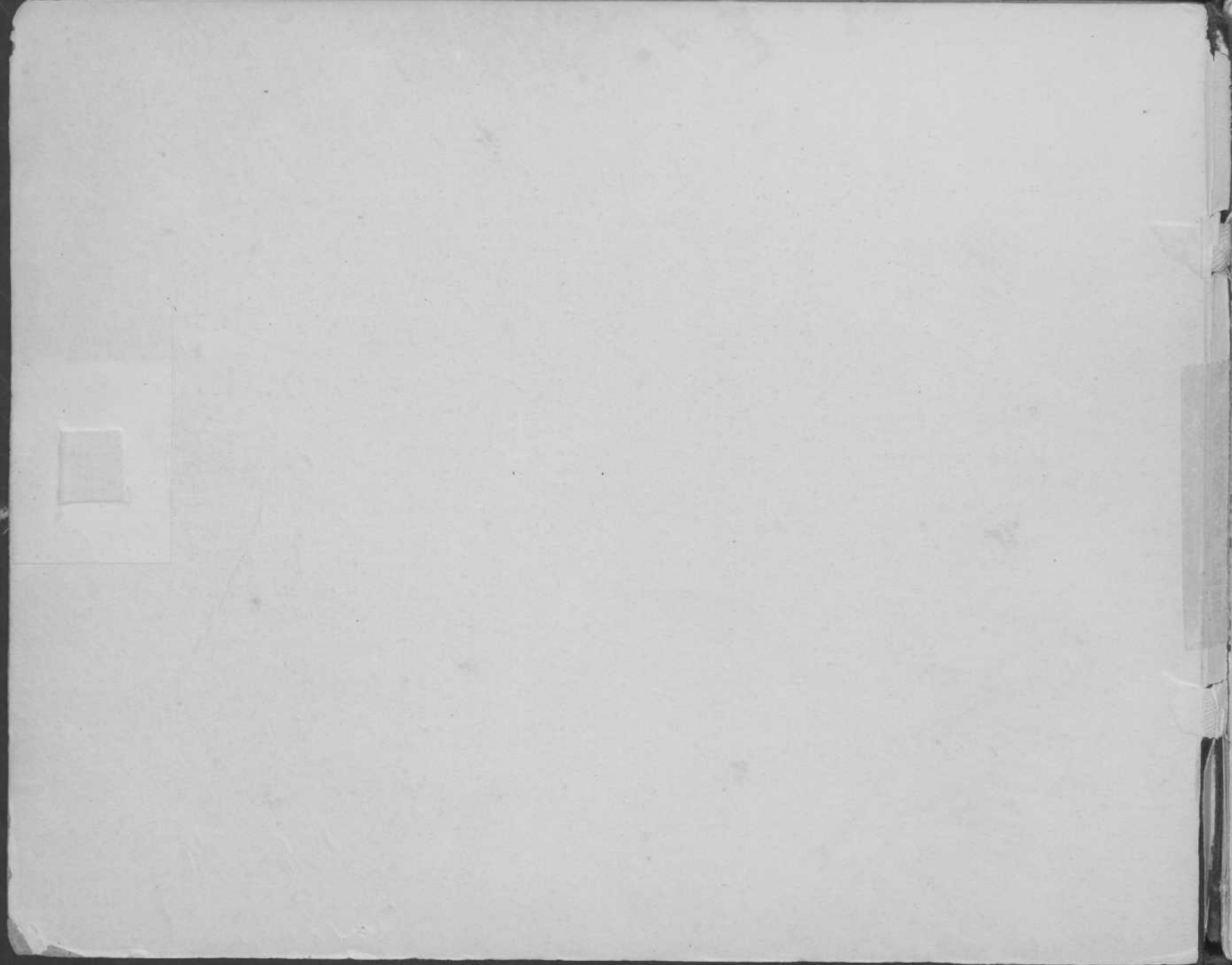
J. GRONEMAN.

MET

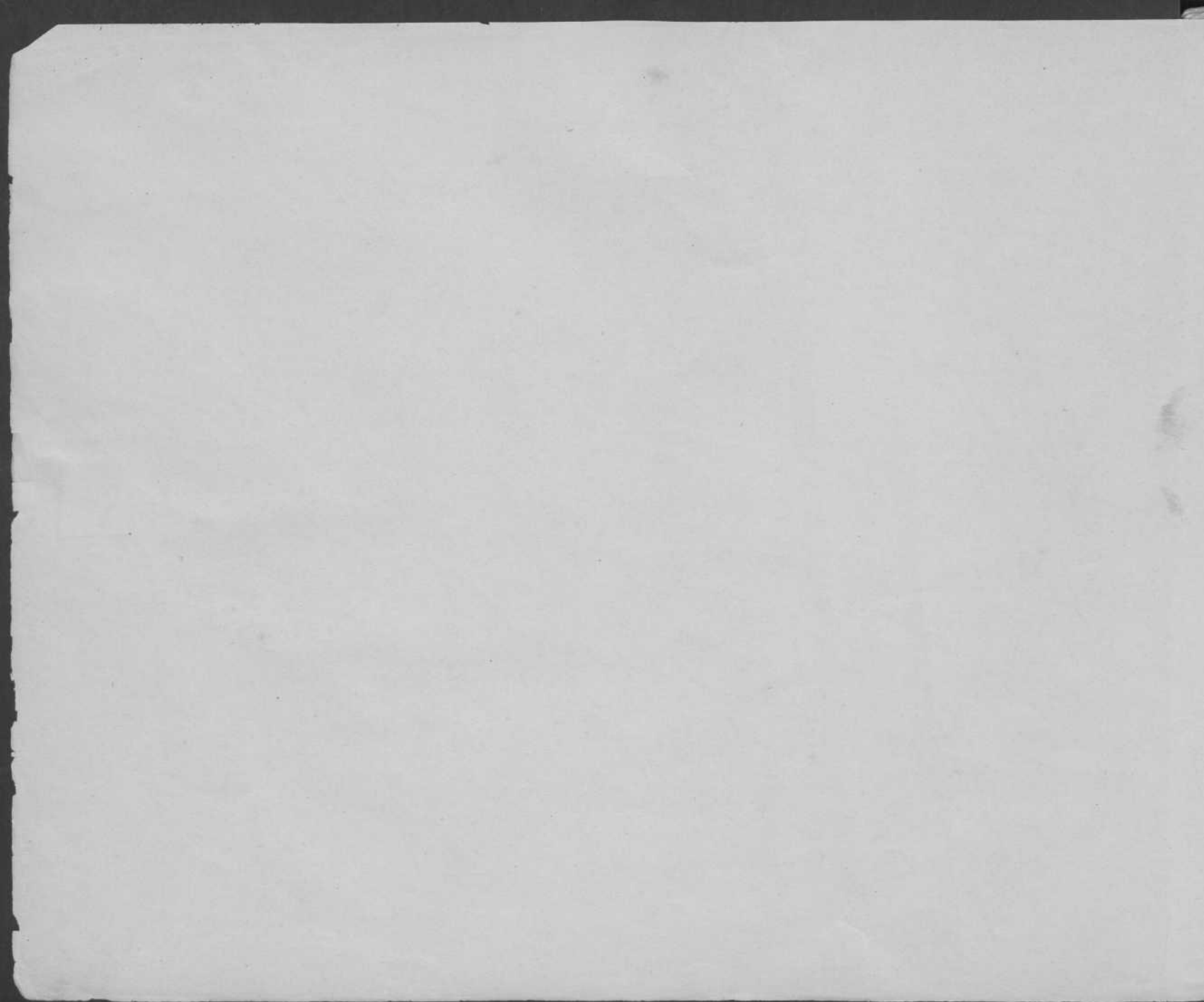
PHOTOGRAMMEN VAN CEPHAS.

UITGEGEVEN DOOR HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND EN VOLKENKUNDE
VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1895.

F97-3

30. 11. 25

[Signature]
/Gr. form

DE GARĒBĒG'S

TE

NGAJOGYĀKARTĀ,

DOOR

J. GRONEMAN.

MET

PHOTOGRAMMEN VAN CEPHAS.

UITGEGEVEN DOOR HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE
VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1895.

DECEMBER 2

MONDAY

1901

1901

1901

1901

EEN WOORD VOORAF.

Eene uitvoerige beschrijving van de garëbëg's bestond nog niet. Daarom heb ik mij eenige jaren geleden daaraan gewaagd, dat werk nu nog eens nagezien en, waar 't kon, verbeterd en bekort. Toch zal ik voor velen nog wel te uitvoerig en langdradig geweest zijn; maar in eene volkenkundige studie mag de nauwkeurigheid niet aan den lust om voortdurend te boeien worden opgeofferd.

Toch heb ik nog veel onverklaard moeten laten, omdat de inlichtingen, die ik ontving, onvoldoende of onderling te zeer in tegenspraak waren.

De photogrammen zijn weder, na bekomen toestemming van Z. H.

den Sultan, volgens mijne aanwijzing en onder mijn toezicht door den bekwamen Javaanschen hof-photograaf CEPHAS vervaardigd.

Natuurlijk behandel ik de feesten zooals zij elkander in den loop van 't Javaansche jaar opvolgen.

Eenmaal zullen zij tot de geschiedenis van 't verleden behooren. Moge dan dit boek de herinnering en menig merkwaardig beeld er van bewaren.

Ngajogyākartā, 12 November 1888.

J. GRONEMAN.

OVER DE UITSpraak DER JAVAANSche WOORDEN.

De *ò*, *é* en *ë* luiden als de eerste, tweede en derde *e* in herleven.

De *g* als een zachte *k*, evenals in 't Engelsch *good*.

De *ng*, de *dj*, de *tj* en de *nj* stellen altijd een ondeelbaren medeklinker voor, en mogen daarom bij 't afbreken van een woord op 't einde van een regel nooit gescheiden worden.

De *k* wordt aan 't einde van een lettergreep of van een woord onvolkomen uitgesproken en verkort den voorafgaanden klinker. Zij wordt dus volkomen gehoord in *sëkati*, *bòkor*, (*së-kati*, *bò-kor*), onvolkomen in *rantjak-an*, aan 't eind van *koe-loek*, enz.

De *ā* klinkt als de *ao* in 't geldersche *vaoder* of als de engelsche *a* in *war*.

De *aksārā* *an* wordt aan 't begin van een woord of een letter-

greep gewoonlijk als *a* of *ā*, bij officieele voorlezingen als *ha* of *hā* uitgesproken. Daarom laat ik de *h* in 't eerste geval liever weg. Op 't einde van een lettergreep of van een woord (waar zij de *an* voorstelt, hoort men de *h* wel, b.v. in *arahan* (*arah-an*); Jav.: *an-an-an-an*.

't Achtervoegsel *an* moet bij 't afbreken van een woord steeds afzonderlijk geschreven worden, behalve wanneer 't met den klinker van een open slotlettergreep tot één lettergreep samengetrokken wordt. Dus *rantjak-an*, maar *pasé-ban*.

De *d* en de *t*, met een punt, vertegenwoordigen de linguale *an* en *an*.

Den klemtoon geef ik, althans bij 't eerste gebruik van elk woord, door een accent (·) aan, wanneer geen ander klankteeken dat belet.

I.

SĒKATĒN.

De zon is ondergezonken, en 't uur van 't avondgebed — vóór, gedurende en na 't sterven van den dag — voorbijgegaan, en met den nacht een nieuw etmaal aangebroken.

Heden is dat *dinā rābo lēgi*, de zesde dag der maand Moeloed van 't jaar Djé, 1814 der Javaansche telling, overeenkomende met den naāvond van dinsdag, den 23 en den morgen en middag van woensdag, den 24 December 1884. Natuurlijk alleen voor dit jaar, want 't Javaansche telt elf, 't schrikkeljaar tien dagen minder dan ons jaar van 365 dagen.

De zesde Moeloed is echter een dag van bijzondere beteekenis, omdat dan, een uur ongeveer na zonsondergang, de *sĕkātĕn* aanvangt, die aan *garĕbĕg* Moeloed, 't geboortefeest van nabi MOEHĀMAD, den grooten profeet, voorafgaat ¹.

Om van dien aanvang getuigen te zijn, rijden of wandelen wij den grooten noordelijken aloen-aloen zuidwestwaarts over, om de lijfwachtkazerne en langs de wagenkamers en paardenstallen van den kraton (in de wijk *Rātādĵājan*) heen, en dan, links den oostwaarts omhoogrijdenden rijweg volgend, 't ommuurde plein *Kĕmāḍoengan lor* (gewoonlijk om de daar groeiende grootbloemige boomen *Kĕbĕn* genoemd) op, dat tusschen den hooger gelegen *Siti inggil* ² en den doorgang *Brādĵānālā*, aan den noordkant, en een derden ommuurden voorhof, *Srimĕnganti*, aan de zuidzijde ligt, en waar een ongewone, maar altijd Indisch stille drukte heerscht, die door talrijke groepen van mannen, vrouwen en kinderen, en vele, door kleine olielampjes flauw verlichte, draagbare spijs- en drankstalletjes gekenmerkt wordt.

Geen luid getier of liederlijk gezang, geen dronkaards on- of waanzin, geen dierlijke gewelduiting, geen vloek- of twistgeschrei

¹ De *a* van *garĕbĕg* is kort.

² Verheven grond, korthedshalve *sĕtinggil* of *sitinggil* uitgesproken en ook wel geschreven.

— zooals we dat in «meer beschaafde» westersche landen gewoon waren; en toch, die lieden genieten hier, want daarom wandelen ze er rond, zetten ze zich op den afgekoelden zandgrond onder den vonkelenden sterrenhemel of 't donkere *kĕbĕnloover* neder, en luisteren ze naar de machtige tonen van den vorstelijken *gāmĕlan*, wiens volle bronsklanken den volke verkondigen dat de zesdaagsche feestviering aangebroken is.

Zes dagen en nachten zullen die tonen luid weerklinken en aan alle andere *gāmĕlan*'s 't zwijgen opleggen. Alleen den oudsten van allen, den *kyahi MOENGANG* niet, die als eeuwen oud vorstelijk erfstuk heiliger rechten bezit, en wanneer hij des zaterdagavonds op den aloen-aloen in zijn eigen *panggoeng* of *pagóngan* (*Moenggangan*) bespeeld wordt, zelfs den *gāmĕlan sĕkātĕn* tot zwijgen brengt.

Ook overmorgen zullen alle *gāmĕlan*'s rusten, dat is: van donderdag- tot vrijdagavond; want op den Javaanschen vrijdag, den *dinā djoemoengah*, mag geen gong geslagen worden.

Waar dit bij uitzondering geschiedt, verbeurt de eigenaar een boete van f 25 aan de *mĕsdjid* of aan den *pĕngoeloe* ³.

Bovendien rusten de *nijāgā's*, de *gāmĕlan*spelers, drie malen in elk etmaal, omstreeks den tijd der morgen-, middag- en avondgebeden; wanneer de ware geloovigen, bij zonsop-, door- en ondergang, hun levensplichten en den komenden levensavond biddend gedenken.

Meen niet dat zeer velen onder de Javanen hun geloofsleer zoo streng opvatten.

Wij volgen den stroom van wandelaars en naderen de *rĕgol Kĕmāḍoengan*, waar we als Europeanen door de schildwachten der lijfwachtdragonders zouden afgewezen worden, wanneer we geen verlof van den Resident hadden tot het bezoeken van 't plein *Srimĕnganti* ⁴ of, krachtens de eene of andere hoedanigheid (zooals de schrijver van dit werk als kraton-arts), vrijen toegang hadden tot den *kĕḍaton*.

³ Dit is wel eens gebeurd, bijv. bij een bezoek van den Gouverneur-Generaal in den kraton. De Sultan zond toen de verschuldigde boete aan den hoofd-*pĕngoeloe*.

⁴ *Sri* is de plaats waar de bezoekers van den Sultan, of de prins en andere *prijaji's*, namens Z. H., op feestdagen op de Hollandsche autoriteiten wachten (*mĕnganti*).

Nu gaan wij door de verboden poort en dalen de vier steenen zijtrappen, die naar 't genoemde plein leiden, af, waar nog meer inlanders, maar geen spijs- of drankventers meer te vinden zijn.

Een andere poort, die niet alleen door Europeesche en Javaansche wachters, maar 's nachts bovendien door 't sluiten der zware djati houten deuren verzekerd wordt ⁶, de régol Dānā Pērtārā, om hare bestemming gewoonlijk régol Kēdaton genoemd, laten we ongemoeid, omdat we daar binnen thans niets te doen hebben. Voor andere Europeanen is die alleen toegankelijk, wanneer zij, na door den Resident voor hen aangevraagd en door den Sultan toegestaan verlof, zijne hoogheid bezoeken, of in 't gevolg van dien hoofdambtenaar de hoffeesten bijwonen.

Wij blijven dus op 't plein Srimēnganti tusschen twee matig groote, in lawakanstijl opgetrokken pēndāpā's, de bangsal's wétan en koelon, staan.

Als alle andere gebouwen van dien aard bestaan zij uit een ongeveer twee voeten hoog steenen vierkant, de bēbātoer of djrāmbah, dat door een lagere steenen buitenvloer, de kadjogan, omgeven en door een hoog en steiloplopend middendak, als alle andere daken met zware djati houten sirap's belegd, gedekt is ⁶.

Dit middendak met de ruimte daaronder heet broendjoeng, en rust op vier zware en hoge djati houten stijlen, sākā goeroe. De lagere en minder steil naar de vier zijden aflopende zijdaken worden pēnāgap genoemd en door twaalf minder zware randstijlen, de sākā rawā, gedragen, terwijl de nog vlakker hellende buiten- of afdaken, èmpèr, door twintig nog lichtere sākā's pēngarak ondersteund worden ⁷.

⁶ Die der andere poorten blijven gewoonlijk open. Niet echter die van de vier plēngkoeng's, twee in den noordelijken, één in den westelijken en één in den zuidelijken buitenmuur. De oostelijke heeft er geen.

⁶ Sirap's zijn langwerpig vierkante, naar beneden puntig toegesneden, houten dakplaten. Die punten bedekken de voegen tusschen de beide onderliggende sirap's.

⁷ Bij zeer groote pēndāpā's worden de te ver uiteenstaande sākā's rawā en pēngarak nog door hulpstijlen van anderen vorm (deze zijn rond, de echte stijlen vierkant) afgewisseld. Men noemt die sākā santēn.

De oostelijke bangsal srimēnganti heeft bij uitzondering zes sākā's goeroe, drie paren achter elkander van west naar oost. Waarom?... „Sēbab adat". Een andere verklaring gaf mij niemand. Pēndāpā's met 4 sākā's goeroe worden djoglo, met 6 tradjoemas genoemd.

De ruimte tusschen de vier sākā's goeroe wordt ook wel godagan genoemd.

De beide bangsal's zijn dezen avond om de sākā's rawā heen met kleurig tjiñdédook omhangen, dat in 't midden der beide naar elkander gekeerde fronten in breede plooien opgenomen is ⁸. Door die openingen zien wij de zware geelblanke metaalbekkens der beide gamēlan's, waarvan de eene, de kyāhi GOERTOER MADOE, een erstuk of poesākā, in de westelijke; de andere, de kyāhi Nāgā (of Nāgā Wilāgā), die een poetrā of kopie van den andere is, in de kleinere oostelijke bangsal opgesteld werd ⁹.

Om vier uren in den nacht worden beiden naar 't voorplein van de mēsdjid agēng, de groote moskee, die aan de westzijde van den grooten noordelijken aloen-aloen staat, overgebracht, en de GOERTOER MADOE op de zuidelijke panggoeng, de Nāgā op de noordelijke geplaatst. Die panggoeng's, ook wel sēkatēnan genoemd, zijn overdekte vierkante steenen terrassen, en hebben ieder aan elk der vier zijden een opgang van negen steenen trappen.

Beide gamēlan's zijn volkomen aan elkander gelijk. De Nāgā is onder den eersten Sultan na den andere, die gezegd wordt van den kraton van Mādjāpahit afkomstig te zijn, vervaardigd. Maar beiden zijn van alle andere gamēlan's door een minder groot aantal en minder verscheidenheid, maar een grooteren omvang der instrumenten onderscheiden; zooals blijken zal wanneer men de volgende beschrijving met die van den kyāhi ANDJĀ NĒGĀNā vergelijkt, dien ik in 't plaatwerk: In den Kēdaton van Jogjākartā ¹⁰ beschreven en afgebeeld heb, of met de uitvoeriger studie der: Gamēlan te Jogjākartā, die ik ten behoeve der Internationale muzikale Tentoonstelling schreef en door den Leidschen hoogleeraar J. P. N. LAND in de

⁸ Dit tjiñdē is van grover weefsel dan dat wat voor kledingstukken gebruikt wordt, en wordt in de dēsā Ngromā in Banjoemas vervaardigd. Het wordt ook gōebah of gōbēr genoemd. Het andere, dat we later bij de hofkleding zien zullen, is een zeer fijn en kostbaar, veelkleurig, Indisch zijdeweefsel.

⁹ Poetrā is kind; in dit geval nabehelding. Men betitelt alle erstukken en andere dergelijke vorstelijke voorwerpen met het predikaat kāngdjēng en kyāhi. 't Eerste vervalt voor ons wanneer wij daarvoor ons lidwoord gebruiken. Ook de Javanen zeggen korthedshalve alleen kyāhi.

¹⁰ Uitgegeven bij E. J. BRILL te Leiden, in 1888.

werken van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, 1890, uitgegeven is.

Daar de kyahi Nāgā juist een lied ten einde heeft gebracht en de GOENTROER MADOK een nieuwen zang aanvangt, wenden we ons rechts, en blijven we onder de ģmpĕr van de westelijke pĕndāpā voor de hoogere midden-bĕbatoer staan.

Vlak voor ons zien we een zeer grooten bōnang bāroeng¹¹. De zware rood en goud geverfde rantjākan draagt twee rijen, ieder van zeven, geelbronzen klankbekkens, wier geluid nog door daaronder hangende bolvormige aarden zangbodems (kĕndil grābah) versterkt wordt¹².

Deze veertien bekkens leeren ons dat de gamĕlan sĕkāti tot het stelsel pĕlog behoort, dat zeven tonen in 't octaaf heeft, 't andere stelsel, de salĕndro, heeft er slechts vijf. Maar bij dezen pĕlog zijn daaraan nog twee afzonderlijke bekkens toegevoegd (die evenwel geen anderen toon geven), die aan beide zijden van den loerah nijāgā staan, die den bonang bespeelt en de andere spelers aanvoert en leidt. Men noemt deze bekkens bonang pĕngāpit, omdat ze als octaven alle andere bekkens insluiten (ngapit).

De loerah zit op een lage bamboe-tabouret. Hij heeft den rang van dĕmāng en den aan zijn ambt verbonden naam van Mĕlānā. (De aanvoerder der nijāgā's van den Nāgā heet steeds dĕmāng Māngoē Gĕnding.) Hij is gekleed in 't dubbele hofkleed (kāmpoeh of dōdot), met den gordel, mōgā, den witten borstrok, kōtang, en 't galabuis, sikĕpān. Op de, in een gedraaiden wrong (kontjĕr) over den nek afhangende haren draagt hij den zwarten (op den garĕbĕgdag en bij andere groote feesten den witten) ongeranden hofhoed, koeloek (irĕng en poetih, hoog-Javaansch wangkidan tjĕmĕng en pĕtāk), en als edelman, zij 't ook van minderen rang, voert hij den kĕris (doewoeng) achter in den gordel. Als tijdelijk bewaarder van de vorstelijke poesākā draagt hij de tjinde-zijden samir¹³, wier uiteinden met gouden bloemen en franjes getooid, op de borst aangehaakt

zijn, om den hals. Gouden sĕmping's omgeven zijn ooren, en geurige bloemensnoeren (ontjĕn) hangen daarvan op de schouders af. Dergelijke bloemen omkransen ook den krisgreep (ĕekiran).

Hij heeft dus zestien klankbekkens onder 't bereik van zijn beide, met knodsvormige tāboeh's gewapende, handen; maar de ongewone grootte van 't instrument (dat ongeveer vijf schreden lang is) eischt dat een tweede nijāgā, tegenover hem op den vloer gezeten, een deel der lage tonen voor zijn rekening neemt.

Dat de bekkens in de vierkante openingen van 't houten raamwerk (rantjākan) op twee overlangs gespannen koorden (of lederen riemen, djangĕt) rusten, meen ik bij de lezers van mijn bovengenoemde werken bekend te mogen achten¹⁴. Minder misschien dat ook de schuin oprijzende zijranden van die rantjākan met geurige bloemensnoeren (ontjĕn) behangen zijn.

De loerah leidt de zangwijzen (gĕnding) in, door de spaarzame toonvallen der andere instrumenten gesteund, of weeft zijn zachte, weemoedige klagtonen door een krachtig allegro van saron-klanken heen.

Deze speeltuigen staan achter hem in één rij geschaard; in 't midden de zware dĕmoeng; daarnaast aan iedere zijde een saron in engeren zin, en rechts nog een kleinere pĕking. Al deze saron's dragen zeven vrij zware geelbronzen klankstaven (wilāhan) op de randen hunner rantjākan's stennend en daár door metalen pennen op hun plaats gehouden¹⁵. Onder de beide uiteinden dezer staven, en om de, door de daarin geboorde openingen oprijzende pennen, liggen ringkussens van samengebonden rōtan spaanders (tāwonan), die den schok der op de wilāhan vallende hamerslagen verzachten, hoewel die nog sterk genoeg zijn om menige staaf een paar duimen hoog te doen opspringen, en soms zelfs één er van stuk te slaan. Dan is echter de panĕwoe gĕnding, de onderhouder, casu quo hersteller der gamĕlan's, bij de hand, om de onbruikbaar geworden klankstaaf door een andere (uit een achteraf geplaatste kist met waarloze staven en taboeh's) te vervangen.

De ringen geven bovendien aan de tonen, wanneer die niet als

¹¹ Voor deze en andere benamingen en verdere bijzonderheden verwijs ik naar de bovengenoemde werken.

¹² Bij 't afbeelden van dezen gamĕlan, in lichtdruk, waren die zangbodems vergeten.

¹³ Zie daarover 't vroeger genoemde plaatwerk. Ook de bespelers van den dĕmoeng, den gongen den beđoeg dragen de samir.

¹⁴ Een enkele kleine onjuistheid in den tekst van het plaatwerk is in 't gamĕlanopstel verbeterd.

¹⁵ De saron's van den salĕndro hebben zes klankstaven, dat is twee tonen minder, maar den barang als octaaf verdubbeld.

gewoonlijk, met de vrije linkerhand van den speler gedempt worden, een eigenaardigen, trillend doorzingenden naklank, die bij andere gamēlan's minder te pas komt.

Deze saron's worden niet, als de bonang's en andere bekkens, met knodsvormige houten taboeh's geslagen, maar met hamervormig gestelde korte, gevulde, jonge buffelhorens ¹⁶. Zij zijn, even als de saron's zelf, veel zwaarder dan die van andere gamēlan's.

De dēmōeng en de pēking worden ieder, althans gedurende de levendige allegro's, door twee tegenover elkander zittende nijāgā's bespeeld, omdat de spierkracht, die vooral de eerste vereischt, en de snel opvolgende toonvallen van beiden, die dikwijls als achtsten of zestienden tegenover de halve noten of kwarten der eigenlijke saron's en de halve of heele noten van den bonang staan, dit vorderen.

In den aanvang van elk lied hebben de saron's een meer begeleidende rol, hoewel hun spaarzame tonen ook dan een eigen melodie (t hoofdmotief van 't toonstuk) vormen. Maar in de krachtig aanzwellende allegro's, die de inleidende andante's vervangen, voeren zij den hoofdtoon en houden zij, meermalen eenstemmig, de hoofdmelodie vol.

De hier volgende proeven kunnen wel geen volkomen juist (want de tonen der javaansche toonschalen verschillen vrij veel van de onze), maar toch een benaderend beeld van die melodiën geven, en wel de eerste regel van 't inleidend klaagmotief van den

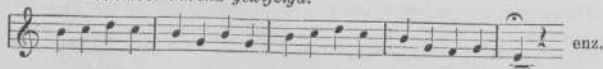
Zacht en langzaam.

Langzaam.

*Eerst versnellend en sterker aanzwellend,
later vertragend en wegstervend,
doch voortdurend gewijzigd.*

¹⁶ Bij andere gamēlan's meestal met houten hamers.

bonang, de gēnding sēkatī; de tweede van den aanhef van een saron-allegro, en de derde van zulk een allegro in volle kracht.

Rechts naast den pēking staat een rantjakan met twee klankbekkens, de kēmpjāng, die door één nijāgā met twee taboeh's geslagen worden en ter begeleiding dienen.

Nabij dit instrument, rechts achter den bonang, hangen de beide zware gong's, onderling om 't slingeren tegen te gaan door een eenvoudig besneden kruishout verbonden, aan één op twee stijlen rustenden rijk besneden draagbalk (gálor). 't Zijn de vol en lang doorzingende basinstrumenten, wier diepe tonen de toonzinnen der leidende instrumenten besluiten. Eén nijāgā behandelt beiden met een zware bolvormig geknopte taboeh.

Meer naar voren, rechts naast den bonang, hangen twee andere, maar veel kleinere bekkens (bēndē), door een dergelijk kruishout als dat der gong's verbonden, in een gelijkvormige kleinere gálor. Zij worden door één, soms zeer jeugdigen, nijāgā, beurtelings met een zelfde taboeh bediend, en ondersteunen den gamēlan zang nu en dan met hun zachtgonzende, slechts één toon onderling verschillende, klanken.

Links achter den bonang eindelijk, en naast den linker saron, ligt de bēdoeg, een zware trom (van ongeveer gelijken vorm als 't gelijknamige werktuig, waarop in de mēsdjid de uren van 't gebed worden aangekondigd), in een op vier stijlen rustend raamwerk. Zijn harde en doffe slagen dreunen in den aanvang vrij spaarzaam, later veelvuldiger, door den zwellenden gamēlan zang, wanneer déwī PĒRTIMAH, de dochter van den profeet, den marteldood harer beide zonen, bagéndā HĀSAN en -HÓESIN, beweened, voorondersteld wordt zich op de borst te slaan of in wanhoop op den grond neder te zinken ¹⁷.

Wij zullen bij de beschrijving van garēbēg Dal zien, waarom deze gebeurtenis in de sēkatēndagen der maand Moeloed herdacht wordt, ofschoon zij op den tienden dag der maand Soerā, de eerste maand van 't jaar, verjaart.

De klaagliederen van FATIMAH (zoo luidt haar door de Javanen

¹⁷ In den tekst van 't plaatwerk: In den Kēdāton van Jogjākartā gaf ik verkeerdelijk den rouw om den dood van haar vader als de oorzaak van FATIMAH's weeklacht aan. Trouwens, de Javanen zijn 't daarover onderling niet altijd eens. Velen weten er niets van.

verbasterde arabische naam) worden, naar men beweert, door den gamēlan sĕkati vertolkt, en de zachte weemoedstonen, waarmede de bonang alle gēnding's inleidt, dunken ons daarmede zeer goed overeen te stemmen. 't Valt ons, Westerlingen, veel moeilijker, in de daarop volgende allegro's een steeds luider stijgende weklacht te hooren, die later in een sterk versneld presto tot vertwijfeling klimt; maar beter begrijpen we weder 't wegstervend slot ritardando, dat van troostvol insluimeren of berusten na harden strijd spreekt. En ook wordt het ons thans duidelijk waarom deze gamēlan's met den bijnaam sĕkati, en hun speeltijd met de gansche omgeving met dien van sĕkatēn aangeduid worden. Want die woorden zijn een samentrekking van sĕsĕk en ati, in 't laatste geval met het achtervoegsel an, en beteekent, 't bedrukt van hart zijn; gemoedsbeklemming hebben of geven, en al wat daarmede in dadelijk verband kan staan ¹².

Onmiddellijk na 't aanslaan van den laatsten toon neemt de andere gamēlan 't inleidende motief weder op, om daarna dezelfde of dergelijke melodiën door den nacht te doen klinken, klagend en zingend, troostend of jubelend, maar altijd rein voor wie de ons ongewone harmonie der gamēlan tonen heeft leeren verstaan.

De gamēlan sĕkati geeft in een twaalfstal gēnding's afwisseling genoeg. Toch hebben deze toonstukken, door hun ernstige andante's, hun dan volgende allegro's en hun wegstervende slotmaten een te veel overeenstemmend en tevens te edel karakter, om hen niet in één hoofdvorm samen te vatten, dien ik, zonder verdere gevolgtrekking, liefst met dien van de sonaten onzer muziekschool zou vergelijken, maar waarbij dan 't zelfde inleidende treurnotief, de gēnding sĕkati, nooit ontbreekt.

De twaalf gēnding's, waarvan vier groot en acht klein genoemd worden (waarbij 't eerste ongeveer aan ons klassiek beantwoordt), dragen de volgende namen:

de 4 gēnding's agēng:
Rámboe,
Rángkoeng,
Añdong-añdong, en
Loengkā of Lālā dĕmpĕl;

¹² In 't hoofdstuk Garĕbĕg Dal zullen we nog een andere reden tot dit nĕsĕk ati (nĕsĕk is de werkwoordvorm) bespreken.

en de 8 gēnding's alit:

Orang-aring,
Atoer-atoer,
Bároeng póetih,
Gléjong,
Sóeloeng dajoeng,
Rèndèng,
Dĕndang sĕpinang en
Songbah ¹³.

Onder den loerah telt elke gamēlan sĕkati nog tien nijāgā's, die geen bijzonderen rang bekleeden en dus djádjā genoemd worden. Natuurlijk is 't korps nijāgā's van den kraton veel grooter en wisselen dezen elkander bij de verschillende gamēlan's (de kraton telt er 14 of zelfs 15) af.

De onderhouder van al deze gamēlan's, van wien we boven reeds gesproken hebben, draagt den titel van panéwoe gēnding en den onveranderlijk op zijn opvolger overgaanden naam van Kárā di Mĕwā. Hij is altijd aanwezig om, waar dit noodig mocht worden, herstellingen aan te brengen. Zijn helper of kliwon, die den rang van bĕkĕl heeft en altijd Kárā Porserrā heet, is gedurende de sĕkatēnweek gewoonlijk bij den kyahi Nāgā te vinden, zij 't ook dikwijls slapend, evenals zijn chef dit op de zuidelijke panggoeng voortreffelijk weet te doen, en waartoe ligmat en kussens in een der hoeken worden nedergelegd.

Gewoonlijk dragen de nijāgā's op 't mĕsdjid plein hun eenvoudige daagsche kleeding; maar 's nachts, na den laatsten sĕkatēn dag, wanneer de vorst zelf 't bedehuis, en ook de beide gamēlan's bezoekt, wordt de hofkleeding gebezigd.

Dat bezoek, waaraan 't volgende hoofdstuk gewijd zal zijn, heeft in den voornacht van den 12 Moeloed, den garĕbĕg-feestdag, plaats en een bidstond: tĕbiran of sĕlawátan Moeloed, ten doel.

¹³ Hoewel deze namen mij door een loerah nijāgā zijn opgegeven, werden mij door een bevoegd Javaan nog andere genoemd, als: de gēnding sĕkati waarmede alle zangen geopend worden, en voorts zes gēnding's agēng: Atoer-atoer, Bājēm-toer, Rámboe, Rángkoeng, Añdong-añdong en Loeng gūdoeng-pĕl; en vele gēnding's alit als: Rinā-rinā, Sĕmirat, Blābak, Ritjik-ritjik, Songbah, Rangsang tóeban, Lúras ati, Lágoo, Rangoe-rangoe en andere. De zes gēnding's agēng worden uitsluitend gedurende de sĕkatēn gespeeld, van 8 tot 11 uur 's nachts. Buiten den kraton mogen zij niet gespeeld worden.

Zoodra de Sultan in dien nacht 't voorplein van den tempel betreedt, wordt dezelfde zang op beide gamēlan's uitgevoerd. Nadert zijne hoogheid een der panggoeng's, altijd 't eerst de zuidelijke, dan wordt de daar bespeelde gamēlan luider geslagen, om weder zeer zacht getokkeld te worden, wanneer de vorst de trappen beklommen heeft en zich eenige oogenblikken bij dat speeltuig ophoudt.

Een paar uren nadat hij, altijd voor middernacht, naar den kēḍaton teruggekeerd is, worden ook de beide gamēlan's naar binnen gedragen, de kyahi GOENTOE MADOE, om tot een volgend jaar in den vorstelijken gēḍong gāngsā op de Sētinggil geborgen te worden, en de andere, de kyahi NĀGĀ, om eerst nog eenmaal op den garēbĒg dag dienst te doen en daarna zijn voorganger te volgen.

De gēḍong's gāngsā staan aan de oost- en westzijden van 't terras. Ook de tot de oepātjārā behoorende pajoeng bawat (waarover later) wordt daar, met de daarbij behoorende wapens, bewaard.

Bij 't huwelijk of de besnijdenis (of ook bij 't doorboren der oorlellen) van uit een ratoe (of vorstin) geboren Sultanszonen of dochters (pōetrā dālēm sangking njadjĕng)²⁰ wordt de kyahi NĀGĀ uit zijn bergplaats naar de westelijke bangsal Srimēnganti overgebracht om de binnen den kēḍaton gevierde plechtigheid met zijn zangen te huldigen. Een andere gamēlan, de poesākā, kyahi GOENTOE SĀRI, weerklinkt dan op 't plein Magāngan, bezuiden den Kēḍaton²¹.

't Is voor ons intusschen tijd geworden om den kraton te verlaten en over den aloen-aloen naar huis terug te keeren.

Hier past een enkel woord over 't volksfeest, dat daar zes dagen en nachten achtereen de menigte bezig houdt.

Voor (buiten) de groote mēsdjidpoort zijn enkele en dubbele rijen van bamboekramen en waroeng's opgeslagen²², waarin Maleiers, Chineezers en enkele Javanen hun koopwaren uitgesteld

hebben en spijs en drankventers den moeden wandelaar voeding en lāfenis aanbieden.

Daar dwalen mannen, vrouwen en kinderen, van velerlei landaard en in bonte verscheidenheid van kleeding rond, de Euro-indische dames (in saroeng en kēbĀjak, 't luchtige indische nēgligé) zich verlustigend in 't nonton, in 't koopen en snoepen; de kinderen de handen vol speelgoed of veelsoortige lekkernij.

En nu mogen die snoeperijen nog meestal van inheemschen oorsprong zijn; onder dat speelgoed is meer, en die koopwaren zijn grootendeels van buitenlandsch, zelfs van Europeesch maaksel.

Dat onze beschaving ook tot hier doorgedrongen is, daarvan getuigen niet alleen draaimolens en Russische schommels, die onzen kinderen en kinderlijke oosterlingen genot doen vinden in 't ongewone; maar ook de restauratieloods van een aan blanken en bruinen verwante Ngajogyā'sche hotelhoudster, en zelfs een Jan-Klaassentent met draaiorgelmuziek en tromgebons, die dit jaar voor de eerste maal de sēkatōnkermis verlevendigt, maar wier treurig gedreun ons een wanklank dunkt bij den ernstigen gamēlan-zang. En van die beschaving getuigen de zakkenrollers en nachtvlinders en natuur- of schoonheidminnende slenteraars, die in 't licht der talloze toko-lampen dooreenwoelen als Amsterdammers in hun Kalverstraat, of onder de schaduw der zware wēringin-boomen 't wassende maanlicht en den onbescheiden blik van andere wandelaars ontwijken²².

Wat men hier echter nog niet ziet, dat is onze jenever-beschaving, en wat men er niet tapt, 't is onze alkohol, tenzij in de slechts „door fatsoenlijke lieden“ van ons ras (of ten naastenbij) bezochte poffertjesloods van „nonna LINA.“ De drankduivel waart er nog niet rond en... moge er nooit zijn slachtoffers aangrijpen!... maar de opiumkit is niet ver, en die vloek drukt menigeen, die hier rondsluip of neerzit in onbehaaglijk niets-doen.

Na den eersten nacht, en terwijl de gamēlan's 't omuurde voorplein van den mēsdjid met hun tonen vullen, stroomt het volk de trappen van de groote toegangspoort op en af, en neemt het de omgeving der beide panggoeng's en alle treden van beider vierdubbele opgangen in bezit, en vleit het zich neder op

²⁰ Zie mijn artikel: over den Javaanschen adel, in 't Julinummer van de Indische Gids van 1886.

²¹ De besnijdenis van meisjes wordt sōenat en in de hoftaal tētēs genoemd; die van de jongens tētāk of sōepit. 't Doorboren der oorlellen heet tiadik.

²² Bamboe is maleisch, en heet in 't javaansch: pring, hoogjavaansch: dēling; doch ook wel 't maleische bamboe. Waroeng's zijn inlandsche spijskramen.

²² De javaansche maanden zijn maan-maanden. De Sēkatōn valt dus altijd samen met de wassende maan.

het zand in de open lueht, onder de daken der soerambi, de open voorzaal der moskee, en in de zijportalen van 't poortgebouw — en luistert en dommelt of keuvelt en schertst, om eerst uren later dan gewoonlijk rust te zoeken in den slaap of vergetelheid in droomen.

Ook wij doen dit, om elkander na zes dagen weder te ontmoeten, in den nacht vóór garĒbĒg Moeloed.

Ik sprak van den bĕdoeg, waarop in de mĕsdjid de tijden der vijf gebeden (calat) aangekondigd worden. Ook dien van de buitengewone gebeden, den aanvang en het einde der vasten enz. Dit is de taak der mōdīn's, even als in Arabië en in bijna alle andere mohammedaansche landen de moādsdsin (Arab.) die gebedsuren naar alle windstreken van de hooge manarah's (door de Javanen tot mĕnārā, door ons Europeanen tot minaret verbasterd) afroepen. Die mĕnārā's bestaan op Java niet, behalve alleen bij de mĕsdjid van Koedoes in Djapārā, te Bantam, Samarang, Soerabaja en Bĕsoeki. [Zie: Mr. L. W. C. van den Berg in „De Mohammedaansche geestelijkheid enz. op Java en Madoera“, Tijdschr. Bat. Gen. XXVII, p. 6.] Vandaar de noodzakelijkheid om de gebedsuren op eene andere wijze aan te geven.

II.

TĒBIRAN MOELOED.

Slechts met een enkel woord gewaag ik van de wapenschouwing, glādi rĕsik, die de Sultan, gevolgd door de prinsen en enkele regenten, de boepati's najākā en anom van dienst, en vergezeld van den commandant der Europeesche lijfwacht, in den avond van den 10 Moeloed, dus twee dagen vóór garĒbĒg, op den kleineren aloen-aloen kidoel achter den kĕdaton, over al zijne troepen houdt, die ook bij deze gelegenheid in groot tenue gekleed zijn.

Daar die troepen aan den garĒbĒg-optocht deelnemen, zullen we in 't volgende hoofdstuk gelegenheid hebben hen te beschrijven.

De pradjoerit's van 't naburige vorstendom Soerākartā dragen in groot tenue een uniform, die nagenoeg met dien van ons leger overeenkomt. Van de Ngajogyā'sche pradjoerit's betreur ik 't, dat zij niet meer allen in zuiver Javaanschen krigsdos gekleed zijn.

De in de vorige eeuw door den eersten Sultan, eerst voor zijne pradjoerit's MANTRI DJĒRO (die hem reeds in den „prang tjinā“, den strijd met de Chineezers, volgden, waarbij onze bondgenoot, de Soesoehoenan van Matāram, aanvankelijk meer de opstandelingen dan ons steunde²², en later, toen hij door ons tot Sultan van 't halve, aan den Soesoehoenan ontnomen rijk verheven was, ook voor de andere korpsen ingevoerde, half Europeesche nieuwigheden, die voor ons reeds lang verouderd zijn, strijden te zeer met het Indisch karakter om niet veel eer smakeloos dan fraai te kunnen zijn; maar toch is er nog genoeg oorspronkelijks overgebleven, dat, om den Javaanschen stempel, dien 't draagt, onze belangstelling verdient.

Behalve de 12 pradjoerit's midji der vorstelijke lijfwacht, telt elk der acht overige korpsen 80 manschappen; geweerdragers,

²² De Sultan was toen nog de veldheer van zijn ouderen broeder en vorst, Soesoehoenan PAKOE BOKWĀNĀ den tweede.

piekeniers, tamboers, pijpers, horenblazers, bekkenslagers enz. Daar de eerst door den vijfden Sultan ingestelde LANGĒNASTRĀ's, die 40 man sterk zijn, als pĕnoembak's of piekeniers bij de 80 geweerdragende MANTRI DJĒRO's behooren, moet men dit dubbele keurkorps bij uitzondering 120 man toekennen.

De pradjoeitkorpsen van den kroonprins en van den rijksbestuurder zijn hierbij niet in rekening gebracht.

Dit zij voorloopig genoeg van een vorstelijk legioen, dat we morgen in vollen luister zullen zien optreden.

Intusschen zijn de zes sĕkatĕndagen voorbijgegaan en is de nacht van den grooten feestdag van MOHAMMAD's geboorte aangebroken.

Om half negen verlaat de Sultan den Kraton langs de trappen van de sĕtinggil lor. De commandant en eenige dragonders der lijfwacht en een passend aantal geweer- en piekdragende pradjoeit's begeleiden hem. De prinsen van zijn huis en de boepati's van dienst sloten zich buiten de rĕgol kĕdaton bij den stoet aan. Allen zijn in daagsche hofkleeding gehuld.

Op den aloen-aloen zien we eerst een schare van pĕnĕkawan's, dienende edellieden en -knapen, geflankeerd door eukele piekeniers. Hen volgen eenige pĕngampil's, die den dĕmpar of troonzetel met de daarbij behoorende tabouret en voetenbank dragen, en anderen met een paar in witte servetten gewikkelde karaffen en een even goed verzorgd drinkglas. Al deze ampilan worden door gele pĕjoeng's gedekt, door even zoovele pĕngampil's gevoerd.

Nu volgen enkele toorts- neen: waslichtdrageende kadji's²⁴ en twee pradjoeit's LANGĒNASTRĀ en even zooveel lijfwacht-dragonders met getrokken sabels. Zij gaan den Sultan onmiddellijk vooraf, die onder zijn geheel vergulden songsong voortschrijdt en door de overige dragonders en een deel der geweerdragende pradjoeit's geflankeerd en gevolgd wordt.

Achter 's vorsten pĕnĕngsong of pĕjoengdraggers gaan de pangeran's poetrĕ, de zonen en broeders van den Sultan, met de overige prinsen en de boepati's, en nog ettelijke pĕngampil's met de gouden sigarettendoos, een drielal oude met goud

²⁴ In 't maleisch: hadji; lieden, die den pelgrimstocht naar Mekka volbracht hebben, en daarom op Java, den tulband (sĕrbĕn) en een min of meer Arabische kleeding dragen.

beslagen sabels en alle nog daarbij behoorende ampilan en erfpieken, allen door gele pĕjoeng's beschut, en de pieken geheel met tĕjindĕzijde omkleed.

Nu eerst volgen de pĕnĕngsong's der prinsen, wier zonneschermen gesloten blijven²⁵.

Langzaam wandelt de stoet den aloen-aloen over naar de mĕsdjid ĕgĕng.

Binnen de poort op 't voorplein aangekomen, zwenkt hij links om naar de zuidelijke panggoeng sĕkati. Beide gamĕlan's doen eenstemmig denzelfden zang klinken, maar nu de zuidelijkste, de kyahi Goentoer madoe, met krachtiger toon.

Als de vorst de panggoeng bestegen heeft, wordt het lied zeer zacht doorgespeeld, terwijl de Sultan eenige handenvol zaadkorrels en klein geld onder zijn kunst oefenende onderdanen uitstrooit, hen vrijlatend de korrels goedgunstig voor de vogels te laten liggen en zich bescheidenlijk met de muntstukjes tevreden te stellen.

Nadat dit feit zich op de noordelijke panggoeng bij den kyahi Nĕgĕ herhaald heeft, schrijdt de vorst op de Soerambi, de open voorhal van den eigenlijken tempel, toe, vanwaar de hoofdpĕnggoeloe hem tegemoet komt en, vóór zijn gebied nederhurend, hem de hand kust en met de sĕmbah begroet²⁶.

Reeds zijn de houten hekken, die de met houten leuning omgeven steenen brug afsluiten, opengeworpen, en droogvoets stapt de vorstelijke regelaar van den godsdienst²⁷ met zijne prins en een deel der lijfwacht 't bedehuis binnen, terwijl de overige geloovigen, getrouw aan de voorschriften van den profeet, door 't voetenreinigende water passend hem volgen. Daarvoor liggen de lagere kanten der brug onder water, en zijn aan beide zijden

²⁵ Van den kroonprins spreek ik niet, omdat die in den tijd, dat de beschreven plechtigheid voorviel, daaraan nog geen deel nam. Zijn plaats zou anders naast of onmiddellijk achter zijn vader geweest zijn.

²⁶ Waarbij de duimen der plat samengevouwen en naar 't gehat opgeheven handen den neus nagenoeg aanraken. Buiten den kraton en tegenover andere personen dan den Sultan brengt men de duimtoppen slechts tot aan den mond.

Vroeger onderscheidde men de sĕmbah loehoer met de muizen der duimen aan den neuswortel; en de sĕmbah's madyĕ, soengsoen enz.

Behalve vorstelijke personen hebben de hoogste edellieden, goesti's en bendĕrĕ's als kinderen van den vorst, en de hoogwaardigheidbekleeders, de rijksbestuurder en de boepati's recht op de sĕmbah van hun ondergeschikten. Kleinkinderen en mindere ambtenaren niet.

²⁷ Panĕtĕgĕmĕ, zie beneden.

daarvan nog twee andere door 't water overdekte steenpaden door den mēsdjid vijver gelegd. Daar buiten is die vijver een geliefd, hoewel niet al te rein zwembad voor den geenszins waterschuwen Javaan.

Vóór den verhoogden binnenvloer van de Soerambi laat de gebieder zijn sandalen — ik bedoel: zijn goudgeboorde muilen — en zijn ongeloovige lijfwacht achter; stapt dan naar boven en de voorhal en verder den tempel binnen, naar de plaats waar de minbar staat (de kansel, waar de koetbah voorgelezen wordt), naast de naar 't westen (waar Mekka ligt) geopende pangimáman²⁸; keert na korten tijd van daar naar voren terug; zet zich op den Soerambi vloer, voor zijn gouden zetel, neder, 't gelaat naar 't oosten gekeerd en de gouden songsong geopend achter hem; de prins en voor hun gesloten pajoeng's, en de regenten en geestelijken, zonder zonneshermen²⁹, om hem heen, ... en luistert naar den biddenden zang, dien zijn getulbande onderdanen, onder de leiding van den pēngoeloe gēdē, den hoofdpriester, aanheffen en, met enkele korte tusschenpoozen, twee uren volhouden.

Men blijft ook in de mēsdjid echter mensch, en de droog gezongen kelen gevoelen eindelijk meer behoefte aan een bevochtigenden dronk, dan de voeten bij 't binnentreden aan een reinigend bad; en ... de thee, die nu rondgediend wordt, komt aan die behoefte weldadiglijk te genoet.

Eindelijk is de tēbiran, de bidstond, doorleefd; de heer van den eeredienst³⁰ rijst op en gaat nog eenmaal naar 't binnenste van den tempel; terwijl de groote schare, staande, een laatst gebed uitzingt, om, als haar gebieder weder naar voren terugkeert, zich nog eenmaal met hem neder te zetten, en dan, in dezelfde orde als bij 't komen, de mēsdjid te verlaten en, over de Sētinggil naar den Kraton terug wandelend, den Sultan naar binnen te geleiden.

Nog ruischen de gamēlantonen over den weder in nachtelijke stilte verzinkenden aloen-aloen... Maar de bezoekers trokken

heen. De kooplieden paken hun onverkochte waren in en braken hun kramen af; want morgen vroeg moet het gansche groote plein leeggeruimd en voor andere feestelijkheden beschikbaar zijn, op de verstverwijderde noordelijke uithoeken na, waar enkele draai-molens en schommels en vele waroeng's een veel belovende toevlucht zoeken. Al 't overige is verdwenen; alle lampen zijn uitgedoofd. Zacht glanzend zweeft alleen de altijd wassende maan hoog boven lichte vederwolken, en bestraalt de zware wēringin-boomen en 't donkere zandplein met een koel en weifelend licht.

Maar nog zingt de bonang zijn klaaglied en zwellen de sarontonen en dreunen de gong- en bēdoegslagen alleen heerschend door den nacht.

Eerst om drie uren in den nanacht zwijgen ook die geluiden. Stevige bamboe stengels worden door de ijzeren draagrings der rantjakan's en gajor's gestoken en door koeli's opgenomen, en, door loerah's en nijāgā's geleid, dragen dezen de beide gamēlan's naar de sētinggil terug, waar de kyahi Nāgā, aan de oostzijde van de tratag rambating sētinggil opgesteld, zijne heldere klanken nogmaals zal doen aanzwellen en wegsterven, totdat de morgen aanbreekt van den feestdag van Allah's grooten profeet.

²⁸ In 't Arabisch: mihrāb, verkeerdelijk meestal pāngimanan genoemd, van imam of gebedsvorganger.

²⁹ De hoofd-pēngoeloe voert anders een hoofdregentspajoeng, de pēngoeloe landraad een regentspajoeng, en enkele andere geestelijken een zonnesherm van minderen rang.

³⁰ Sajidin, zie beneden.

III.

GARĒBĒG MOELOED.

Nu de zon de pleinen en kampoeng's en de breede grint- en zandwegen van de hofstad, Ngajogyākartā adi ning rat, weder bestraalt, wemelt het dāar van menschen, die van nabij en veraf gelegen desa's opgekomen zijn, om aan de algemeene feeststemming deel te nemen, en oog en ooren te doen genieten van optochten en gamēlan-muziek, van kanongebulder en vorstelijke praal.

Allen bewegen zich naar den grooten noordelijken aloen-aloen en over den weg, die den kraton met de residentswoning, tegenover 't hollandsche fort, verbindt, of naar den pásar, dien niemand onbezocht laat.

Zelfs op 't grasplein vóór 't fort zijn tijdelijke waroeng's verzezen, wier eigenaren zich een goeden dag beloven ten koste der hongerende en dorstende menigte.

Een groep mannen, vrouwen en kinderen wandelt voorbij, allen in feestdos, dat wil zeggen in de beste of, als 't lijden kan, nieuwe kleederen; de vrouwen voorop, de zuigelingen en andere spruiten in de sléndang (den langen draagdoek) op de linkerheup; de knapen met een kēris van geel geverfd hout in den gordel, nog mooier haast dan 't eenvoudige echte wapen, dat de lendenen hunner vaders of oudere broeders toot; de meisjes met bloemen in 't glanzende gitzwarte haar, en een miniatuur-vlag of -pajoeng van hoog gekleurd en goudgerand papier in de hand.

Zij komen allen uit één desa, want zij blijven bij elkander — en van den oostkant, want de vrouwen hebben den nek een weinig verbrand, omdat de zon hen steeds van achteren beschijnt, wanneer ze op andere dagen 's morgens naar den pasar gaan en 's middags naar hun dorp terugkeeren.

Die van 't westen komen hebben 't voorhoofd iets donkerder getint ³¹.

³¹ Een opmerking van een hoofdregent. De javaansche vrouwen gaan steeds bloothoofds; de mannen dragen een hoofddoek, en daarop nog dikwijls een zonnehoed (tjāping).

Hier volgt een troepje dat zelfs van heel ver, uit Sālā, komt; zooals blijkt uit de dubbel groote soewēng's die de vrouwen in de ooren dragen, en den halfrond gebogen hoornen of schildpadden kam, waarmede de haast volwassen jongens zonder hoofddoek den schedel versierd hebben (kádal mènèk).

Daar nadert de gamēlan van een districtshoofd, door diens volgelingen bespeeld en door desalieden gedragen. 't Speeltuig is vrij wat minder van glans en toon dan die welke wij in de laatste zes dagen op 't mēsdjidplein genoten. Men gaat er mede de standplaats innemen, die den volgelingen van dezen regent op den aloen-aloen aangewezen is. Met slaande bekkens en saron's en trommen, minder welluidend misschien dan 't zwijgen geweest zou zijn; met wapperende wimpels en vlaggende pieken en golvend pajoengdoek, trekt de stoet voorbij.

Hier zien wij voor het eerst zulk een paar pajoeng's agoeng, evenals die van den kraton rondom met kleurige banen katoen omhangen en die tot de gala-rangteekenen, in zekeren zin tot de oepātjārā der boepati's wēdānā behooren. Drie banen van tweeërlei kleur en met vergulde figuren bezaaid, hangen onder elkander van den pajoengrand af. De vier pajoeng's agoeng van den Sultan hebben vier zulke banen van zijde, die bovendien nog met pauwenveeren getooid zijn.

Ginds komt de regent zelf, op een prachtig tournooizadel, niet minder mooi uitgedost dan zijn klein vurig ros.

Hij draagt een met metalen ambtenaarsknoopen en goudborduurzel versierd zwart lakensch galabuis, rasoekan sikēpan, over een helder witten, even glanzend geknoopten borstrok, kōtang; en daaronder een bontgeteekenden kunstvol geplooiden dodot (of kampoeh: 't dubbele hofkleed), door een zijden mogā omgord, wiens met gouden bloemwerk en franjes geboorde uiteinden langs de rechterheup afhangen. Een veelkleurige, van onderen geborduurde tjindé-zijden broek omsluit de beenen tot op den blooten voet.

Deze tjēlānā tjindé wordt door een afwijkende teekening der onderreinden gekenmerkt, veelal in de eigenaardige zigzagfiguren die wij uit de kapāla der maleische sarong's onzer Indische dames kennen. Alleen de Sultan en zijn uit een ratoe of vorstin geboren zonen (bij uitzondering ook wel pangéran Ngabéhi), dragen zulke galabroeken zonder kapālā. Lagere ambtenaren dan de regenten: rijā's, panéwoe's en mantri's, dragen in gala, onder den dodot, een goudgeboorden zwarten broek.

Nu de regent ons voorbij rijdt, zien wij hoe de onderrand van 't galabuis oploopt over de fraai gevlamde wrāngkā en den donker glanzenden greep (oekiran) van den dōgewoeng of kēris, die rechts achter in den gordel steekt, 't gevest naar buiten gekeerd achter den rechter arm, de gouden scheede (pēndok) over 't heiligbeen naar links en beneden gericht.

Naast het paard gaat links de pēnongsong, die den goud en rood gekringden groenen pajoeng geopend boven 't hoofd van zijn meester houdt, dat met den half doorschijnenden witten koeloek gedekt is. Andere pēngampil's volgen met de ampilan, die bij den ambtelijken rang van dezen edelman voegen: een lange piek, pēnoeroeng, een zilvergeknopte staf, tēkēn, een soeroeh- of betelstel, gantēnan, en een lantē of rōtan zitmat, een spuwvaas, kētjōhan, een koeloek-standaard, klēboet, en soms nog een en ander dat ook gemist kan worden ^{11a}. Enkele ngodē's of reservedragers sluiten den stoet.

Daar nadert een andere groep.

Ettelijke panéwoe's met goudgerande blauwe pajoeng's en tal van mantri's onder goudgeboorde roode zonneshermen gaan te voet naar den aloen-aloen; de eersten zijn in zwarte, de laatsten in roode sikēpan's gekleed; allen hebben den witten koeloek op de in een gedraaide wrong langs den nek afhangende haren, en den ruimen, met heldere batikfiguren bemaalden dodot om de heupen, over den zwarten, van anderen met een gouden zoom geboorden broek. Ook zij dragen den meer of minder fraaien maar altijd goed onderhouden kēris, met gouden of goudglanzige swāśā-scheede, rechts achter in den galagordel.

Natuurlijk worden deze prijañi's van minder hoogen rang door minder talrijke ampilandrager gevolgd.

Weder een andere vertooning.

Een tweetal gelijkelijk rood en geel uitgedoste mannen of jongens rijden op paardjes zonder pooten (bij zulke diertjes mag ik van geen beenen spreken), van zwart geverfd bamboe-vechtwerk (kēpang); maar de stevig gesperde beenen dezer kunstrijders, al zijn zij landbouwers van beroep, steigen en galoppēeren als

^{11a} De vier eerste voorwerpen worden met den pajoeng ook wel als de oepātjārā van den regent aangemerkt.

¹ Woord ngodē γαγγαν van γαγγαν is z. v. a.: αὐτοῦ γαγγαν γαγγαν. 't Beteekent ook: in 't gevolg van iemand medegaan zonder iets te dragen.

die van 't edelste ros. In de rechterhand voeren zij een blooten sabel. Eenige angkloeng-spelers, een trom- en een bekkenslager, bijna even mooi en kleurig gekleed, begeleiden de kunst oefeningen dezer rējog's met eigenaardige, maar zeer eentonige muziek.

Volgen wij hen naar den aloen-aloen. Daar scharen zij zich aan beide zijden van den middenweg, die afgebakend is door de gelederen der pradjoerit's arāhan (de met korte bevlagde pieken gewapende dorpelingen uit de verschillende regentschappen), welke van den noordelijken toegang tot aan de beide in 't midden groeiende omheinde wēringinboomen (wēringin koeroeng) reiken.

Zulke boomen vindt men op elken aloen-aloen sedert den tijd dat zij daar den heiligen bodhidroema der Boeddhisten vertegenwoordigen. Vandaar dat de afstammelingen van dezen, de mohammedaansche Javanen van heden, hoewel ze zelf niet meer weten waarom, alle zware individuen dezer plantenfamilie ¹² in eer houden.

Andere even ongeregelde troepen plaatsen zich ten oosten en ten westen dezer hoofdrijen, tusschen welke de vorstelijke optocht zich enige uren later voortbewegen zal.

Elk regentschap is dan op 't groote plein vertegenwoordigd door zijn beide in den grond geplante pajoeng's agoeng, die met drie horizontale banen doek, van twee kleuren en met vergulde figuren bezaaid, omhangen zijn. Daar naast staan de gēndérā's, hooge bamboestengels, overlans met smalle vlaggedoek-strooken bekleed, die veelal van de dunne lichtgebogen toppen als vrije wimpels afwaaien ^{12a}. Ook de vlaggetjes, die de korte pieken der pradjoerit's arahan versieren en rōntēk genoemd worden, hebben voor de verschillende regentschappen verschillende vormen en kleuren.

Dat nu reeds honderden stads- en desa-Javanen, die straks tot vele duizenden zullen aangroeien, en Maleiers en Chineezers en mindere Europeanen of „daarmede gelijkgestelden“ op den aloen-aloen dooreen slenteren of nederzitten, zien we met iederen

¹² Die der vijfgeboomen, Ficaceën. Bij 't ontwouden van bergstreken laat men deze woudreuzen liefst ongemoeid staan, ofschoon zij weinig nut hebben.

^{12a} De mannelijke gēndérā's, met een wimpel, worden daloedag, de vrouwelijke, zonder wimpel, oemboel-oemboel genoemd. Is 't doek wit en rood, dan voegt men daarbij de kleurenbenaming goelā kēlāpā, groen en geel: parē ānom, zwart en rood: bātēng kēlāton, groen en rood: kētjōloeng tibā pāndan, enz.

oogopslag. Later komen daarbij troepjes en huurwagens vol dames, in sarong en kabaai, en kinderen, soms in nog luchtiger morgen-gewaad, genot zoeken in 't vreedzame nonton, 't toekijken zonder bepaald doel.

Dat de wandelende spijs- en drankverkoopers niet ontbreken en menig spaarduitje in ontvangst nemen, vindt zijn verklaring in de vermoeiende samenwerking van spierinspanning en zonnegloed. Want de schitterende lichtstralen branden reeds een paar uren na zonsopgang in 't van den regen (of in drogen tijd door bevoeiing uit de waterleidingen) vochtige zand.

Ook de draaimolens en schommels, in de beide hoeken der noordzijde van 't plein, zijn voortdurend in beweging.

't Slaat negen uur van de Kraton-klok.

Telkens gingen ons regenten of hoofd-regenten voorbij, met de hun toekomende praalvertooning. Ze hebben hun paarden op de glādag, den toegangsweg tot den aloen-aloen, achtergelaten, en zijn op weg naar de Pagēlāran, de open plaats tusschen de met gespleten bamboe (sēsēk) overdekte zuilenrijen aan de zuidzijde van 't plein, voor den toegang tot de trappen van de sētīnggil³³. Wanneer zij de wēringin koeroeng genaderd zijn, worden hunne pajoeng's hun gesloten achterna gedragen.

Eindelijk komt ook de Rijksbestuurder, kangdjēng rādēn adipāti Dāxor Rēdjā, die eerst zijn opwachting bij den Resident gemaakt heeft, 't plein opwandelen. Ook zijn rijk getuigd paard is op de glādag achtergebleven³⁴, en hij schrijdt langzaam en statig onder zijn goud-groen-gouden pajoeng verder, door vele ngampil's^{35a} en andere dienaren gevolgd, van welke één 't groote gala-zonnescherm draagt en anderen de vele ampilan, die tot zijn hoogen rang behooren, in handen hebben.

't Wordt half tien.

³³ De zware witte achtkantige zuilen zijn sedert eenige jaren door gegoten ijzeren kolommen vervangen. 't is mooi maar jammer! Pagēlāran is de plaats waar de rijksbestuurder en andere prija'i's zich op hun gēlāran of zit-matten nederzetten.

³⁴ De glādag is niet meer dan een korte, breede weg, en wordt door een steen in 't midden opgehouden scheidsmuur (kērē tēmbok) in twee deelen gescheiden. De toegang door dien muur heet kori gēlādag (of glādag); de toegang tot den aloen-aloen: kori pēngōerākan.

^{35a} Juister pēngampil's, maar dit voorvoegsel wordt meestal verwaarloosd. Nog beter: kántjā ngampil.

Daar komt beweging op de breede trappen van 't hooge terras.

Een afdeeling kratontroepen daalt naar den aloen-aloen af en schaart zich in twee rijen, tegenover elkander van de tratag Pagēlāran tot aan de wēringin's koeroeng. 't Zijn de pradjoerit's Wira-Buādjā, gekleed in rooden lijfrok en korten rooden broek, lange witte kousen en lage zwarte schoenen. Zij dragen een hoogen, naar boven en achteren puntig toeloopenden, eveneens rooden hoed (koēdoep toeri), van voren met een breede klep, op den witten hoofddoek (ikēt), en een overlangs geplooid wit schootsvel (sājak) voor den buik. Ze zijn voor een deel met percussie- (voor weinige jaren nog met vuursteen-) geweren, voor een ander deel met zeer lange pieken gewapend, welker houten scheeden (saroengan) voor aan de linkerzijde in den gordel steken. Allen voeren den met bloemensnoeren (ontjēn) behangen kēris rechts achter in den buikband.

De pandji's, met onze luitenants overeenkomend, hebben twee krissen, den eene rechts, den andere links, en commandeeren met een Europeeschen sabel, die, evenals zijn niet al te blank gepoetste scheede, van weinig dienst, van hoogen ouderdom en van veel verwaarloozing getuigt. Vreemd bij een volk, dat zijn eigen wapens met veel zorg behandelt. 't Is waar, die sabels gaan met het ambt van vader op zoon over, maar ook de kēris is een erfstuk, dikwijls van veel onderen tijd, en dat daardoor in waarde en vereering wint.

't Schootsvel der officieren is van donkerkleurige zijde of zelfs wel van fluweel vervaardigd en met goud en gouden frajes omzoomd; niet ongelijk aan dat van een meester-vrijmetselaar. Hun hoeden zijn met meer of minder rijk geborduurde vleugels getooid, evenals die der onderofficieren, die zich met wat minder goud behelpen. Bovendien onderscheiden dezen zich door ouderwetsche sergeantsstrepen van de djādjār's of gemeene soldaten.

Lange snoeren van geurige mēlaṭi-, kēnāngā- of tjēmpākā-bloemen of fijngesneden pāṇḍan-bladeren hangen over de schouders en gekruist ook over borst en rug. Ook de greep van den kēris is met zulke ontjēn's getooid.

Andere korpsen, die wij later zullen zien, sieren ook den hoed, vooral wanneer die den oud-Europeeschen steekvorm heeft, met kleurige, soms ook met reukeloze bloemen en groen; 't zal wel onnoodig zijn bij ieder korps van die bloemenpracht te gewagen.

Aan 't hoofd van dit korps, evenals van alle andere groote korpsen, staat een boepati pradjoerit. Hij draagt geen uniform,

maar de Javaansche galakleeding van zijn ambtelijken rang en voert den zilvergeknopen staf (tĕkĕn) als teeken van zijn waardigheid.

Boven hem en al zijne ambtgenooten staat een hoofdregent als commandant der gezamenlijke kratontroepen. Thans is dat radĕn toemĕnggoeng SINDOE RĒDĀ, een schoonzoon van den regeerenden Sultan. Hij heeft den rang en draagt de uniform van majoor der infanterie bij 't Nederlandsch-Indische leger, met behoud van den Javaanschen hoofddoek, dien hij, om de lange haren in bedwang te houden, die de Javaan slechts bij uitzondering afknipt, onder de uniformpet handhaaft.

Zijn naam is niet, zooals die van den Sultan, den kroonprins, den rijksbestuurder, den hoofddjĕksā en anderen, aan 't ambt verbonden. Zijn voorganger, de tegenwoordige rijksbestuurder, heette toen DANOE ADI NING RAT en was de opvolger van Mĕrtā Nĕgārā, die den rang van luitenant-kolonel bereikt had.

De pradjoerit's WIRĀ BRĀDĀ voeren twee vaandels, die een roode schijf in een wit veld vertoonen, en wier stokken ieder een piek dragen, met vier naar beneden omgebogen punten. Zij heeten kyahi SĒLĀMĕr en kyahi SĀNTRI, terwijl de kleuren van 't doek door de woorden goelā kĕlāpā worden aangeduid, roodbruine suikerstroop die over wit kĕlāpā-raspel uitgegoten is ³⁵.

Zij worden door vaandrig's, onderofficieren met den rang van ngabĕchi, in elk front ĕen, gedragen, die, evenals de vaandrigs van alle andere korpsen, de scheeden der pieken in den gordel bergen.

Intusschen zijn twee vrouwelijke kratonbeambten, abdi dālĕm pĀRĀ goesti ³⁶, de Sĕtinggiltrappen afgeklimmen om uit naam van den Sultan den Rijksbestuurder te bevelen, de beide ganĕĕk's met hofwagens naar den Resident te zenden, om dezen hoofdamtjenaaf en zijn gevolg daarmede naar den kraton over te brengen.

Twee regenten, de boepati's kliwon kĕpĀrak kiwā en tĕngĕn, rijzen op last van den Rijksbestuurder uit diens omgeving op, waar zij met hem vóór de bangsal Pĕngapit wĕtan,

³⁵ Een even gebruikelijke benaming voor een roode figuur in een zwart veld is bāntĕng kĕtĀton, naar 't roode bloed van een „gewonden wondstier” op diens zwarte huid.

³⁶ Zie: In den KĕdĀton van JogjĀkartĀ, Plaat I a en b, II en III en bladzij 10 en vv.

op de door de tratag overdekte plaats PagĕlĀran, beoosten 't middenpad op hun lantĕ's of gĕlĀran gezeten waren, en wandelen in deftigen, vooral niet te snellen tred, tusssen de beide rijen der pradjoerit's WIRĀ BRĀDĀ en arĀhan door, den aloen-aloen over en langs den weg die vandaar naar de residentie voert, gevolgd door een nette koets en ettelijke tentwagens, de eerste door een echt of waarnemend Europeeschen koetsier, in roode liverei en met een goudgeranden pet, gereden, de andere, door javaansche menners, in leelijke lange sitsen kielen of tóro's en met nog leelijker Europeesche lakeihoeden boven op den hoofddoek, bestuurd. De koets wordt door een keurig vierspan getrokken; de andere wagens behelpen zich met evenveel viervoeters, maar van minder ras of meer gevorderden leeftijd.

Voor dat we hen volgen, om van de ontmoeting dezer ganĕĕk's met den Resident getuigen te zijn, dunkt mij een kort verslag, van wat intusschen in den kĕdĀton gebeurd is, gepast.

Tegen acht uur waren alle pradjoeritkorpsen (behalve de in den kraton wachthebbende manschappen) op 't plein MagĀngan (eigenlijk KĕmagĀngan), onmiddellijk achter (bezuiden) de KĕdĀton, onder 't commando van hunne boepati's vereenigd.

Omstreeks half negen zond de oppercommandant daarvan aan den Sultan bericht, door tusssenkomst van twee daartoe door den Vorst afgevaardigde kĕpĀrak's ³⁷. Deze ontvingen daarop van hun gebiedier den last den kratoncommandant met zijne troepen naar binnen te geleiden, tengevolge waarvan, niet lang daarna, alle korpsen op de pĕlatĀran, 't binneerf van den kĕdĀton, vóór de bangsal KantjĀnā, de groote troonzaal, geschaard stonden.

Toen eerst gelaste de vorst de beide kĕpĀrak's de boodschap aan den Rijksbestuurder over te brengen, die wij door dezen op de PagĕlĀran hebben zien ontvangen en opvolgen.

Daarna beval de Sultan den pangĕran's MANGKOE BOEMI en NGABĒHI ³⁸, de eerste zijn oudste, jongere broeder uit dezelfde vorstelijke moeder geboren, de andere zijn oudste, maar uit eene

³⁷ Dit is de laag-Javaansche benaming waarmede de Sultan zelf zijn abdi's pĀRĀ goesti vereert.

³⁸ De eerste is de loerah aller vorstenzonen onder den kroonprins, de tweede 't hoofd van alle zonen, die gelijk hij, uit bijvrouwen geboren zijn.

bijvrouw geboren, zoon ³⁹, met de overige pangéran's poetrā, zonen van dezen en van vorige Sultan's, en de boepati's panēwoe's en mantri's djēro en de boepati's wēdānā distrik ⁴⁰, naar 't plein Srimēnganti te gaan en daar den Resident op te wachten en dan verder naar binnen te geleiden.

Wanneer wij daar later in 't gevolg van den Nederlandschen hoofdamttenaar binnentreden, staan de prinsen aan de zuidzijde en de boepati's aan den noordkant onder de èmpèr van de westelijke pēndāpā, en treden de beide eerstgenoemde pangéran's, zooals we dat straks nader beschrijven zullen, den Resident van daar te gemoet, zooals dit door den kroonprins gedaan zal worden wanneer hij meerderjarig en in functie zal zijn.

Eindelijk zetten de pānākawan's (dienende edellieden en -knapen, wij zouden de laatsten pages noemen) zich aan de noordoostzijde van 't binnenplein, links voor de troonzaal, op 't zand neder, en vinden de praalpaarden met hunne geleiders en de tjébol's en pālāwidjā's (dwergen, monsters en albino's, die door den Sultan verzorgd worden en in zijn gevolg opgenomen zijn) in de nabijheid daarvan hun plaats.

De pānākawan's, waaronder ook aankomende broeders- en zusterszonen van den Sultan zijn en die een vrij belangrijke schare vormen, zijn gekleed in bēbēd loerik en sáboek, 't enkele geweven kleeft met den eenvoudigen gordel, zonder meer. De gala-kleeding der ambtenaren voegt hun nog niet, maar zal later door velen hunner gedragen worden, wanneer zij tot eenig ambt bevorderd zullen zijn. Zij houden 't bovenlijf bloot en tooien de in een wrong naar achteren afhangende haren met bloemen en

veeren in de plaats van den hoofddoek. Dit kapsel heet Sēmoet gātēl ⁴¹. Een kēris veelal met een in mensch- of apenvorm of als een djāgoeng (maïs-aar) gesneden greep, rust achter in hun gordel. (Wie geen edelman is, mag dit wapen in den kēdaton niet dragen). Allen zitten met gekruiste beenen en in den schoot samengevoegde handen (silā) op den blooten grond ^{42a}.

Eindelijk zet de Sultan zelf zich, in galadracht, op zijn gouden zetel, den dāmpar kēntjānā, in de in zeer schoonen stijl gebouwde troonzaal, bangsal kēntjānā, neder, gevolgd door een edelmaagd, abdi dālēm prijáhi munggoeng ⁴³, die den sleep van zijn kampoeh of galakleed ⁴⁴, en een tweede, die zijn gouden spuwvaas, pēngodjokan ⁴⁵, te dragen heeft, en door enkele kēparak's, die nog andere ampilan dragen en later den troonzetel met de voetenbank en wat daarbij behoort zullen meevoeren.

Een pēnongsong zit, onbeweeglijk als een Boeddhabeeld, met den geopenden grooten gala-pajoeng, songsong kēntjānā, onder de tratag voor de zaal.

Er zijn nog twee pradjoeritkorpsen, die, even als de Wirā Brādmā's, op den aloen-aloen post vatten, maar niet tot de eigenlijke kratontroepen behooren. 't Zijn de pradjoerit's SOERĀ KARSĀ, van den kroonprins, en de pradjoerit's BOEGIS, van den rijksbestuurder.

De eersten scharen zich tussehen de wēringin koeroeng en de mēsdjid, en dragen een witten kiel, hoofddoek en broek, kēris en pick, en voeren een hollandsche vlag of «drickleur»

³⁹ Zie hierover: Een en ander over den Javaanschen adel, in de Indische Gids, van 1886.

De eigen zoons gaan voor de broeders en ooms, zonen van 's vorsten vader of voorvaders, behalve dat diegene hunner, die onder den kroonprins, als MANGKOE BORMI aller hoofd is, ook indien hij, als in casu, een broeder is, of zelfs een oom ware, steeds de eerste in rang blijft. Van den boven hem en allen staanden kroonprins spreken wij later. Indien hij reeds als zoodanig optrad, zou hij de hoofdtrol vervuld hebben, die nu door MANGKOE BORMI waargenomen wordt.

⁴⁰ Boepati djēro, hoogjavaansch: lēbēt, heeten de „binnen-regenten“, waarover later. De boepati's djābā of djawi (buiten-regenten) verzamelen zich met hun panēwoe's en mantri's buiten den Kēdaton bij den Rijksbestuurder.

Boepati wēdānā distrik is de benaming der regenten of bestuurshoofden der verschillende districten.

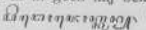
⁴¹ Sēmoet is mier en gātēl jeuk of jeuking. Eigenlijk wordt de geheele troep pānākawan's aldus genoemd.

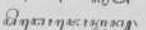
^{42a} Zijn de handen daarbij in den schoot samengevouwen, dan heet die houding marikēloe. Kapoerantjang zegt men van 't samenvouwen der handen met gekruiste vingers, zooals de Christenen bij 't bidden doen.

⁴³ Zie: In den Kēdaton van Jogjakartā, Pl. I a en I b en blz. 7 en vv.

⁴⁴ In 't laagjavaansch dōdot. De sleep heet Koentjā.

⁴⁵ En niet: kēdjōhan of pakēdjōhan, dat wel hoogjavaansch, maar geen hoftaal en dus niet hoog genoeg is. In 't laagjavaansch pahidon of pangidon, van idoe, speeksel en spuwen. De Javanen schrijven 't woord dat ik in geen mij bekend woordenboek aantrof:

 (aldus in een hs. van den Damar woelan), doch ook wel

 wat mij merkwaardig voorkomt, omdat dit getuigt van 't streven om de verdubbeling der medeklinkers vóór 't achtervoegsel: an te vermijden.

(tigā warnā) aan een met den kyahi LOEK TIANĒL (een aan de basis schijfvormig verbrede piek) gekroonde stok.

De BOEGIS waren vroeger werkelijk Boegineezen, en, daar Boni evenals Nederland aan de overzijde der zee ligt, werd een min of meer hollandsche kleeding voor hen passend geacht. Daarom dragen zij nu nog een blauw-zwart kiel en langen broek, door een oranje-gordel onder een zwart lederen riem omsloten, en op den blauw-zwart hoofddoek een zwarten, echt hollandschen hoed ⁴⁵. Zij zijn gewapend even als de SOERĀ KARSĀ's en hun „driekleurige“ hollandsche vlag (trimoerdā) is met een piek van denzelfden vorm, den kyahi LOEK RĀNGGĀ gekroond ^{45a}.

Allen gaan op bloote voeten, zoowel BOEGIS als SOERĀ KARSĀ's en hun loerah's voeren een oud-europeeschen sabel. Zij staan, de eersten onder een rijā panēwoe, de anderen onder een boepati anom, doch die commandanten rukken niet mede uit.

Tegenover de oostelijke en vóór de westelijke bangsal Pēngapit, maar nog altijd onder de tratag Pagēlaran, en wel bewesten den toegangsweg tot de trappen van de sētinggil, scharen de dragonders der lijfwacht zich te paard in 't gelid.

Aan iedere zijde van den trap staat een klein houten gebouwtje achter een opengewerkte muurtje; 't zijn de patjikēran wetan en koelon. Daar werden vroeger de misdadigers gestraft, en plaatsen zich nu de beulen, MĒRĀLOELOET's en SINGĀNĒGĀNĀ's, in geruite kielen (klambi lorēk) gekleed en met piken gewapend. Zij blijven daar wacht houden tot dat 't garēbĒg-feest afgelopen is, en gaan dus niet in den optocht mede.

Nu brengen twee van de sētinggil afdalende loerah's gan-dĕk den Rijksbestuurder de bevelen over, die de later te geven geweersalvo's betreffen, en dan volgen twee loerah's nijāgā met den last om de dĕsa-gamēlan's op den aloen-aloen te doen zwijgen.

Thans verplaatsen we ons naar de ruime voorgalerij van 't residentiehuis, waar we den Resident en alle ambtenaren in kostuum, voor zoover ze dat bezitten; den pangéran adipati PAKOE ALAM den vijfde, in kolonelsuniform als commandant van zijn eigen legioen, met al zijn prinzen en officieren in

uniform; den commandant van 't hollandsche garnizoen, in luitenant-kolonelskleeding, met de kapiteins en luitenants, die niet door den dienst worden teruggehouden, allen in groot tenue, en een groot aantal zwartgerokte en soms zelfs witgedaste burgers bijeen vinden.

Voor de landhuurders is 't bijwonen der hoffeesten, wanneer ze niet om goede redenen van de lijst der genoodigden geschrapt zijn, eene verplichting, hun door 't huurcontract opgelegd.

Gelukkig is de lakensche pantalon niet voorgeschreven. Het donkere pak broeit al meer dan genoeg in een land, waar een minder leelijke kleeding tevens minder ongezond en dwaas zou kunnen zijn.

In statigen tred beklimmen de beide gan-dĕk's de breede trappen en schrijden zij tussehen uniformen en zwarte rokken door, wier dragers zij geen enkelen blik gunnen, op hun doel, den hollandschen kangdjĕng toewan résidèn, toe, en kwijten zij zich in licht gebogen houding van hun last, bij monde en vooruitgestoken rechterduim van éen hunner, wiens toespraak door den vertegenwoordiger onzer Regeering met gepasten ernst aangehoord en met een niet minder welsprekende tegenbuiging, zonder meer, beantwoord wordt.

De gan-dĕk's treden weder af en wandelen naar den kraton terug.

De rijtuigen komen voor. De Resident zet zich met den militair commandant in de hofkoets; een al te veel uitgemonterde hoofdoppasser, met sergeantmajoor's-strepen op de beide mouwen, klimt met den gesloten gouden pajoeng op den bok naast den rooden koetsier, die zijn vierspan plechtig in beweging brengt. Twee dragonders van PAKOE ALAM rijden met getrokken sabels vooruit; anderen volgen.

Hun gebied, de pangéran adipati, klimt met den assistent-resident in zijn eigen hooge, ouderwetsche statiekoets, terwijl zijn oudste zoon en vermoedelijke opvolger, de majoor, pangéran arjā NĀRĀ KOESOEMĀ, als derde man in den wagen, tegenover de beide anderen plaats neemt. Een paar pēngampil's en een oppasser stijgen voor en achter op, met den gouden pajoeng van den prins en den goud-wit-goudgekringden van den dsistent; de pēngampil's met de gele samir ⁴⁶ om den hals. Twee dragonders sluiten zich achter den wagen van hun vorst aan.

⁴⁵ Vooral cilinderhoeden, en dan tegenwoordig liefst van 't model „gibus.“

^{45a} Dat wil zeggen: op garēbĒg-dagen. Bij 't afbeelden op een anderen dag was de kyahi door een gewone piek vervangen.

⁴⁶ Zie: In den Kĕdaton, blz. 13 en v.

En nu volgen de andere Kraton- en Pakocalaman-wagens en vele eigen- of huurrijtuigen, oud of nieuw, mooi en minder mooi of leelijk, door Sandelhouts, Makassaren of andere edele rossen getrokken of door verouderde en vermagerde dienstdoers van minderen stam gesleept; en gevuld met al wat de hofstad en haar omgeving bij zulke gelegenheden mannelijke en onmannelijke, in alle tinten van blank en bruin, van rijk en arm, van eerlijk en anders bijeen te brengen heeft; terwijl oppassers en pëngampil's, die geen plaats vonden op de wagens hunner meesters, genadiglijk plaats nemen op de rijtuigen die de minderen hunner meesters vervoeren.

De equipages van den kapitein en van den luitenant der Chinezen munten haast boven alle andere uit door kostbaarheid en goeden smaak, terwijl de rood uitgemonterde en dus minder leelijk gekleede oppassers dezer geldmannen den goud-groen-gouden en groen-gouden pajoeng gesloten hoog houden ⁴⁷.

Bijna vergat ik de beide sabelsleepende europeesche ordonnansen van den Resident, die, zoo zij niet reeds vooruitgegaan zijn, in een der kratonwagens meerijden; en hun gedegende ambtge-nooten van prins PAKOE ALAM, die te paard naast de staatsiekoets van hun meester rijden; de eersten in groene uniform met gouden kraag en mouwstrepn, de anderen in een donkerblauw met rood en goud afgezet costuum.

In 't voorbijgaan zien we de beide eerewachten weder inrukken, die twee wachthuisjes aan den ingang van 't residentie-erf bezetten en voor den Resident in 't geweer gekomen zijn, links van den tuinweg soldaten van 't legioen van PAKOE ALAM, rechts manschappen van 't garnizoen.

Maar vooral treffen ons de duizende toeschouwers van velerlei, maar vooral van javaanschen landaard, die langs den geheelen weg, en zelfs tot in de voorhoven van den kēdaton, den grooten feestdag door een belangstellend nonton helpen opluisteren, als wedijverend met de pradjoerit's arahan, die door gamēlan-, angkloeng- en andere klanken en wanklanken, en met de Wina Brādjā's, die met vaandels en wapens, met trommen en trompetten eer bewijzen aan wien dat toekomt.

Als wij onder de tratag Pagēlaran uit het rijtuig stappen, staat de Resident reeds vooraan op de sētinggil, onder de tratag Taroeb agoeng op ons te wachten. En nu gaan we in zijn gevolg, onder geleide van de beide gandēk's, langs de tratag Rambat en de bangsal's Mangoentoer en Witānā 't "hooge terras" over en de achtertrappen naar den doorgang Brādjānālā af, door de régol van dien naam over 't plein Kēmandoengan lor, om de dus genoemde bangsal heen, tusschen saluerende pieken en geweren, sabels en vaandels, trommen en horens, trompetten, bekkens en fluiten door, meer loopend dan wandelend om den zonnegloed en de benauwde menschenlucht der dicht opeen neergehurkte menigte te ontwijken; en staan we eindelijk binnen de régol Kēmandoengan op 't binnenvoorplein Srimēnganti, waar prins en regenten op ons wachtten en ons in naam van den Sultan ontvangen.

Een oogenblik verademing, van welke ik gebruik maak om een paar toelichtingen te geven in verband met wat we op onze wandeling hebben kunnen opmerken.

In de kleine bangsal Mangoentoer zal de vorst zich straks met den Resident nederzetten in vollen vorstenpraal (kēprabon). Links achter de een weinig verheven plaats waar de troonzetels moeten staan, zagen we eenige rijen stoelen, nu reeds door dames en kinderen bezet, die daar van de feestelijkheden, waaraan ze geen deel nemen, getuigen zullen zijn.

De pandji's der kratontroepen commandeeren in 't hollandsch of wat daarvoor doorgaat. Alleen niet die van de pradjoerit's NJOETRĀ en LANGĒNASTRĀ. Zoodra de Resident de eersten, die aan beide zijden buiten de régol Kēmandoengan op 't plein van dien naam opgesteld zijn, nadert, roepen de met bogen gewapende pandji's met luide stem:

hēr nantāng toēndjoeng hāstrā (de h wordt thans duidelijk uitgesproken).

Hēr heeft hier den zin van: geeft acht; nantāng is: uitdagen, tarten; toēndjoeng: de metalen punt onder aan de schacht der pieken; hāstrā: wapens, meer bepaald pieken, werpspiesen en pijlen. De zin dezer woorden is eenvoudig: geeft acht, staat pal (in uitdagende houding), presenteert uw wapens (door die met de punt op den grond te plaatsen). En zoo staan die dapperen dan ook pal, wijdbeens, de rechterhand in de zijde, terwijl de linker de lange lans met de geelkoperen beneden-

⁴⁷ De kapitein voert een zonnescerm gelijk aan dat van een boepati nā-jākā; de luitenant een als dat van een boepati anom.

punt op den grond plant, totdat de Resident voorbijgegaan is en de krijgshaftige houding voor een: »op de plaats rust» vergeten wordt.

Onderwijl hebben de pangéran's MANGKOE BOEMI en NGABĒHI den Resident de hand gedrukt en nog een paar andere autoriteiten dezelfde gunst waardig gekeurd, en zijn wij zoo gelukkig geweest een dergelijk eerbewijs van andere prinszen, die zich bij ons aansluiten, te ontvangen. En nu volgen wij de hoofdpersonen langs de laatste soldatengelederen aan onze linkerzijde, en door de laatste poort, de régol Dānā Pĕrrānā of, vulgariter: régol Kĕdāton, naar binnen.

Welk een verademing, stilte, schaduw en lucht!...

We hebben een oogenblik tijd gehad de waarlijk smaakvolle kleeding dezer prinszen te bezichtigen.

Een prachtige zijden of fijn katoenen kampoech van klassieke, naar 't zuiver witte midden inkrimpende spiralen uitstralende, of in anderen vorm uitlopende teekening, ruim en kunstvol geplooid, omkleedt de heupen en 't bovenbeen en valt links naar achteren in een stijlvollen sleep neder. Een kostbare tjinjĕ-broek, doorweven met gloeiende kleuren — voor de zonen van ratoe's zonder kĕpālā, en dan goebĕgan genoemd; voor de anderen met die wijziging in de teekening van den onderrand, en dan sĕrot geheeten — omsluit de goed gevormde beenen tot op den blooten voet; en een breeden zijden mogā, de rijk met goud bewerkte en met gouden franjes omzoomde uiteinden langs de rechterheup afhangend, omgordt de lendenen, die gedeeltelijk wegschuilten onder den zijden sikĕpan, die op de rechter bovenborst met een weelderige juweelen agraaf gesloten is.

De witte koeloek (wangkidān pĕtāk) dekt den ongedoekten schedel, en de donker glanzende, in den nek afhangende haarwong (oekĕl) is met een van diamanten vonkelenden kam (pĕtāt) gekroond. Een wangkingan (dit woord past voor den doewoeng of kĕris van vorstelijke personen), een wapen van groote waarde, met keurig gedreven gouden scheede en donker vlammen den greep, prijkt achter in den gordel, buiten den sierlijk daarover heengebogen sikĕpan rand; terwijl briljanten van ongewone grootte aan meerdere vingers schitteren ^{47a}.

^{47a} De oekiran of dĕdĕr is meestal van fraai gevamd kostbaar hout, vooral kĕmōening-hout, soms ook van hertschoorn of van ivoor gesneden (di oekir); de wrāngkā steeds van niet minder fijn hout.

't Is ons alsof een deel van dien glans op ons afstraalt en ons overtuigt dat we in goed gezelschap zijn!

En thans geen pradjoerit's meer, behalve enkele schildwachts die steeds de wacht in den kĕdāton betrekken en nu met eenige lijfwacht dragonders deelen; geen horengeschal of tromgeraas — maar de hofkapel, hollandsch alleen door de muziek die zij voortbrengt en de half westersche uniform der met goudgerande roode mutsen gedekte oostersche kunstenaars. Zij ontvangt ons met een vaderlandsch volkslied, dat ons nog weldadiger zou aandoen, indien we niet nu en dan verder dachten dan den dag van heden of morgen, en niet begrepen dat ons »Wilhelmus» of 't »smetten-vrije Neerlandsch bloed» onmiddellijk door een even overtuigend »God save the Queen», of iets anders van dien aard, vervangen zou worden, wanneer wij door wanbeheer of onkunde er toegebracht mochten worden, ons gezegend Java aan anderen af te staan.

Gelukkig zijn we zoo ver nog niet!...

Daar rijst de Sultan: ingkang sinoewoen kangdjĕng Soeltan, sĕnāpati ingalāgā, abdoerrāhman, sājidin, panātāgāmā, kalifatoellah: HAMĒNGKOE BORWĀNā, ingkang djoemĕnĕng kāping pitoe — dat is niet minder dan zijn hoogheid de Sultan, opperbevelhebber in den oorlog, dienaar van den Barmhartige, heer van den eeredienst, regelaar van den godsdienst en vertegenwoordiger Gods: BEHEERSCHER DER WERELD, de zevende die regeert ⁴⁸ — van zijn ĕampar kĕntjānā op, en treedt hij naar voren tot op den kant van de bĕbātoer, de hoogere marmieren binnenvloer, gevolgd door de beide manggoeng's, de kostbaar gekleede edelmaagden, waarvan de ĕene weder den langen sleep van 's vorsten kampoech ophoudt en de andere de gouden pĕngodjokan draagt ⁴⁹.

De Resident, de militaire commandant en de adsistent-resident

⁴⁸ Ik volg de meest gewone javaansche schrijvers, die natuurlijk van de oorspronkelijke arabische afwijkt. Van overleden Sultans zou men Sinoewoen met een h moeten schrijven, dat juist is; van den levende: Sinoewoen (met een a); want zoo wil het de levende, en zijn wil is wet.

⁴⁹ Zie boven. De kleeding dezer abdi dalĕm prijahī (of prijaji) manggoeng, en die der kĕparak's: abdi dalĕm pĕrā goesti beschreef ik in 't plaatwerk: In den Kĕdāton. Zie aldaar, plaat 1 a en b en blz. 7 en vv.

naderen hun vorstelijke gastheer, bestijgen de bēbatoer, en drukken den Sultan de hand. Ook pangéran adipati PAKOE ALAM waagt zich onder de èmpèr tot aan den bēbatoer-rand en huldigt zijn hooger ambtgenoot ⁵⁰ met een handkus. Wij, ambteuaren, officieren en burgers (mensen van lager orde) blijven onder de tratag, hoogstens op den marmeren èmpèrvloer staan, en buigen, en worden door een vorstelijke tegenbuiging beloond; en eerst als de hoofdpersoon aan den rechterarm van den hoogsten nederlandschen ambtenaar naar zijn dampar teruggeleid wordt, gaan ook wij, schoorvoetend, naar boven om bescheidenlijk onze plaatsen in te nemen.

De dampar is een gouden tabouret op vier eenvoudig bewerkte gouden pooten, gedekt met een groenfluweelen goudgerand kussen. De stoel voor den Resident, links naast den dampar des Sultans geplaatst, een zetel met rechtopgaande hooge rugleuning, is van den top tot op den voet met gele zijde overdekt. Beide zijn met mēlāti- of andere geurige bloemen bestrooid.

Vóór den dampar van den vorst staat een rood geverfde en met gouden drijfwerk beslagen houten voetenbank (tjantjádán), die onder de met goud geborduurde en met juweelen bezette muilen des Sultans door een zijner kēparak's, in onbeweeglijke silāhouding nederzitten, vastgehouden wordt.

Een lagere eveneens gouden tabouret, met een gelijksoortig kussen bekleed (dampar tjēpoeri) staat rechts naast den dampar, en daarop rust 't kostbare en uiterst kunstvol bewerkte gouden betelstel (tjēpoeri ^{50a}) van den Sultan. Een zilveren standaard (songgom) waarop de gouden spuwaas plaats vindt, staat daarvoor, alles onder 't bereik der vorstelijke hand, hoewel die deze dingen gedurende de plechtigheid ongemoeid laat. Ook de vertegenwoordiger onzer Regeering heeft alle benodigdheden tot het genieten van een betelpruim op een tafeltje naast zich staan, waarvan hij geen ander gebruik maakt dan dat hij zijn steek daarop nederlegt. Dat is anders dan vroeger, vóór den tijd van DAENDELS, toen onze hoogst geplaatste ambtenaar, als ware hij 'svorsten dienaar, den Sultan de betel aanbod.

Achter beiden, vorst en hoofdamttenaar, zitten nog ettelijke

kēparak's (in silāhouding) op den grond, de minst misbare ampilan, eenige met tjiñdē omkleede lausen, een paar kostbare oude geweren en andere wapens rechtstandig en onbeweeglijk vasthoudend.

Ook de beide manggoeng's zetten zich daar neder.

De beide hoofdpersonen zitten tegenover 't oosten, met den rug naar de staatsieaal der vrouwenwijk, waar de ratoc's met de prinsessen 't bezoek van de autoriteiten afwachten.

Rechts van den Sultan, een weinig schuins voor hem, staat een leunstoel voor den Kroonprins, die evenwel nog niet in 't openbaar verschijnt. Rechts daarvan is een enkele rij stoelen geplaatst tusschen west en oost en dus naar 't noorden gekeerd. Zij zijn bestemd voor die personen, die als ouderen (broeders, ooms en oudooms) van den vorst op zulk een zetel recht hebben. Daar tegenover staat, dus links van den Resident, een dergelijke rij, naar 't zuiden gekeerd, waarop pangéran adipati PAKOE ALAM, de militaire commandant, de adisistent-resident, de onmisbare commandant van de zeer goed misbare schutterij ⁵¹, en de tolk voor de javaansche taal ⁵² plaats nemen.

En achter die eeerij zijn vele andere en langere rijen stoelen gereed gezet, voor ons allen: prinszen van 't huis Pakoe Alam, officieren en mindere ambtenaren en gewone burgers zonder rang of beteekenis dan die van hun geld of van hun eenvoudige menschenwaarde, die, hoe gering ook, vrij ongelijk kan zijn.

Voor de stoelen aan de overzijde zitten pangéran MANGKOE BOEMI en pangéran NGABĒHI in silāhouding op 't smirnaasch tapijt, dat onder en voor de troonzetels op den marmeren vloer uitgespreid ligt.

Indien een oom van den Sultan, pangéran arjā SOERJĀ ADI NING RAT (de eerste zoon ter wereld), niet wegens vergeworpen leeftijd te huis ware gebleven, en indien pangéran arjā SOERJĀ INGALĀGĀ (de zoon in den oorlog), de na den dood zijns vaders geboren zoon van den vijfden, Sultan (die een oudere broeder van wijlen 'svorsten vader en voorganger was), en die daarom, hoewel jonger in jaren, de rechten van een ouderen

⁵¹ Althans zooals die thans nog werkt.

⁵² Later zijn daarbij nog een secretaris en hoofdingenieur van den Staatspoorwegdienst gekomen. Ook doortrekkende hoofdamttenaren en hoofdofficiëren weten 't voorrecht van zulk een cereplaats te waardeeren.

⁵⁰ PAKOE ALAM, de spil van 't heelal, is een vazal van onzen Koning, even als de Sultan, en van dezen onafhankelijk, hoewel van minder hoogen rang.

^{50a} In 't hoogjavaansch: gantēnan, laagjav.: kināngan.

broeder of kákang van den tegenwoordigen Sultan heet te bezitten, niet naar Sélébes gebannen waren, zouden beiden beneden MANGKOR BOEMI en NGABÉHI, maar op die stoelen gezeten hebben ^{52a}. De overige prinszen zitten vooraan in de troonzaal op den zuid-oostelijken bēbatoer kant.

Wij blijven geenszins zoo lang zitten als ik noodig heb gehad om dit alles neder te schrijven. Toch kunnen we van dat oogenblik nog gebruik maken om den Sultan zelf wat nader op te nemen.

Hij is ongeveer een vijftiger, een slank, nog weinig gezet, schoongeboord man, dien vooral de generaalsuniform goed kleedt. Hij heeft een edel gevormd gelaat dat van zelfbeheersching en toegewendheid getuigt. Hij draagt thans kleeding en tooi die den vorst bij deze gelegenheid passen. Op 't hoofd in plaats van den hoofddoek den witten koeloek met juweelen knop ⁵³, en daarachter op de haarwring een zwaren diamanten kam, en daaronder tegen den haarknoop een juweelen vlinder.

Gevleugelde soemping's ⁵⁴ schitteren om 's vorsten ooren en zeer zware brillanten aan zijne vingers; en op zijn borst 't commandeurskruis van den Nederlandschen Leeuw, naast de groote acht-puntige met diamanten bezaaide ster, die eenmaal door generaal DAENDELS aan de vorsten van Soerākartā en Ngajogjākartā geschonken werd en sedert met de vorstelijke waardigheid van vader op zoon is overgegaan.

Een sikēpan uit veelkleurige zijden driehoeken bestaande, een erfstuk van hooge waarde, dat kyahi ONTRĀ KOESÓEMĀ heet, dekt heden, maar niet op elken garēbēgdag, 't vorstelijk boven-

lijf, ⁵⁵ en een fraai gedrapeerde kampoech párang roesak (een batikpatroon dat, evenals alle andere parang's, alleen door den vorst zelf en zijn vorstelijke gemalin en beider kinderen gedragen mag worden) omkleedt het benedenlichaam en hangt in breeden sleep (koentjā) langs het linkerbeen naar achteren af, over den met gloeiend gekleurde figuren doorweven en van anderen met goud geborduurd tjlānā tjiŋdó. Natuurlijk omgordt een mogā, prachtiger en kostbaarder dan die welke door de prinszen gedragen worden, de lendenen, en steekt daarin rechts van achteren een wangkingan, (kēris) van hooge waarde, niet alleen als kunstwerk, maar ook als poesākā ⁵⁶.

Dat 's vorsten voeten met zeer kostbare, met goud en juweelen bewerkte muilen (tjēnēlā) geschoeid zijn, heb ik reeds gezegd.

Intusschen is een der kēparak's, en wel een der beide njahi rijā's, den sultan van achteren, kruipend, genaderd, om hem te berichten dat zijn gemalin, kangdjēng ratoe Mas, gereed is de begroeting der Nederlandsche autoriteiten te ontvangen.

Wij allen rijzen met de beide hoofdpersonen op, en volgen den vorst, die aan den rechterarm van den Resident gaat, gevolgd door zijn sleepdraagster, haar ambtgenoot met de spuwvaas en de kēparak's met de ampilan, naar binnen, dat is naar de tratag Prābājēksā, de westelijke zuilenhal, die sedert zij door een ijzeren dak op ijzeren kolommen vervangen is, geen tratag meer is ⁵⁷. Maar wij wagen ook geen stap verder, wanneer de vorst zelf met den Resident, den militairen commandant en den adjuvant-resident de empèr van de Prābājēksā, de marmere voor- of staatsieaal van de Kapóetrèn of vrouwenwijk, bestijgt (PAKOR ALAM is met zijn prinszen buiten gebleven), en, na de ratoe's en alle daar vereenigde prinsessen de hand gedrukt te hebben, met den Sultan, zijn moeders en zijn gemalin, op den met goudgerande groene zijden kussens bedekten bēbatoer-

^{52a} In vorstelijke kringen worden oudere broeders en daarmede gelijk gestelde neven kákang- of kang mās, jongere di mas (van adik of adi), oudere zusters 'mbájoe en jongere di adjēng genoemd.

⁵³ De witte koeloek is vervaardigd van fijn katoen en met kētan (een veel kleefstof bevattende rijstsoort) gesteven. De witte, groot-gala, heet in 't hoogjavaansch wangkidan pētāk; de effen zwarte, voor lagere ambtenaren, koeloek bērtji of tjēmēng (laagjavaansch irēng); de zwarte met een gouden band om den benedenrand en een tweeden hooger om den kegel en tien stralen van 't midden der bovenschijf over den bovenrand naar dien bovenring loopend (klein-gala) wangkidan (of koeloek) kanigārā. De gouden, soms met diamanten versierde knop, van alle koeloek's wordt mōndri in 't laagjavaansch njamat, genoemd; de kam pētāt laagjavaansch: djōengkat.

⁵⁴ Oorversierselen, waarvan 't boven de ooren oprijzende blad: ron, 't naar achter over 't oor ahangende palmvormige blad mangkārā heet. Zij zijn veelal van zilver en met diamanten bezet. Soms ook van ander metaal.

⁵⁵ De naam van dit kleeid was ook die van 't veelkleurige zijden kleeid der (indische) widādāri of hemelninf, die door de legende als de stammoeeder der vorsten van Matāram genoemd wordt; maar toch wordt voor de vorstelijke sikēpan een andere oorsprong aangegeven. Over beide legenden zal ik in 't laatste hoofdstuk een en ander mededeelen.

⁵⁶ Tot de drie poesākā's agēng, die wij in 't laatste hoofdstuk zullen behandelen, behooren twee krissen, die beurtelings op garēbēg Dal door den Sultan zelf gedragen worden. Zie beneden.

⁵⁷ Die bont opgeschikte kolommen misstaan bij de stijlvolle sākā's van de keurige, zuiver javaansche troonzaal.

rand nederzitten ⁵⁸. Ook die kussens zijn rijkelijk met geurige bloemen bestrooid.

Wij blijven op 't koele marmer onder de tratag staan ⁵⁹ en zien den vorst in 't midden plaats nemen met den Resident aan zijn linkerzijde en de beide andere Hollandsche heeren daarnaast. Rechts nevens den Sultan zit de ratoe Mas, en naast haar de ratoe HAMĒNGKOR BOEWĀNĀ en haar mārōe of mede-echtgenoot, de ratoe Agēng, en dan volgen, maar niet meer op den bēbatoerrand, doch op den marmeren èmpèrvloer, de poetrā's poetri naar rang en leeftijd, dat wil zeggen: eerst de «voordochters» (poetrā dalēm sangking ngūdġēng) van dezen Sultan, dan zijn zusters van gelijke geboorte, en daarop zijn dochters en zusters «van achteren» (poetrā dalēm sangking wingking). Daar jongere dochters nooit voor de oudere huwen, wordt de in een halven kring gezeten rij door de jongste ongehuwden gesloten ⁶⁰.

Verder links, achter deze gehuwde en ongehuwde volwassen prinsessen zitten de jongere sultansdochter op den èmpèrvloer, en daar beneden, op 't marmer onder de tratag de overige kleindochters van den vorigen Sultan, wājah dalēm sangking ngādġēng en wingking.

Op eenigen afstand eindelijk links van en achter den vorst vinden zijn bijvrouwen (sēlir of kēlāngēnan of ampéjan dalēm) een bescheidener maar toch verheven plaats op den bēbatoervloer, twee rijen ieder van vier schoone vrouwen, aangevoerd door de eerste hunner in rang, kangdġēng bēndārā radēn ajoe SRI WOELAN. Zij kwamen kruipend (mēlākoe bōkong) van achteren nader, toen de Sultan gezeten was, en zullen zich evenzoo verwijderen, wanneer hij opstaat om verder te gaan.

⁵⁸ Ik zeg: zijn moeders en bedoel daarmede de ratoe HAMĒNGKOR BOEWĀNĀ, en de ratoe Agēng, beide weduwen van den zesden, overleden, Sultan, en de eerste de stiefmoeder, de andere de werkelijke moeder van den tegenwoordigen vorst.

⁵⁹ Deze tratag neemt de plaats in, die in andere dalēm's en mindere woningen pēringgitan genoemd wordt, omdat daar de wājang-vertooner zijn ringgit's ten tooneele voert, waarvan de vrouwen van achteren de schaduwen op 't van voren verlichte scherm (kēlir), de mannen den ḡalang en zijn poppen zelf te zien krijgen.

⁶⁰ Zie over deze «voor-» en «achterdochteren» mijn opstel: over den javaanschen adel, in De Indische Gids van 1886, en dat over: Javaansche Rangen en Pajoeng's, in 't Tijdschrift der Indische aardrijkskundige Vereeniging, van 1883, IV.

Links eindelijk van den gebieder en de nederlandsche autoriteiten, zien wij de acht manggoeng's op den èmpèrvloer zitten, in twee rijen van vier, met de aangezichten naar 't zuiden, dus naar de tegenover hen' gezeten prinsessen gekeerd. Zij dragen de gouden rijkssieraden, de oepātjārā: Bānjak ḡalang sāwoeng ḡāling, op de handen in den schoot. De beide manggoeng's, die den sleep en de spuwvaas te dragen hebben, zetten zich, zoolang 't bezoek in de Prābājēksā duurt, voor hun mede-manggoeng's neder ⁶¹.

De kēparak's ampilandraagsters staan weder beneden de manggoeng's en dus rechts vóór ons op den vloer onder de tratag.

Een woord over de kleeding der prinsessen, die de toiletten onzer vrouwen in eenvoud en doelmatigheid, desnoods ook in weelde, maar zeker in kiesheid en schoonheidszin ver overtreft.

Slechts de veelal met goudbloemen doorweven zijden rasoe kan zou ik nog willen weglaten, en de welgevormde schouders en armen onthloot willen zien, zooals dat ook eenige oogenblikken later gebeuren zal; want dat kleed heeft geen oorspronkelijk, veeleer een indo-europeesch karakter ⁶²; maar dan dunkt mij geen kleeding denkbaar, die de natuurlijke schoonheid der vrouw beter dekt en volgt en daardoor verheft, dan deze.

Dat heeft zij met de klassieke kleeding der oude Romeinen en Grieken gemeen.

Zie die jongere vorstendochteren, die meisjes daar voor en naast ons op den èmpèr- en den tratag-vloer. Als kinderen en als vorstelijke dochters en kleindochters dragen zij hier dat bovenkleed niet, dat haar oudere zusters ontsiert. Zie hoe de heupen zich ronden onder 't keurig geplooid baġik-kleed (njamping of tapih); zie dien in goeden stijl langs 't rechterbeen neervallenden sleep (sērēdan) ⁶³. Zie die zuiver geteekende lijnen van dij en onderbeen, tot op den lijnen enkel en den niet door knellend schoeisel misvormden voet; die door een gouden pēnding omgorde leest,

⁶¹ Ook over deze oepātjārā, evenals over de adellijke draagsters, raadplege men: In den Kēḡaton van Jogġakartā, Pl I a en b, en blz. 7 en 10 en vv. van den tekst.

⁶² De rasoe kan, laagjavaansch: klambi, komt in vorm en snit met de kabaja onzer indische dames overeen. Javanen schrijven dit indo-europeesche woord: kēbājak.

⁶³ Of links, als ze voor de oefeningen der dansschool gekleed zijn.

nooit door kunstmatige insnoering benadeeld; of, bij de oudere meisjes, dien zachtgewelfden boezem, rijzend en dalend onder de vrouwen van den dwars over de njamping gebonden borstdoek, waarvan 't eene uiteinde, rein geplooid, tot aan de knieën afhangt ⁵⁴. Zie ook dat eenvoudig schoone, door enkele bloemen getooide kapsel... Hoe zedig, hoe bevallig en rein!

Zie ook die vorstelijke bijvrouwen daar ginds, dieper in de voorzaal. Zij dragen geen klambi, omdat dit haar onder de oogen van den Sultan, in deze omgeving, niet voegt; maar er is niets in haar kleeding en tooi, dat zondigt tegen den goeden smaak.

De juweelen die deze vrouwen aan ooren en handen, en de vorstinnen en prinsessen bovendien op de borst dragen, strijden met ons natuurlijk schoonheidsgevoel evenmin als die enkele rozen of mēlati's in de haarwring. Zij teekenen zonder te mismaken, en veredelen door tegenstelling en kleur.

Dit geldt echter niet van 't borðh-geel, noch van de half weggeschoren en bijgewerkte wenkbrauwen der manggoeng's, die ons aan den hoofdtooi der javaansche bruiden herinneren. De elders gegeven beschrijving van de kleeding dezer edelmaagden ⁵⁵ onthefte mij van eene herhaling daarvan.

Om dezelfde reden mag ik eene nadere opsomming van de kleedingstukken en 't dienstmes der kēparak's overbodig achten, en meen ik te mogen volstaan met in herinnering te brengen, dat de samir, die zij om den hals dragen, 't dienstteeken is, dat aanduidt dat ze op dit oogenblik de draagsters zijn van vorstelijke eigendommen en poesākā's.

Op den tratagvloer beneden en achter de prinsessen zijn dergelijke maar veel jeugdiger vrouwen en meisjes gezeten, de veelal adellijke ampilandraagsters der sultane's en der prinsessen. Zij dragen geen andere kleederen dan een tapih loerik, een dubbelen borstdoek (sēmbong), voor zoover zij reeds volwassen zijn, of een gordel (saboek); en de kēparak's der sultane's moeder en der

⁵⁴ Nog niet volwassen meisjes dragen geen borstdoek (kēmbūn, hoogjavaansch: sēmēkan), maar leggen 't met de sāboek omgordte kleed een weinig schuin aan, waardoor de sleep ruimer wordt, de onderrand geleidelijk om 't linker onderbeen naar achteren opklimt en, 't rechter onderbeen van achteren onbedekt latend, zich weder onder den sleep verliest. Deze dracht wordt pindjoeng genoemd. De borst wordt door den bovenrand en de daarover heen omgeslagen eerst aangelegde hoekpunt bedekt.

⁵⁵ In den kējatōn van Jogjakartā. Zie boven.

vorstelijke gemalin bovendien een tjiñdézijden, met gouden kronen of bloemwerk en franjes gezoomde samir.

Ook deze kleeding voldoet volkomen aan de strenge eischen van stijl en smaak. Onder de ampilan, die deze kēparak's in handen hebben, blinken de gouden en met juweelen bezette betelstellen (gantēnan) en spuwvazen der sultane's door fijnheid van vorm en bewerking uit ⁵⁶.

Onder de uiteinden der tratag en verder daarbuiten onder 't lommer der boomen of in de brandende zon, zien we gansche scharen vrouwen en kinderen zitten. 't Zijn de ēmbān's, de voedsters of wachteressen der jongere kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen van den vorstelijken stam, wier gesloten pajoen's hun tegenwoordigheid aanwijzen; en verder talloze dienaressen en volgelingen ook van lageren en niet-adellijken rang, die met hun mannen en kinderen in den kraton (of ook daarbuiten) verblijf houden of er althans hun dienstwerk te verrichten hebben.

Minder lang dan deze uitweiding geduurd heeft, vertoefden de hooge bezoekers in de prābājēksā. Na van de ratoc's, radēn-ajoe's en -adjeng's met een tweeden handdruk afscheid genomen te hebben, keerden allen in dezelfde orde naar de bangsal kēntjānā terug, en zetten ook wij ons dāar spoedig op onze stoelen neder.

Nu gelast de Sultan zijn jongeren halfbroeder, pangéran arjā Abi Winātā, die als wēdānā nijāgā met het oppertoezicht op alles wat met den gamēlan in verband staat belast is ⁵⁷, de manggoeng's met de door hen gedragen oepātjārā en de kēparak's en pēngampil's met de ampilan en wapens te doen aantreden. De prins ontvangt den last, achter den dāmpar in silāhouding nederzittend, met een eerbiedige sēmbah; heft zich, op de linker knie steunend, een weinig op den rechter, in de knie gebogen, voet op (djèngkèng), waarbij ook de vingertoppen der linkerhand steun vinden op den grond; herhaalt dan de sēmbah

⁵⁶ De kēparak's der sultane's worden in de hoftaal, even als die van den Sultan zelf, pāra goesti genoemd; die van de vorstendochters pāra njāhi. Betelstellen worden door Europeanen meestal, naar 't maleische tampat sirih, sirihstellen genoemd. 't Sirihblad heet in 't javaansch sōeroeh en een sirihdoos of bak met alle toebehooren in 't laagjavaansch: kinangan; 't sirih kauwen: nginang. In de hoftaal wordt zulk een vorstelijk betelstel tjēpoeri genoemd.

⁵⁷ Dus ook met dat op de hofdansen, de oepātjārā en de ampilan.

en verwijderd zich kruipend (mēlákoe bokong) tot aan den achterèmpèr; keert zich nog eenmaal naar den Sultan om, ten einde hem nogmaals een sēmbah te wijden, en daalt dan, uit zijne nederige houding oprijzend, naar de tratag prābājeksā af, waar hij, andermaal nederzittend, zijn boodschap aan de abdi's dalēm prijaji manggoeng en pārā goesti volbrengt.

En nu begeven de acht edelmaagden zich, door vier njahi's kliwon kēparak geleid ⁶⁸, onder de noordelijke troonzaal-èmpèr door, naar hare standplaats onder de tratag kēntjānā, waar zij in twee rijen, front makend naar 't noorden, verdere bevelen afwachten.

De abdi's dalēm kāntjā ngampil stonden reeds met enkele ngodé's of reserve-pēngampil's onder de zuidelijke èmpèr gereed, waar hun de twaalf als ampilan mede te voeren erfpieken (wāhos) en twee oude geweren, daartoe door kēparak's uit de prābājeksā naar buiten gebracht ⁶⁹, worden overhandigd.

Daarna plaatsen ook zij zich onder de tratag, maar meer zuidwaarts, en voor hen nemen nu de kēparak's (abdi dalēm pārā goesti) met de overige ampilan hun plaatsen in ⁷⁰.

Terwijl de pēngampil's evenals de prinsen en alle mannelijke ambtenaren bij deze gelegenheid het galabuis, sikēpan, dragen, voeren zij geen wēdoeng; 't dienstmes, dat zich volgens den adat niet met den sikēpan verdraagt. Daarentegen dragen de daartoe gerechtigde vrouwelijke beambten, de rijā's, kliwon's en loerah's kēparak, 't wapen behoorlijk aan den rooden gordel op de linkerheup ⁷¹.

Nu gelast de Sultan zijn oudsten jongeren broeder, pangéran arjā MANGKOE BOEMI, zijn plaats in den optocht, vóór de manggoeng's, in te nemen. De prins verwijderd zich op dezelfde wijze als waarop zijn broeder zich naar de tratag Prābājeksā begaf,

⁶⁸ Zie: In den kēḍaton, plaat I a.

⁶⁹ Die pieken worden daar, met tjiuḍé zijde omkleed en met kostbare houten scheeden gedekt, in kunstvol besneden en rijkvergulde houten standaards (plāntjā) bewaard, die aan beide zijden vóór 't kostbare praalbed (pésarōjan agēng) staan. Zie over de pēngampil's: In den kēḍaton. Pl. II en bl. 11 en vv.

⁷⁰ In den kēḍaton. Pl. II en bl. 11 en vv.

⁷¹ Alle prinsen en ambtenaren tot en met den rang van mantri dragen 't in den kraton als zij niet in den sikēpan gekleed zijn, als een teken van dienstbaarheid tegenover den Sultan. Zie: In den kēḍaton, bl. 11. 't Woord njahi, in samenstellingen met rijā, kliwon en loerah, wordt gewoonlijk als nji uitgesproken.

maar naar de tratag Kēntjānā, vóór de troonzaal van dien naam, waar de tegelijkertijd van zijn stoel opgerezen assistent-resident hem den linkerarm aanbiedt, om met hem links af te slaan en zich vóór de oepātjārā-draagsters te plaatsen ⁷².

Eindelijk rijzen ook de vorst zelf en de Resident van hun troonzetels op, de laatste geeft den Sultan den rechter arm, één der manggoeng's verzekert zich weder van den sleep van 't vorstelijk kleed, de andere van den spuwvaas, en allen begeven zich naar voren en buiten onder de tratag.

Reeds hebben enkele kēparak's den gouden ḍampar, de kleinere tabouret, de tjēpoeri en de voetenbank opgenomen, de pēnongsong zich met den grooten gala-pajoeng achter zijn gebied, en de hoofddopasser zich met dien van zijn meester daarnaast geplaatst, en de beide hoofdpersonen stellen zich onder de schaduw hunner zonneschermen in beweging, met allen die hen voorgaan en volgen; waarbij ook wij ons aansluiten, om den plechtigen gang naar de sētinggil, zonder dekking tegen de meer dan verkwikkelijk brandende zonnestrallen, te volbrengen.

Vooran gaan MANGKOE BOEMI en de assistent-resident. Dan volgen op eenigen afstand de manggoeng's en kort achter dezen de Sultan en zijn geleider met hunne volgelingen, en daarop de kēparak's en pēngampil's. Een der beide njahi rijā's draagt de gouden sigarettendoos (wadah sēs).

Alle ampilan worden door gele pajoeng's beschut.

Naast en achter den Sultan en den vertegenwoordiger onzer Regeering trachten PAKOE ALAM, de militaire commandant en de bevelhebber der lijfwacht hun plaats te behouden, de eerste door zijn gouden zonnesherm beschaduwd, de anderen in hun zware uniformen, evenals wij in onze, met den tropischen zonnegloed zoo bijzonder harmonieerende zwarte rokken, de middaghitte trotseerend.

Vóór den Sultan marcheeren nog twee lijfwachtdragonders en twee pradjoerit's LANGĒN ASTRĀ met getrokken sabels.

We zouden onzen gang met een begrafenispas vergelijken, indien dat beeld niet ongepast ware onder Javanen, die bij zulk een

⁷² Ware de Kroonprins tegenwoordig geweest en in functie, dan zou hij, en niet MANGKOE BOEMI, en aan den rechterarm van den assistent, die plaats hebben ingenomen. Gedurende de minderjarigheid van den pangéran adipati anom HANĒSOKOE NĒwānā neemt de eerste aller prinsen, onder den erfprins, diens plichten waar.

gelegenheid juist vlugger dan anders loopen, om 't onreine lijk zoo spoedig mogelijk te verwijderen.

Maar nu hebben de Javanen weder geen haast, en we schikken ons naar de omstandigheden, met eene onderworpenheid alsof de zon ons heden volkomen koel liet.

De pēlatāran, 't groote binnenplein, is reeds ledig. Alvorens de optocht zich gevormd had, hebben de overige personen, de boepati's, panēwoe's en mantri's djēro, de pānākawan's, de pralpaarden met hun geleiders en pajoeng- en ampilandragers, de monsters en dwergen, en de ordonnansen 't plein verlaten om hun stand- en zitplaatsen op de sētinggil in te nemen en aan de ontvangst van den vorst grooteren luister bij te zetten.

Wie kort te voren 't plein Srimēnganti bezocht had, zou de prins en regenten onder de òmpèr der westelijke pēndāpā teruggevonden, en de overige deelnemers aan de plechtigheid langzaam uit de régol Kēdaton te voorschijn hebben zien komen.

Eerst een eindeloze kolonne magang's en pānākawan's, daarna de drie werkelijk fraaie en edele dieren, rijk getuigd, huppelend aan de hand hunner beide geleiders, ieder een teugel houdend, en die evenals de dragers der ampilan (rijzweepen, met zilver beslagen drinkhoren, vliegenwaaiers, enz.), in gelen sikēp-an en witten borstrok, dōdot batik, mogā en witten koe-loek gekleed zijn, en de samir tjiñdē om den hals hebben, maar een donkeren broek dragen. Zij worden begrepen onder den naam van abdi dalēm sāmātali, en hebben hun wēdānā's, mantri's, lóerah's, bēkēl's en djadjar's, welke laatsten geen dōdot maar een bēbēd dragen.

De pālāwidjā's (dwergen, albino's en andere misvormden) gaan in een gebloemd geelsitsen kleed, terwijl 't overigens naakte lichaam door borēhgeel gekleurd is. Vrouwelijke monsters nemen aan den optocht geen deel.

Behalve de pradjoerit's MANTRI DJĒRO, die voor de oostelijke bangsal geschaard staan, wachten tien pradjoerit's midji Sāmā Armādjā (of Sāmā Poetrā) de komst van den Sultan af, om hem als lijfwacht voor te gaan. Vijf hunner hebben rechts, de vijf anderen links van den uitgang van de régol kēdaton post gevat. Zoodra de manggoeng's verschijnen, plaatsen zij zich voor hen, en schrijden zij in statigen wijdbeenschen danspas voorwaarts naar de régol kēmandoengan, welke aan den binnenkant twee zijingangen heeft, die door een achtermuur gescheiden zijn. Steeds

voortdansend, den blooten degen in de rechterhand, 't schild in de linker, zien we hen aan beide zijden de vijf trappen opgaan en in 't poortgebouw verdwijnen, om in denzelfden pas 't plein kēmandoengan, rechts en links van de bangsal van dien naam, over te schrijden en door de régol Brādjānālā de oost- en westwaarts opklimmende sētinggil-trappen te naderen. Na ook die trappen in gewonen stap beklommen te hebben, dansen zij weder ten oosten en ten westen de bangsal witānā voorbij om zich aan de zijden van de bangsal Mangoentoer, waar de troongestoelten weder geplaatst zijn, neder te laten.

Om hun oorspronkelijke krijgskleeding verdienen deze voordansers onze bijzondere aandacht.

Zij dragen een stroogelen, met golvend goudgalon omboorden tulband (oedēng gilik), een kringvormig ineen gebogen rol, wier afgeknotte uiteinden op 't achterhoofd gekruist zijn, op de bij enkelen reeds grijzende haren; voorts een gelen ^{72a} kōtang pradjoeritan (een borstrok zonder mouwen) en een korten rooden broek. Een als een dubbele sjerp of sonḍēr geplooid dōdot, in 't midden wit maar langs de randen blauw geverfd, omsluit de lendenen, terwijl de gedurende den danspas wijd uitwaaiende, puntig toeloopende uiteinden van dat kleed tot op de hiel afhangen. Een lederen gordel, saboek, bevestigt dit kleedingstuk om 't middel, en draagt aan de linkerzijde de hoog naar boven en voren uitstekende ijzeren scheede van den oud-hollandschen degen.

Om den hals en op de borst hangt een zilveren káloeng of sikkelvormige borstplaat.

De bloote armen en onderbenen zijn met gele borēh besmeerd. De tulband is met bloemtrossen getooid. De linkerhand draagt het cirkelronde, van rōtan gevlochten schild (tāmeng) en de rechter zwaait den vrij langen, niet meer al te blanken degen.

De Sultan zelf is intusschen onder 't genot van alle denkbare eerbewijzingen op de Sētinggil aangekomen. Hij wandelt door de oostzijde van de bangsal Witānā naar voren. Manggoeng's en kliwon's scharen zich op een rij om den vorst voorbij te doen gaan naar zijn troonzetel ^{72b}.

^{72a} Na de vernieuwing hunner kleeding vóór de komst van den Gouverneur-Generaal in 1887, zijn die tulbanden en die kōtang's rood. (Latere aantekening).

^{72b} Zie plaat 1 b van 't plaatwerk: In den kēdaton van Jogjakartā.

MANGKOE BOEMI wacht, staande aan den arm van den adsisent-resident, onder de tratag 't oogenblik af dat zijn vorstelijke broeder zich zal hebben nedergezet, om eerst dan zijn plaats op (niet vóór) den eersten stoel rechts in te nemen.

De troonzetels staan immers op den verhoogden vloer van de kleine bangsal Mangoentoer. De stoelen onder de tratag voor deze bangsal staan dus lager dan de dampar, en op die stoelen zich nederzettend zitten ook MANGKOE BOEMI en NGABĒHI beneden den Sultan. De oudste zoon van dezen zit op den tweeden stoel, naast zijn oom. Alle andere prinszen zitten daarachter op 't zand. De boepati's, panéwoe's en mantri's djero ⁷³ nemen in onbeweeglijke silāhouding tegenover den troon, onder 't noord-einde van de tratag, in 't niet al te koele zand plaats. Men vergete niet dat de bedekking van gespleten, plat geslagen en dooreen gevlochten bamboe (sēsēk) de zonnestralen niet geheel tegenhoudt.

De eerste stoel links tegenover MANGKOE BOEMI wordt door pangéran adipati PAKOE ALAM bezet, de tweede door den luitenant-kolonel, militaire commandant. Op den derden plaatst zich de adsisent-resident, naast dezen zitten de commandant der schutterij en de tolk voor de javaansche taal. Maar de eerste stoelenrij strekt zich hier, evenals de vier of vijf daarachter geplaatste rijen, tot aan de uiterste noordergrens van de tratag Rambat uit, en blijft geheel ter beschikking van ons — prinszen van 't huis PAKOE ALAM, officieren, ambtenaren en burgers — die niet zoo gelukkig zijn onder de autoriteiten geteld te worden.

Wie de dingen die komen zullen goed zien wil, zoekt liefst een plaats beneden in de eerste rij. Wie een weinig meer vrijheid van beweging te waardeeren weet, trekt zich bescheidenlijk naar achteren terug.

Achter den troon lieten de manggoeng's met hun geleidsters zich neder, de gouden oepātjārā steeds op de handen dragend, die nu weder een steun vinden in den schoot. Achter hen namen de kēparak's en de kântjā's ngampil de bangsal in beslag. De door de laatsten gedragen pieken zijn thans ontbloot en de scheeden in de gordels geborgen.

Rechts van de bangsal Mangoentoer, onder de oostelijke tratag, staan de betrekkelijk weinige instrumenten van den gamēlan kyahi Moenggang, de oudste en, als poesākā, de eerwaardigste

aller gamēlan's, door zijn nijāgā's bezet. Daar buiten zouden we nog een anderen gamēlan kunnen opmerken, die zich door een minder welluidenden dan wel schellen en ruwen klank onderscheidt, den kyahi kēbó ganggang, naar de daarop geslagen gēnding ook wel minder vleierend: kodok ngorāk (kikvorsch gekwaak) genoemd. Noordelijk van dezen is de ons reeds bekende kyahi Nāgā opgesteld, niet echter om hier zijn zang weder op te vatten, maar om straks een andere rol te vervullen.

'T noordoostelijke gedeelte van de sētinggil wordt door de pānākawan's en magang's, de pālāwidjā-tjébolan en de titihan dalēm en hun geleiders ingenomen.

Op een wenk van den Sultan verheft de kyahi MOENGANG zijn eentonigen zang ⁷⁴, en nu treden de pradjoeirit's NJOETRA van beide zijden van de bangsal Witānā naar voren op de bangsal Mangoentoer toe.

Dit is 't merkwaardigste van alle pradjoeiritkorpsen, omdat het, op de geweren na, waarmede een deel der manschappen gewapend is, volkomen javaansch is van karakter, wapening en kleeding.

't Bestaat uit verschillende afdeelingen, die namen dragen aan de wajang ontleend. Twee hoofdafdeelingen, op de kleur der kleeding en der vaandels na geheel aan elkander gelijk, zetten zich aan beide zijden van de bangsal, met het front naar den troon, neder; de Boetrā's, wier vaandel een roode schijf in een geel veld vertoont, en wier kleeding rood is in hoofdkleur, aan de oostzijde, de Kēfēk's, die zwart als hoofdkleur, en een geel vaandel met een zwarte schijf voeren, aan de westzijde ⁷⁵. Elke hoofdafdeeling wordt aangevoerd door een pandji, die

⁷⁴ Zie beneden in 't hoofdstuk Malēman, en mijn opstel over de gamēlan's te Jogjakartā, boven (bl. 6) reeds genoemd.

Hij telt nu vier bonang's, dus één meer dan gewoonlijk op den aloen-aloen, en zijn bekkens worden nu niet als daar met ruwe houten knuppels, maar met behoorlijk gevormde taboch's geslagen.

Ik meen nog verzuimd te hebben op te merken dat het woord gamēlan minder javaansch is. De Javanen zelf gebruiken gewoonlijk de woorden gāngsā en taboehan, ook wel in handschriften pratōnggā. Gamēlan is niet uit gamēl en het achtervoegsel an samengesteld, zooals ik elders schreef, hoewel anggamēli muziek maken beteekent. Gamēl niet. Volgens 't woordenboek van P. JANSZ echter wel.

⁷⁵ Alle vaandels, dus ook deze, zijn van dunne zijde vervaardigd, en worden met den naam tōenggoel aangeduid.

⁷³ De buitenregenten enz. blijven beneden bij den rijksbestuurder.

SOGRIWĀ heet bij de KĒTĒK's en RAWĀNĀ bij de BOETĀ's, en die met bogen (gĕndĕwā) gewapend zijn. De roode aanvoerder draagt bovendien den naam van PRAWIRĀ DJANĀKĀ, de zwarte dien van PRAWIRĀ PĒRMADI. De dragers hunner pijlkokers (ĕndong) heeten WANĒGBĀJĀ; de vaandrags ADISOERĀ. Elke hoofdafdeeling bestaat weder uit drie onderafdeelingen: de geweerdgers, PANTIATNJĀNĀ, de piekeniers, NJANGKRAKNJĀNĀ en de met werpspietsen (tòwok) gewapenden, TROENĀDJĀJĀ.

Beide vaandels zijn met een siwaïtischen drietand (trisoelā) gekroond, die kyahi PADMĀ SRI KRĒSNĀ genoemd wordt.

Alle manschappen dragen een wapenrok zonder mouwen (kòtang pradjoeritan) en een korten broek, welke kleedingstukken zwart zijn voor de KĒTĒK's en rood voor de BOETĀ's, en een sjerp gelijk aan de dōdot der pradjoerit's midji. Daarbij zijn de geweerd- en de werpspietsdraggers met een zwarten koeloek gedeckt, die met een gouden of verguldsilveren diadeem (djamang) omkransd is; en dragen de piekeniers een tulband, oedĕng gilĕk, met die der pradjoerit's midji overeenkomend, maar die weder rood bij de BOETĀ's en zwart bij de KĒTĒK's, en bij allen met een golvenden band van goud omboord is.

De oedĕng's zijn weder met bloemen en groen, de trisoelā's der vaandels en de krissen in aller gordels met ontjĕn's of snoeren van mĕlati- en andere geurige bloemen versierd.

Natuurlijk zijn ook de ontbloote armen en beenen met gele borĕh besmeerd. Trommen en fluiten begeleiden den marsch dezer dapperen, en een paar signaalhorrens, evenals de trommen van oud-hollandsch model, regelen, waar dat te pas komt, de beweging.

Als onderscheidingsteekens dragen de pandji's nog een gouden kaloeng om den hals.

Vór deze merkwaardige troonwacht staat aan elke zijde van de bangsal Mangoentoer een pradjoerit LANGĒNASTRĀ en een hollandsche lijfwachtdragonder op wacht, onbeweeglijk, als waren zij in staat een uitbarsting van den Mĕrápi te verduren en, als weleer de schildwachten van Pompeji, op hun post te sterven ⁷⁶.

Een ander dragonderpaar houdt de wacht onder de tratag Taroeb agoeng, boven de noordelijke sĕtinggiltrap, en weert ieder, die de gemeenschap met den aloen-aloen langs dien weg

zou willen onderhouden, zonder daartoe bevoegd te zijn ⁷⁷. De tratag Taroeb agoeng rust slechts op vier zuilen — ik meen: ijzeren kolommen, en is dus weinig geschikt om meer dan een paar heen- en weder schilderende schildwachts tegen de middagzon te beschermen.

Dat het kampoeng- en dĕsavolk daarbuiten alle beschikbare ruimte inneemt, spreekt van zelf. Zij doen oogen en ooren genieten zonder anderen dan zichzelf tot last te zijn, en trotseeren daarvoor zonnegloed en plasregens met dezelfde onverstoerbare kalmte. 'T is waar, daar staan enkele matjannan's of javaansche politiedienaren; maar zij hebben niets anders te doen dan 't pad open te houden, waarlangs de troepen, de gamĕlan's en de goenoengan's of »bergen» van offerspijzen moeten dĕfileeren.

De kyahi MOEGGANG zwijgt op een wenk van den Sultan, en reeds klinken de trommen, bekkens en blaaswerktuigen van 't eerste troepenkorps, de pradjoerit's DAHENG. Zij komen van achteren langs de westzijde van de bangsal Witĕnĕ. Alle troepen volgen denzelfden weg. Bovenal treft ons 't geluid van de poewi-poewi, een blaasinstrument, dat van een rieten mondstukje, dĕrmĕnan, voorzien is en alle eigenschappen, behalve de goede, van klarinet en hobo in zich vereenigt.

De trage gang dezer krijgshelden zou ons aan een doodenmarsch doen denken, indien niet de grillige beweging van hoofden en schouders, van beenen en armen een lichthartigen danspas verraadde, die ons Hollanders, wanneer we 't niet beter wisten, aan beginnende dronkenschap zou doen gelooven.

Daar zwenken ze om den hoek van de tratag heen.

Ze zijn in witten lijfrok en langen broek met roode boorden en beenstrepen gekleed, en dragen als alle andere pradjoerit's van den Sultan, behalve de in oorspronkelijk javaanschen dos gekleede, een wit katoenen voorschoot. Een zwarte lederen steek, met pluim en bloemen en groen getooid, hangt op den witten hoofddoek en niet al te goed passende zwart lederen schoenen omsluiten de voeten. Een roode patroentasch en een even kleurige bajonetscheede bengelen aan roode schouderbanden, die weder door ellenlange bloemensnoeren overkruist zijn.

⁷⁷ Dat gebeurde mij zelf eens, toen ik geroepen werd om een hoofdregent bij te staan, die beneden bij den Rijksbestuurder onwel geworden was. Eerst op last van den Sultan kwam de lijfwachtcommandant 't consigne te mijnen behoefte opheffen.

⁷⁶ De dragonders mogen „op de plaats rust” staan, en doen dus, uit ontzag voor hun vorstelijken beschermeling, meer dan van hen verlangd wordt.

Elke soldaat is een geurige bloemenstandaard.

Daar nadert de hoornblazer, die reeds bij de bangsal Witānā een signaal heeft doen hooren, de tratag Taroeb agoeng, en zet hij den horen aan den mond; een oud hollandsch kopersignaal overstemt gedurende eenige oogenblikken de wel wat eentonige muziek, en de man zwenkt links af en blijft staan. Daar is reden voor, al keert hij, immers op zijn marsch naar den sētinggiltrap, zijn bebloemden rug naar den troonbekleeder. Want, nu voert de pandji, die 't eerste peloton geweerdgers commandeert, op de maat der hem onmiddellijk achter den vaandrig volgende kapel, een eerst plechtig dragen en dan trippelend versnelden danspas uit, die, ondanks 's mans onbeweeglijk deftig gelaat, ons herinnert aan den eigenaardigen cirkelgang waarmede wij onzen haan wel eens een uitverkoren hennetje zagen begroeten. Maar laat ons ernstig blijven als deze kunstenaar zelf, die eindelijk, in een wijdbeenschen slotpas, hijnend staan blijft en zijn gebieder met den sabel salueert, zichtbaar overtuigd dat niemand van ons 't hem nadoet.

En hij heeft recht. Zijn kunst, die ons dwaas schijnt, is ernst voor hem, en een kunst die slechts door oefening bemachtigd wordt. En we meenen zelfs geestdrift te bespeuren in de crescendeerende, hoewel niet al te luide uitroepen, waarmede zijn soldaten den dansmarsch van hun aanvoerder ondersteunen.

Als hij zich omkeert en den horenblazer naar de sētinggiltrap volgt, salueert de vaandeldrager (als al zijn ambtgenooten een onderofficier met den rang van ngabéhi), door zijn standaard behoorlijk diep neder te buigen. 't Vaandel heeft een roode ster op een witten grond (paming sari), en een piek in den vorm van een wajangfiguur op den stok. Dit wapen heet kyahi Wirāgā TAROENĀ.

't Salueeren van vaandels en officieren wordt door den vorst niet beantwoord, die aan zijn gansche omgeving een voorbeeld van onbeweeglijkheid geeft, zooals hij daar op zijn dampar zonder leuning nederzit, de voorarmen op de dijen, de handen, slechts door de vingertoppen verbonden in den schoot, de knieën een weinig uiteen gevoerd en de voeten op de tjantjadan.

Op den vaandrig volgen de muzikanten, tamboers en bēndé slagers, en daarna de eerste sectie fuseliers.

Bij de overige pradjoerit-korpsen gaan de muzikanten achter die eerste sectie; hier is dat anders, omdat ze den dans van hun voorganger te begeleiden hebben.

Op de linkerflank wandelt de boepati korpscommandant in javaansche hof-dienstkleeding: dōdot, mogā, tjindé-broek, zwart lakenschen goudgeboorden sikēpan en witten koeloeck. Hij draagt het teeken zijner waardigheid, den langen staf met zilveren knop (tēkēn) in de rechterhand ⁷⁸.

Ook de andere secties gaan voorbij onder hun met sabel of degen salueerende pandji's, en eindelijk volgen de pēnoembak's of piekeniers, in wijd uiteen marcheerende gelederen, de lange ontbloote pieken (toembak) recht vooruit over den schouder in de rechtervuist, de roode piekseeden links in den gordel.

Zoowel van dit korps als van alle anderen geldt, dat alle officieren den Sultan salueren, en behalve met sabel of degen nog met twee krissen gewapend zijn, die rechts en links in den gordel steken met den bebloemden greep naar voren ^{79a}, en dat alle manschappen een kris achter in den gordel dragen, met den eveneens omkransten greep achter den rechterarm.

Wanneer de laatste piekeniers zich naar de trap gekeerd hebben, om als hun voorgangers naar den aloen-aloen af te dalen, treedt de horenblazer van 't tweede korps vooruit, 't signaal herhalend dat ook hij reeds eenige oogenblikken van te voren uit de verte deed hooren.

Dit korps heet KAWANDĀSĀ, en onderscheidt zich door een lijfrok van loerik poetih (dat wil zeggen van een blauw-zwart en wit gestreept weefsel waarin 't wit de overhand heeft), een korten, half rooden, half witten broek en hooge laarzen. Patroontasch, bajonet- of piekseede en schouderbanden zijn zwart. Op den witten hoofddoek rust of waggelt een djangkāngan, dat is een zwarte, van voren langs de zijden breed gerande krijgshoed, met een halfronden, naar achteren puntig toeloopenden bol. Alle hoofddeksels van niet-Europeeschen vorm zijn voor de pandji's en onderofficieren boven de slapen gevleugeld, en die vleugels meer of minder weelderig met gouden bloemwerk versierd.

't Vaandel, met een frisoelā paroeng, met slangvormig golvende middentand, gekroond, voert een roode ster in een zwart veld (banṭēng kētatōn).

Achter de eerste geweerdragende sectie gaan enkele tamboers en

⁷⁸ Die staf heet pandjēngan als de eigenaar een vorst is. Voor den Rijksbestuurder en de boepati's ware dat woord te hoog.

^{79a} Deze wijze van dragen heet njoṭé of tjoté.

pijpers, de laatsten met kleine dwarsfluiten, zooals die nog bij onze marine gebruikt worden.

Ik acht het onnoodig telkens te herhalen dat de commandeerende boepati, op de linkerflank medeloopend, 't commandeeren zonder gewetensbezwaar aan zijn pandji's overlaat, en dat ook dezen gerust zouden kunnen zwijgen, want alle manschappen kennen hun gansche rol van buiten.

Nu volgt het derde korps, de pradjoerit's Djāgā Karjā, in lage schoenen en hooge blauwzwarte kousen, in donker gestreep-ten lijfrok (klambi loerik irēng) en door donkerblauwe hoofd-doecken en zwarte songkok's of krijgshoeden gedekt ⁷⁹.

't Vaandel heeft een groene schrijf in een rood veld (papāsan mātēng) en een trisoelā op den stok.

Dan naderen de pradjoerit's Prawirā Tāmā, in rood ge-voerden en geboorden zwarten lijfrok, in half zwarten half witten broek en hooge laarzen en met een ongevleugelden songkok op den zwarten hoofddoek ^{79a}.

Als standaard voeren ook zij een trisoelā boven een zwart vaandel met roode schijf (bāntēng Kētāton).

De muzikanten van dit korps, en die van 't vorige, behelpen zich met trommen en fluiten en dergelijke reeds vroeger genoemde speeltuigen.

Daar schetteren twee trompetten een overbekend cavaleriesignaal. Zij kondigen 't vijfde legerkorps aan, de kĕtangoeng's. Deze dapperen dragen weder een klambi loerik poetih, zwart-witten broek, hooge laarzen en een oud-hollandschen zwarten steek, en volgen een vaandel met een witten ster in een zwart veld (bangoen toelak), door een nanggālā, 't wapen van praboe Bālā Dēwā van Mēdoerā, gekroond. Bij trom en fluit verheugen

⁷⁹ Zulk een songkok bestaat uit een halven bol, met een breede, 't voorhoofd en de oogen overschaduwend en boven de slapen langzaam smaller wordende klep. Twee vleugels, boven die zijranden oprijzend, vereenigen zich naar achteren in een staand vlak, dat in een meer of minder hooge punt oploopt. Die vleugels wijken bij de songkok's van dit korps naar buiten uit en rijzen hooger dan 't achtervlak op. De vorstelijke songkok heeft geen klep en wordt, evenals de koelock, zonder hoofddoek gedragen, bij den oorlogsdos (kēprābon kasātrijān), waarin de Sultan den Gouverneur-Generaal te gemoet pleegt te reizen. De songkok's der officieren en onderofficieren zijn meer of minder met goud geboord en gebleemd.

^{79a} Oorspronkelijk (en nu nog in Soerākartā) luidt de naam van dit korps Prawirā Tāmā.

zij zich in 't gedruisch van een bēndé en van nog een paar miniatuur-handbekkens.

't Zesde korps is evenals 't voorgaande een keurkorps, en 't eenige dat meer dan 80 man telt, want behalve de 80 geweer-dragers is het nog 40 pēnoembak's rijk, de pradjoerit's Langēn Astrā (de «wapenlustigen» of «met den piek spelenden»), die door den vijfden Sultan aan de pradjoerit's Mantri Djērō of nglēbēr werden toegevoegd.

De beide keurkorpsen, Kĕtangoeng en Mantri Djērō, worden ook met grondgebruik betaald en daarom pradjoerit sawahan genoemd, in tegenstelling van de pradjoerit ātoesan, die alleen soldij trekken.

De Mantri Djērō's dragen lijfrok en korten broek van wit loerik, witte kousen en lage schoenen. Een zwarte songkok rust op den zwarten hoofddoek. Tamboers en pijpers spelen een eentonigen maar hoorbaren marsch. 't Zwarte met een witte schijf geteekende vaandel (poernāmā sidik) draagt den tjākrā, de vlammeende werpschijf van batārā Wisnoe, of wel van diens awatara praboe Krēsna, op den stok ^{79b}.

Maar de pēnoembak's Langēn Astrā verdienen onzen bijzonderen aandacht. Zij naderen in een zeer ernstigen langzamen danspas, onder begeleiding van gamēlanklanken, die ons treffen door kracht en welluidendheid.

Ten behoeve van dien dans dragen zij behalve de kleding der Mantri Djērō's nog een tjiñdē-sjerp (soñdēr), die van achteren in twee breede banen afhangt en door een sierlijken tjiñdē-gordel (bārā), wiens met gouden franjes getooid uiteinden langs beide heupen afhangen, omsloten wordt. Gouden soemping's en geurige bloemensnoeren tooien de ooren. Allen zijn 't jonge mannen, die spierkracht bezitten voor hun kunstvollen, vermoeienden dans.

De lange pieken recht vooruit gestrekt in de rechterhand, of recht omhoog, door de eene hand gevat en door de andere gesteund, werken zij zich langzaam voorwaarts, telkens op één ge-

^{79b} Eene afbeelding van den vorm der pieken van elk der Kratontroepen en een eenvoudige plattegrond der in dit werk genoemde kĕdāton-hoven en pleinen, naar javaansche schetsen, voeg ik aan de lichtbeelden toe.

De pradjoerit's Soerā Karsā, die door geen enkele bijzonderheid uitmunten, en de pradjoerit's Sāmā Pēnāmā, die nagenoeg aan de afgebeelde pradjoerit's midji gelijk zijn, werden niet gefotografeerd om nooddelooze onkosten uit te winnen. Van de afbeelding der pradjoerit's Daheng is het eliche tot mijn leedwezen verloren gegaan.

bogen heen steunend en 't andere hoog opgeheven met gebogen knie of langzaam vooruitbewogen voet. Houdingen, die door stoutheid, — bewegingen, die door schoonheid boeien.

Vóór de tratag voert ook hun pandji eenige bewegingen uit, die de anderen in parastand met de oogen volgen. Geen denkbeeld van belachelijkheid, geen schijn van dwaasheid, maar volle ernst en ernstige kunst.

De LANGEN ASTRĖ's worden gevolgd door den kyahi GOENTOER SARI, de volledigste en een der welluidendste van alle kraton-gamĖlan's, een poesĖkĖ van den tweeden Sultan. Hij wordt door koeli's gĖladag gedragen en door de nijĖgĖ's wandelend bespeeld ⁸⁰.

't Motief van de gĖnding ArdjoenĖ, of RĖdjoenĖ mangsah, die daarbij geslagen wordt, luidt ongeveer aldus:

Langzaam en statig.

Daar we dezen gamĖlan slechts voorbij zien dragen en nauwelijks eenige minuten genieten, acht ik eene beschrijving minder noodig, en meen ik te kunnen volstaan met aan te teekenen dat ook bij dezen gamĖlan poesĖkĖ een bĖdoeg behoort, en dat de beide hoofdinstrumenten, de rĖbĖb en de kĖnĖdĖng ⁸¹, vooruitgedragen en door gele pajoeng's gedekt worden.

De rĖbĖb wordt niet bespeeld maar, met mĖlatikransen omhangen, door een ondergeschikte (kĖntjĖ dĖewoer) van de bewaarders van alle gamĖlan's voor de borst gedragen (di ĖmbĖn) ongeveer als een vaandel.

Ook de uiteengenomen gajoe's of gongramen en de kisten, die tot berging van taboeh's en van waarlooze stukken dienen, worden door koeli's medegevoerd.

Al deze dragers, koeli glĖdag, zijn in roode buisjes met korte mouwen en een eenvoudig kleed (djarit djoempoetan) gekleed en met korte roode lederen koeloek's, op den hoofd-doek, gedekt.

Voor den gamĖlan gaan vier dĖalang's of voorlezers met de beide gamĖlanbewaarders, mas loerah GOENTOER MADOE en

⁸⁰ Op andere garĖbĖg's worden de LANGEN ASTRĖ's door een anderen gamĖlan gevolgd. Zie beneden.

⁸¹ Zie mijn gamĖlan-opstel.

mas loerah NĖgĖ WĖlĖgĖ (dus voor hun ambt naar de beide gamĖlan's sĖkati genaamd), allen in groene lakensche sikĖpan's, dĖdot's en mogĖ's en donkere broeken, met witte koeloek's op de haren en gouden of vergulde soemping's aan de ooren. Zoowel de krissen als de oorsieraden zijn met bloemensnoeren getooid ^{81a}.

De drager van den rĖbĖb is, op den dĖdot na, waarvoor hij een eenvoudigen bĖbĖd draagt, als de dĖalang's gekleed. Als ĖmbĖn van den rĖbĖb voert hij de samir om den hals.

Nog andere kĖntjĖ's dĖewoer, maar zonder samir of oorsieraden, zorgen voor de door de koeli's glĖdag gedragen speeltuigen, die onder 't voortgaan door de eveneens in hofdracht gekleede nijĖgĖ's geslagen werden.

Eer wij de pradjoerit's uit de oogen verliezen, nog een paar opmerkingen over de vrijheid van beweging, die de niet al te strenge krijgstuicht hun gelaten heeft.

Onder den overleden Sultan droegen allen, of althans de meesten, donkere stofbrillen, een even weinig oorspronkelijke als krijgshaftige dwaasheid, die gelukkig vergeten schijnt.

Onder de KĖtanggoeng's is er een, die sedert eenige jaren vooral de toeschouwende jeugd tot vrolijkheid stemt door een half levensgrootte, als een talĖdĖk of publieke danseres gekleede, pop in een slĖndĖng op zijn rug te laten bengelen. Zij houdt een opiumpijp in de hand.

Nu en dan zagen we ook wel een krijgsheld, die den kinderlijken leeftijd nauwelijks ontwassen was en met een begrijpelijken trots, sterk door een passend gevoel van eigenwaarde, zijn wapens recht hield en in zijn ruime schoenen of haast al te zware laarzen recht dapper voorstapte. Ook de soldatenstand is erfelijk, en de vaders dezer dapperen zijn heengegaan voordat hun oudste zonen groot genoeg waren om een minder buitengewoon figuur te maken.

Als de tonen van den kyahi GOENTOER SARI weggestorven zijn, wenkt de Sultan weder met de rechterhand, en de straks reeds genoemde kyahi KĖbo GANGGANG heft een wilden presto-zang aan, die ons westerlingen meer als ketelgeraas dan als muziek in de ooren klinkt. 't Doel van dit gedruisch is dan ook veeleer om bij tijgergevechten de arme dieren, die niets van muziek begrijpen, aan te vuren en soms leelijk in de war te brengen.

^{81a} Deze mannen zijn, uit plaatsgebrek, op de plaat niet afgebeeld.

En nu treden langs den weg, dien de pradjoerit's afgelegd hebben, de boepati's gĖdġong, kiwĖ en tġngġn, met hun panġwoe's en mġntri's, de kġbajan's dġero en de kyahi riġĖ, Dġġġ Nġġġġ (de wġdġġġ gġlġġġ of de beheerder der vervoermiddelen) naar voren, gevolgd door een twintigtal „bergen“ van offerspijzen, adjat dalġm, door honderden koeli's op zware draagbaren getorscht. Dit zijn de goenoengan's of parġden's ⁸², die de Sultan aan zijn edele onderdanen schenkt.

Er zijn goenoengan's van tweeërlei soort. Wij tellen tien „mannelijke“ en tien „vrouwelijke“ ⁸³. Bij de eersten staat midden op den houten bak een paal, die met een kegelvormig geraamte van bamboelatten omgeven is. Dichte kransen van lange groene katjangpeulen bedekken dat raamwerk, en roode lombok's (spaansche peper), blauwwitte eendeneieren ⁸⁴ en bruine klompen gebak (bġndoel) kleuren en tooien dit groene bergkleed. Boven den top verheft zich een reuzenpluim van bruine vischvormige rijstmeelbaksels (mġstġkġ).

De vrouwelijke goenoengan's hebben den vorm van een bloemenkorf en bestaan uit verschillende baksels, als bġndoel, oepil-oepilan, rġngġinang, die als een heuvelvormig bouquet met pickvormige mġstġkġ's gekroond zijn ⁸⁵.

Op den bodem van den bak zijn binnen in den spijsberg nog andere eetwaren geborgen: gekookte rijst- en vleeschspijzen en wat daarbij behoort; lġmpġr, lġmpġng, sapitan's van dġndġng rawe, djoewadah pġngantġn en andere heerlijkheden; in de vrouwelijke goenoengan's: wadjik ⁸⁶.

Er zijn landbouwers, die den smakelijken afbraak dezer vorstelijke en straks door 't gebed van den pġngoeloe gezegende spijsbergen

op de galġengan's, de dijkjes, hunner rijstvelden neerleggen, om deze tot gezonde en vruchtbare krachtsuiging te bewegen; en men beweert dat dit gebruik, met dat van deze en dergelijke offergaven bij andere gelegenheden, uit den voor-islamitischen Boedatijd afkomstig is, en meer bepaaldelijk aan de vereerders van batġrġ Wisnġ ontleend zou zijn ⁸⁷.

Tusschen en achter deze goenoengan's, die ieder door minstens 20 koeli's gedragen en door ettelijke mantri's en panġkġt's glġġġ (in rooden sikġpan, dġdot sġlġbok en witten koeloek gekleed) bewaakt en met lange, met kleine ijzeren vorken gewapende, stokken (sġembit) gesteund worden, gaan andere mannen en jongens, enkel of gepaard, met manden (antġak) vol rijst, en sġnik's of tingġok's vol dġndġng (gedroogde vleeschlappen) en andere heerlijkheden, alles door gġġong gġġġng (pisang-bladeren) gedekt en soms nog met groen en bloemen getooid. Men noemt dit alles bġġagan.

Wanneer nu al deze offerspijzen op den aloen-aloen aangekomen zijn, dan ratelen de salvo's der geweerdragende pradjoerit's en vallen negentien saluutschoten van de wallen van 't verwijderde fort Vredeburg. En als de laatste bġġagan onder de tratag Pagġlaran verdwenen is, brengt een wenk van den Sultan den kyahi KġBO GANGGANG weder tot zwijgen en wordt de kyahi Nġġġ opgenomen en, door dien gamġlan gevolgd en door de gġndġng sġkati, 't ons bekende treurmotief, gesteund, schrijden de loerah's der beide kampoeng's talġġġ in halfernstigen, half komischen danspas om de oost- en noordoostzijden van de tratag Rambat tot aan de tratag Taroeb agoeng voort, om dġr vooral de menigte, eenigszins in tegenspraak met den ernstigen treurzang, door een vroolijken strijddans te verlustigen.

Zij voeren den ambtelijken titel van mas ngabġhi en de

⁸² Van goenoeng, hoogjavaansch: rġdi = berg.

⁸³ G. lanang en wġdok; parġden dġlġr en ġstri.

⁸⁴ Gezouten.

⁸⁵ Bġndoel wordt van rijstmeel gebakken; oepil-oepilan (een minder smakelijke maar niet onjuiste benaming) van kġtan, in den vorm van platte, rood, wit en blauw gekleurde driehoeken; rġngġinang's zijn even kleurige of met kleurige ringen geteekende schijf, bol- of stervormige kġtan-baksels. Zij worden met lange bamboe-pennen in 't geraamte der goenoengan's vastgestoken.

⁸⁶ Lġmpġr: in pisangblad gekookte rollen van kġtan met een weinig fijngesneden gedroogd vleesch in de as. Lġmpġng: harde witte kġtan-koekjes. Wadjik: een gesuikerd kġtan en kġlapa-baksel. Sapitan's: waaiervormig in bamboe-latjes gekleurde vleesch- of meelbaksels.

⁸⁷ Daar Wisnġ en Boema voor de Boedisten (althans voor die van de noordelijke kerk, waartoe ook de Boedisten van Java behoorden) ġn zijn, is die bewering zeer aannemelijk, en zij wordt dit nog meer als we ons herinneren hoe uit vele boedistische boeken en beeldwerken (o. a. van den Bġrġboedoer) hun groote offervaardigheid blijkt.

Dat er in Midden-Java eenmaal gelijktijdig of opvolgend een boedistisch en een siwaitisch hindoeerijk bestaan heeft, bewijzen de vele tempels wier bouwvallen ons nog boeien door overweldigende schoonheid. En dat er, lang vġr 't ontstaan van 't mohammedaansche rijk Matġram, een hindoeerijk van dien naam bestaan heeft, is ons door een, door onze oudheidkundige vereeniging aan den Bataviaschen indoloog, Dr. BRANDES, gezonden en door dezen geleerde gelezen steeninschrift geleerd.

namen van PRALĀTĀ en TITRĀ LĀTĀ; en zijn gekleed in een (licht rooden) dōdot djinggā, door een gewonen saboek omgord, en dragen soemping's en ontjēn's om de ooren, een witten koe-loek en een bebloemden kēris. Overigens zijn zij naakt, met gele borēh besmeerd en met bloemensnoeren omkranst. Zij steunen onder 't gaan op lange zilvergeknopte tēkēn's en kruisen die in den strijd, nadat ze elkander door houding en hoongelach behoorlijk hebben uitgedaagd.

Maar de strijd is spoedig ten nadeele van een van beiden be-slist, en dan wenden ze zich naar de sētinggiltrap, om in vrēde naast elkander naar den aloen-aloen af te dalen. Hen volgen de bonang en de bēdoeg, beiden door gele pajoeng's gedekt, en verder de overige instrumenten van dezen gamēlan, als de GOENTOE SARI door koeli's gēladag gedragen, door de nijāgā's bespeeld, en door volgelingen van de loerah's GOENTOE MADOR en NĀGĀ WILĀGĀ bewaakt.

De nijāgā's, die den bonang, den bēdoen, den dēmoeng en de gong's behandelen, dragen de samir om den hals.

Eenige pēsindēn's talōdēk — aan den kraton verbonden publieke danseressen, die bij andere gamēlan's hun zang ver-heffen, of de najoeban's, of danspartijen der mannen, met hun passen en solozangen opluisteren — volgen hun ambtelijke gebieders.

Op den aloen-aloen gekomen, wordt de kyahi NĀGĀ, van wien we thans afscheid genomen hebben, oostwaarts om de sētinggil heen langs den kleinen zijweg Pamēngkang en de Brādja-nālā, naar de gēdōng gāngsā teruggebracht ⁵⁷.

Nu vaardigt de Sultan de beide boepati's najākā kēparak (kiwā en tēngēn) naar den Rijksbestuurder af om dezen hoofd-ambtenaar te gelasten de offergaven naar de mēsdjid te bege-leiden; den hoofdpēngoeloe Gods zegen te doen afbidden, en de spijsbergen dan onder de rechthebbenden te verdeelen.

De beide hoofdregenten beantwoorden den ontvangen last met een luid sēndikā, en rijzen, 't djēngkēng en 't njēmbah geen enkele maal verwaarloozend, uit hun silāhouding op, en verwijderen zich zonder overhaasting.

Aan de Pagēlaran gekomen, roepen zij staande den daar zittenden Rijksbestuurder namens den Sultan aan, en brengen

⁵⁷ In plaats van den NĀGĀ volgt de pōesākā: kyahi SOERAK de loerah's PRALĀTĀ op andere garēbēg-feesten (Poewāsā en Bēsār).

den hun opgedragen last over. We zullen straks uit hun verslag aan den Vorst vernemen hoe dat geschiedde.

Den ontvangen last opvolgend begeeft de Rijksbestuurder zich met de pangēran's sēntānā ⁵⁸ en de boepati's, panēwoe's en mantri's djābā naar de mēsdjid agēng, en volgt met al de zijnen 't gebed of de dongā van den hoofdpēngoeloe, die daarbij door al zijn ondergeschikten, ambtelijke geestelijken en kadji's, bijgestaan wordt. En nadat den vorst en 't rijk daardoor 'shemels zegen verzekerd is, verdeelt de Rijksbestuurder de vorste-lijke offergaven onder hen die daarop recht hebben; dat zijn: de kroonprins, de pangēran adipati PAKOE ALAM, enkele andere prinsen, tevens waardigheidsbekleeders, en de boepati's najākā, die de goenoengan's eindelijk op de erven hunner dalēm's voor een deel aan hun onderhoorigen prijs geven ⁵⁹.

Daarop gaat de Rijksbestuurder met de hem vergezellende en volgende prinsen en ambtenaren den weg op naar de residentie, om daar den Sultan met de hem toekomende eerbewijzingen te helpen ontvangen.

Zoodra zij op hun weg de beide wāringin's koeroeng voorbij gewandeld zijn, worden de gesloten pajoeng's geopend en boven de hoofden hunner eigenaren gedragen ⁶⁰.

De beide gandek's keerden intusschen naar de sētinggil terug en zetten zich weder op voegzamen afstand tegenover den Sultan neder, en spreken, na meer dan één sēmbah, bij monde van den oudste in rang ongeveer aldus:

„Wij hebben uw vorstelijken last overgebracht en uw dienaar den adipati Danoe Rēdjā bevolen als volgt:

„Rahādēn adipati Danoe Rēdjā, de vorst beveelt u de vorstelijke offergaven, de spijsbergen van garēbēg Moeloed, naar de mēsdjid agēng te begeleiden, met de pangēran's sēn-tānā en alle boepati's (tot en met de) mantri's. Als dit geschied is doet gij den pēngoeloe bidden om:

bestendigheid van den vorstelijken kraton;

⁵⁸ De prinsen bloedverwanten, dusgenoemd ter onderscheiding van de prinsen van den bloede: pangeran poetrā. Zie: Een en ander over den ja-vaanschen adel, in de Indische Gids van 1886.

⁵⁹ Ook den resident wordt er een toegezonden, die dan door 't volk van 't erf op een gegeven teeken geplunderd wordt (di rēboet).

⁶⁰ Op andere dagen blijven de pajoeng's van den rijksbestuurder en de hoofdregenten ook op de zuidelijke aloen-aloen helft geopend.

het heil der vorstelijke regeering;
 lengte van den vorstelijken leeftijd, en
 welvaart en vrede voor het rijk.

„Als het gebed gedaan is zult gij de offergaven gelijkelijk onder
 de rechthebbenden verdeelen.

„Uw dienaar de adipati Danoe Rēdjā biedt uw Hoogheid
 eerbiediglijk huldigend zijn dank aan“⁹⁹.

Op een wenk van den Sultan nemen de *gandèk's*, zich op de
 vroeger beschreven wijze onder een eerbiedig: „*sēndikā!*“ terug-
 trekkend, hun gewone plaatsen weder in.

En nu is 't oogenblik gekomen om, in strijd met *adat* en
 koranleer, den westerschen *Bacchus* te huldigen, door bij monde
 van den Resident een viertal dronken aan de *garēbĒg* Moeloed,
 aan den Sultan, aan den kroonprins en aan de *ratoe* te wijden,
 waartusschen de vorst zelf een glas ledigt op de gezondheid van
 den Resident. De enkele woorden van den troonbekleeder, met

⁹⁹ De toespraak luidt woordelijk aldus:

„Kawoelā noewoen sampoen, kawoelā kakērsakakēn, handa-
 wochakēn timbalan dalēm, doematēng abdi dalēm, poen hadi-
 pati Danoe-Rēdjā, dawoeh dalēm sakpoenikā:

„Rahadēn hadipati Danoe-Rēdjā, timbalan dalēm, hidjĕngan-
 dikā, kakērsakakēn, hadjērēkakēn hadjat dalēm, parēden ga-
 rēbĒg Moeloed, datēng mēsdjid hagēng, kalijan pangéran
sēntānā, poenāpā déné sakāntjā hidjĕngandikā boepati mantri
sēdājā.

„Jēn sampoen doemoegi, hadjat dalēm ladjĕng hidjĕngandikā
dongaknā hing *pēngoeloe*:

„loeloesipoen karaton dalēm;

„soegĕngipoen pandjĕnĕngan dalēm;

„pandjangipoen joeswā dalēm;

„ardjākartanipoen nĕgari dalēm.

„Mēnawi sampoen kadonganān, hadjat dalēm hidjĕngandikā
 kakērsakakēn bagé doematēng *sēdājā* hing kang wradin; hatoe
sēmbahipoen abdi dalēm poen hadipati Danoe-Rēdjā, noewoen
sēndikā.”

De klemtoon valt vooral op de eerste lettergreep van *dalēm*, *Rēdjā* en
 andere woorden die een zin beëindigen. De slotlettergreep wordt dan nauwelijks
 hoorbaar uitgesproken.

De tot den rijksbestuurder gesproken woorden herhalend, noemde de spreker
 dien voluit: *rahadēn hadipati*; van hem sprekend tot den vorst: *poen*
hadipati. Dat poen vervangt dan den verzwegen adellijken titel.

De toespraak wordt in javaansche karakters achter dit werk als bijlaag af-
 gedrukt.

zachte stem in 't maleisch uitgesproken, worden door den adisistent-
 resident in 't hollandsch herhaald

Zou 't niet passender zijn die heildronken, die aan 't feestmaal
 toch nog eenmaal met andere te pas gebracht worden, weg te
 laten, om den oosterschen ernst niet door westersche dwaasheid
 te verstoren?

Ik vrees dat vele *garēbĒg* bezoekers van onzen landaard den
 hun door de ordonnansen van den Resident geschonken morgen-
 drank ongaarne zouden missen; niet alleen omdat de wijn van de
 residentie goed is, maar ook omdat de middagwarmte en 't
 broeiende gala-pak de keel droog en dorstig maken. Maar dat niet
 alle Javanen vers 92 van de vijfde en vers 216 van de tweede
 koran-soera kennen⁹⁹ of in waarde houden, verdient bij zulke
 gelegenheden onze aandacht. Nooit heb ik echter in de Vorsten-
 landen gedurende 16⁹¹ jaren, en in de *Prijāngan*-landen
 slechts eenmaal in 10 jaren — en daar betrof dit nog een niet-
 Soendanees⁹² — een voorbeeld van drankmisbruik gezien.

Intusschen hebben op den *aloen-aloen* de *sērati's* een der
 aan hun zorgen toevertrouwde en voor dit feest rood opgetuigde
 en bovendien nog met roode lijnen beschildeerde olifanten naar
 voren geleid en aan 't hoofd van den zich daar vormenden optocht
 gesteld. Een der in een rood buis en een korten rooden broek
 gekleede en rood gemutste geleiders rijdt op zijn breeden rug
 (niet zooals de indische *kornak's* op den nek); twee anderen
 wandelen naast hem en besturen 't edele dier door hem hun haken
 (*āngkoes*) nu en dan achter de zware ooren te planten. De
 overige *sērati's* volgen hem.

De *pradjoerit's* *Wirā Brādjā* *DAHĒNG*, *KAWANDASĀ*, *Djāgā*
KARJĀ, *PRAWIRĀ* *Tāmā* en *LANGĒN* *Astrā* stelden zich achter den
 hoogen voorganger in marschorde op.

Na een wenk van den Sultan verheffen zich ook de *pra-*
djoerit's *NJOETRĀ* van hun nederige zitplaatsen naast de *bangsal*
Mangoentoer, om naar buiten te treden en zich bij de ge-
 noemde korpsen aan te sluiten.

Dan volgen, altijd een wenk van den vorst gehoorzaamend, de
 drager van den *pajōeng bāwat*, *kangdjĕng kyahi* *TOENG-*

⁹⁹ Ook vers 46 van de vierde Soera kan nog genoemd worden.

⁹¹ Nu reeds bijna 20 (Nov. 1888).

⁹² Een verbannen prins van *Bandjirmasina*.

GOEL Nāgā⁹³, en de Sāmātāl's met de drie fraaie en edele praalpaarden (titihan dahēm) met hun pajoeng's en ampilan.

Weder op een wenk van de vorstelijke hand, verwijderen zich de tegenover den troon gezeten boepati's kēparak met hun ondergeschikte ambtenaren, die geroepen zijn om aan beide zijden naast den hoogen staatsiewagen te gaan, die reeds onder aan de sētinggiltrap gereed staat.

Vóór en achter hen plaatsen zich de lijfwachtdragonders te paard en vóór deze eerewacht de heel of half europeesche ordonnansen en andere kratonbeambten⁹⁴ en de gansche groote schare van pānākawan's en magang's.

De muzikanten der vorstelijke kapel begeven zich vooruit naar de residentie, om daar den hoogen gast met luide welkomstonen te huldigen.

De pālāwidjā's en tjébol's blijven op de sētinggil achter.

Op een anderen wenk rijzen de pangéran's poetrā (MANGKOE BOEMI alleen uitgezonderd) op, om in hun eigen wagens naar 't residentiehuis vooruit te rijden, waar zij door hun tegenwoordigheid de ontvangst van hun vorstelijken broeder en vader hebben op te luisteren.

Een volgende wenk, en hun aller loerah (ongerekend de nog minderjarige kroonprins), pangéran arjā MANGKOE BOEMI, treedt aan den arm van den adsistent-resident naar buiten, beklimt met dezen zijn hooge, ouderwetsche, gele op lange riemen aan hooge veeren schommelende staatsiekoets, die zeker van een vorige eeuw getuigt, en volgt zijn jongere broeders en neven, maar in langzaam-deftigen optocht, naar de residentie.

Een pajoeng bawat wordt ook hēm als oepātjārā vooruit-gedragen, en een pēnongsong klimt met den geopenen goud-geel-gouden pajoeng⁹⁵ tussehen een paar andere dienaren op de hooge achterplank. Een vrij talrijke groep ampilan-dragers en andere dienaren volgt in statigen tred.

Een laatste wenk geldt de pradjoerit's midji Sāmā Atmādjā⁹⁶. Zij plaatsen zich, in djogèt-houding, rijdbeens, vóór de tratag tegenover de sētinggiltrap; en nu rijst de Sultan zelf van zijn dampar op, en gaat hij aan den rechterarm van den resident, door de pradjoerit's midji in statigen dans voorafgegaan, naar buiten en naar beneden.

De maagdelijke manggoeng's blijven met de gouden oepātjārā onder bewaking van de kēparak's en van een behoorlijk gevolg op de sētinggil achter, om, na ettelijke uren wachtens, den vorst bij diens terugkeer van de residentie weder naar binnen vóór te gaan.

De sleepdraagster en haar kántjā, die de gouden spuwvaas droeg, hebben hun posten aan twee mannen, den wēdānā en den bēkēl der mannelijke manggoeng's overgegeven. Zes andere mannelijke manggoeng's belasten zich met de ampilan, die in den kedaton door even zoovele kēparak's gedragen werden⁹⁷.

Deze manggoeng's lanang zijn gekleed in met goud geboorde groen fluweelen bēskáp's, of gesloten buizen, en geweven rood zijden bēbēd's, en omgord met een tjiñdégordel of bārā, wiens beide rijk met goud gestikte uiteinden langs de beide heupen afhangen. Een eveneens met goud gezoomde en met een bloemtros gekroonde ikēt gádoeng mēlati dekt en tooit als hoofddoek den schedel dezer edellieden, en een fraaie kēris met gouden scheede siert hun lendenen; terwijl een samir tjiñde, weelderig met gouden bloemwerk en franjes geboord⁹⁸, van den hals op de borst afhangt.

Evenmin als hun vrouwelijke ambt- en naamgenooten voeren zij 't dienstmes (wēdoeng), dat een onderscheidingsteeken van hooger en ambtelijken rang is. Maar wel behooren ook zij tot den adel en dragen zij, omdat ze de plaats van vrouwelijke dienaressen innemen, den titel van abdi dalēm prijáji bēdājā⁹⁹.

⁹³ Een dergelijke lijfwacht: Sāmā Pērrāmā, zou den Kroonprins voorafgaan, wanneer die reeds in 't openbaar als zoodanig optrad.

⁹⁷ De gouden sigarettendoos (waḏah sēs) met de oepāt, de pauweveeren waaijer (baḏak), de tjēpoeri of 't betelstel en drie sabāt's of korte sabels met gouden greep en mei goud beslagen scheede.

⁹⁸ Dat oplegsel, onverschillig of 't van goud of van zilverdraad of zijde vervaardigd is, wordt toempal genoemd.

⁹⁹ Den naam van manggoeng hebben zij met de edelmaagden gemeen, omdat zij de ampilan op de opgeheven handen dragen (amānggoeng). In

⁹⁴ Over dezen merkwaardigen, tot de oepātjārā behoorenden, pajoeng meer in 't hoofdstuk over de Malēman.

⁹⁵ Zelfs ambonsche christenen gaan daaronder voor lāndā's door. Onder hen vindt men enkele oud-dragonders.

⁹⁶ 't Geel vormt een dubbelen tlatjap-kring halverwege den straal. Zie: Javaansche Rangen en Pajoeng's en: Een en ander over den Javaanschen adel. (Zie boven).

Alle overige ampilan, ook de dampar kĕntjĕnĕ, de tabouret en de voetenbank, worden nu evenals de staatsiepieken (wĕhos) door abdi's dalĕm kĕntjĕ ngampil gedragen.

Aan den voet van de trap stijgt de Sultan met den Resident in den praalwagen, den met verguld beeld- en lofwerk overladen kyahi GARĒDĀ JĒKSĀ, en wanneer dan de in zijn dienst vergrijsde en verrijkte «hollandsche» hoofddoronnans ¹⁰⁰ de treden opgeslagen en 't zware portier gesloten heeft, en de pĕnongsong met den geopenden grooten gala-pajoeng achterop geklommen is, zetten de voorrijder, de hollandsche koetsier en de acht paardengeleiders 't edele achtspan in beweging, en volgen zij stapvoets den ganschen boven beschreven prachtstoet op en over den aloen-aloen, den weg op naar de residentie.

Een omnibus rijdt onmiddellijk achter de staatsiekoets, om zijn inhoud, de ampilan dragende bĕdĕjĕ's, tijdig genoeg voor 't residentiehuis te lossen. De hoofd-regent, commandant der kraton-troepen en de bevelhebber der lijfwachtdragoners rijden naast de beide portieren van den kyahi GARĒDĀ JĒKSĀ, die door de boepati's, panĕwoe's en mantri's kĕparak geflankeerd, en door nog een tiental dragoners te paard gevolgd wordt.

Daarachter voegt zich de koets van pangĕran adipati PAKOE ALAM, waarin nu ook de militaire commandant een plaats gevonden heeft, en die door de dragoners van dien prins gevolgd wordt; terwijl diens beide ordonnansen (in rood gekraagden blauwen jas en gedegend) weder naast de portieren rijden.

De overige prinsen van 't pakoealamsche huis, de vele hollandsche genoodigden en de beide Chineesche officieren volgen in eigen of gehuurde rijtuigen; de gesloten pajoeng's van hen, die zulk een onderscheidingsteeken voeren, door hun volgelingen of «oppassers» op den bok omhoog gehouden.

daagschen dienst dragen zij een gesloten vrouwenbuis, klambi kĕroeng. Wanneer pĕngampil's of kĕparak's van mindere prijaji's dan de vorst, enig voorwerp van hun meester of meesteres dragend, een manggoeng of pĕngampil van den Sultan op hun weg ontmoeten, dan laten zij hun handen met de ampilan lager zakken.

¹⁰⁰ Hij draagt een donkerblauwen rok met zilveren kraag en mouwstrepen en een pet met zilveren band. De ordonnansen, waarvan hij er negen onder zich heeft, dragen een donkeren jas met gouden kraag en mouwstrepen, een goudgerande pet en een witten broek, en een langen degen in ijzeren scheede. In dagelijkschen dienst is dit anders.

Vele burgers en enkele officieren zijn echter naar de aan den weg gelegen societeit vooruit gereden, om daar een verfrisschenden dronk te genieten of een kijkje op den voorbijtrekkenden stoet boven 't deelnemen aan den optocht de voorkeur te geven.

De pradjoerit's kĕTANGGOENG en MANTRI DJĒRO vormen de achterhoede, die door een tweeden olifant gesloten wordt.

Die optocht van den vorst met zijn omgeving van prinsen, ambtenaren en andere volgelingen wordt door 't werkwoord ginarĕbĕg aangeduid, terwijl garĕbĕg 't optreden van den Sultan in die omgeving vertegenwoordigt. 't In volle staatsie nederzitten op de sĕtinggil of elders wordt siniwĕkĕ genoemd.

De vooruitgaande troepen scharen zich en haie langs den weg van den aloen-aloen tot aan de residentie. Ook zijn dĕsa gamĕlan's van afstand tot afstand langs de oostzijde van dien weg in bamboeloodsen opgesteld, om den voorbijtrekkenden vorst met luide, zoo al niet welluidende klanken te huldigen. Tamboers en pijpers, horenblazers en trompetters, bekkenslagers en andere levenmakende pradjoerit's kondigen den naderenden stoet reeds van verre aan, lang voordat de eerste olifant, als bewust van den ernst zijner taak, met waardigheid voorbij wandelt.

Alle krijgskorpsen blijven buiten den residentietuin op den weg achter; alleen de pradjoerit's midji gaan den Sultan voor naar 't groote huis op welks trappen zij nederhurken, altijd met zwaard en schild in de gesloten vuisten.

Prinsen en regenten hurken bij 't naderen van den praalwagen in 't zand tegenover de breede voorgalerij neder, terwijl de kapel haar welkomstlied aanheft. De dragoners stellen zich aan de zuidzijde van 't tuinpad voor 't huis in gelid en presentereen den sabel.

Wanneer de Sultan vlak vóór de trappen der breede marmeren voorgalerij uit het hooge rijtuig weder op de bloote aarde afdaalt, werpen de kanonnen van 't fort andermaal negentien donderende rookwolken in den sterk verhitte dampkring.

De troonzetel werd met wat daarbij behoort reeds door de pĕngampil's naar binnen gedragen en op den troon geplaatst.

De Vorst wordt door den Resident daarheen geleid en beiden beklimmen de trappen van den sierlijken troon en zetten zich op hun eergestoelten neder.

Alle prinsen volgen hen naar binnen. De pangĕran's MANGKOE BOEMI en NGABĒHI nemen de eerste stoelen rechts van den Sultan

vóór den troon in beslag. De anderen vleien zich in silâhouding op 't marmer tegenover den troon neder.

De pradjoerit's midji zetten zich vóór de noordelijke der drie zaaldeuren. De beide andere toegangen blijven vrij.

De ampilandragende manggoeng's nemen hun plaatsen op 't tapijt aan beide zijden van den troon in. Een mantringampil of een kântjâ gandekek zit vóór de voetenbank die hij met beide handen vasthoudt. Een loerah gandekek staat met de pauweveeren waaiër achter den Vorst en waait hem van tijd tot tijd een luchtgolf in den nek.

PAKOE ALAM, de militaire commandant, de adsistent-resident, de kapitein der schutterij en de tolk bekleeden de stoelen links vóór den troon, tegenover de prinsen.

De pëngampil's begeven zich in den noordelijken der beide langs de troonzaal naar 't achterhuis voerende gangen, en leggen hun pieken, nu weder met de scheeden gedekt, op de daartoe bestemde lange bank neder.

Bijna alle Europeanen blijven in de voorgalerij of in een der zijkamers in 't genot van eenige vrijheid van beweging, of wandelen door den zijgang naar de achtergalerij en de veel belovende buffetkamer. Zoover wagen de Chineesche hoofden zich niet. Ge kunt hen gewoonlijk vinden in den uitersten hoek der voorgalerij. De prinsen van het huis PAKOE ALAM zetten zich op de stoelen in den anderen nithoek neder.

De pëngongsong van den Sultan zit weder, onbeweeglijk als de boedabeelden in den tuin, onder den geopenden songsong këntjânâ midden in de voorgalerij. Die van den pangéran adipati heeft den zijne gesloten en nam, met de evenals hij, met gele samir's getooide pëngampil's van dien vorst, bescheidenlijk aan 't zuidelijke uiteinde der voorgalerij plaats.

Ware de kroonprins tegenwoordig geweest, dan zou hij boven MANGKOE BOEMI gezeten hebben en zijn gouden pajoeng, gesloten, naast dien van zijn vader opgesteld zijn.

Alle Javanen keeren 't aangezicht naar den troonbekleeder.

Op een nauwelijks merkbaaren wenk van den Sultan begeven de beide hoofden der manggoeng's zich, eerst kruipend, maar daarna als vrije mannen rechtopgaand — zij zijn thans immers afgezanten van den vorst — naar buiten, en zetten zij zich met het aangezicht naar den troon vóór den Rijksbestuurder op 't zand

neder, om over den schouder heen 't vorstelijk bevel uit te spreken; en nu rijzen de eerste aller hoofdamptenaren en alle hem vergezellende regenten uit hun nederige stelling op, en volgen hun geleiders naar de trappen der voorgalerij en verder naar binnen, waar zij zich beneden in de troonzaal recht tegenover den troon nedervleien¹⁰¹; de eersten en oudsten in rang vooraan; terwijl de beide manggoeng's zich in de schaduw van den troon terugtrekken.

Hoe nu de cerethee wordt rondgediend, dit zal men zich wel zonder beschrijving kunnen voorstellen.

't Zij genoeg dat een vorstelijk «moendoer!» den Rijksbestuurder weder met al zijn volgelingen onder een nederig «sëndikâ!» naar de voorgalerij verplaatst; dat de pradjoerit's midji de zaal deur verlaten en, hun degen opstekend, zich naar buiten terugtrekken; dat ook de prinsen opstaan en de zaal verlaten om zich onder de overige gasten te mengen, en dat eindelijk de Sultan zelf met den Resident van den troon afdaalt en zich op een divan, meer beneden in de zaal, nederlaat, waar wij gelegenheid vinden hem met de heugelijke verjaring van nabi MOHAMMAD's geboorte van ganscher harte geluk te wenschen.

't Zal ongeveer twee uren na den middag zijn, als de opwekkende tonen van een bedaarden marsch ons aan den feestdich roepen.

Daarvan zal ik slechts weinig zeggen, omdat 't javaansche karakter daarbij geheel door 't europeesche beheerscht wordt.

In de zeer ruime open eetzaal, die achter de residentswoning uitgebouwd is, zijn vijf lange tafels gedekt, waaraan drie of vierhonderd gasten, zonder elkander hinderlijk te zijn, kunnen plaats vinden.

Aan de noordzijde van de kleinere middentafel nemen de Sultan en de gastheer de eergestoelten in. Tegenover hen zitten de militaire commandant en de adsistent-resident. 't Westeinde van de tafel wordt door de prinsen, den Rijksbestuurder en een hoofdregent, die de heildronken te vertolken zal hebben, ingenomen; 't oosteinde door PAKOE ALAM, gepensionneerde hoofdofficiëren en kapiteins, ook die van 't garnizoen; door den tolk en enkele land-

¹⁰¹ Van de daarbij gebruikelijke sambah's en andere lichaams oefeningen zwijg ik.

huurders en burgers, die daarvoor in aanmerking komen, leden van den residentieraad, geestelijken, indien die ons de eer van hun gezelschap gunnen, den notaris, den kraton-arts enz. ¹⁰².

De hoofdtafel schenkt ons nog een ander voorrecht: de afkoelende luchtbeweging, door een paar poengka's gewekt.

Waarom zijn deze in Engelsch-Indië zeer gewone schommelwaaiers in Nederlandsch-Indië zoo onbekend dat men er zelfs geen naam voor heeft?

Achter den vorst staan enkele manggoeng's en pëngampil's met in witte servetten gewikkelde theekaraffen en een evenzoo omkleed drinkglas, die ik echter nooit zag gebruiken; want de heer van den moslimschen eeredienst drinkt ijswater en wijn.

Ook achter PAKOE ALAM en de andere prinszen zien we zulke ampilan dragers staan, zonder karaffen evenwel. Wie trouwens thee wil drinken kan een wijnkaraf vol van dat geurige aftreksel bij zijn bord verlangen.

De beide tafels in de westelijke helft der zaal worden door de overige Javaansche feestgenooten bezet. De Europeesche gasten en de Chineesche hoofden, die geen plaats aan den hoofddisch vonden, ontfermen zich over de oostelijke tafels.

Van de gerechten zeg ik niets.

Wanneer eindelijk de hooge eischen onzer door de vermoeiende genietingen van den dag geprikkelde magen bevredigd zijn, stelt de Resident tien dronken in, die door den mede aanzittenden hoofd-regent in de hoftaal herhaald worden. Zij gelden:

de garĕbĕg Moeloed;

den Koning;

den Gouverneur-Generaal;

den Sultan;

den Kroonprins;

de ratoe MAS;

den pangĕran adipati PAKOE ALAM met den militairen commandant en den adsisistent-resident (een goede gewoonte, om ieder zijn deel te geven in den kortst mogelijken tijd);

den pangĕran MANGKOE BOEMI met alle andere prinszen en aanwezige heeren. (De afwezigen en de dames worden onbarmhartiglijk aan hun lot overgelaten!)

den Rijksbestuurder met alle regenten;

¹⁰² Nu ook de secretaris, sedert dit gewest zulk een ambtenaar bezit (1888).

de welvaart en den bloei van het rijk van Ngajogyĕkartĕ ¹⁰³.

De Sultan zelf beantwoordt den op hem uitgebrachten dronk met een tegendronk in 't maleisch op den resident, die voor ons in 't hollandsch door den adsisistent-resident, voor de Javanen door den hoofdregent vertaald wordt ¹⁰⁴.

Indien korthed welsprekendheid is, dan kan men die aan deze dronken niet ontzeggen. Hoe menig toastentiefhebber onder onze landgenooten zouden we zulk een welsprekendheid toewenschen!

We staan eindelijk van tafel op; maar we hebben nog geen haast om weg te komen, ondanks de hitte en de kleeding en meer dat ons werkelijk hindert.

De Sultan gunt ook anderen hun deel, en, terwijl de meeste zijner mindere ambtenaren en beambten dat in de galerijen van 't logeergebouw, en elders op en om 't erf genoten hebben, gaan de ordonnansen en de dragonders na ons aanzitten om op hun beurt een voldoende lading in te nemen. En al gaat dit iets vlugger

¹⁰³ In de hoftaal luiden zij aldus:

Wiloeđjĕngipoen garĕbĕg Moeloed;

Wiloeđjĕngipoen kangdjĕng sri Mĕhĕrĕdjĕ hingkanĕ mĕhĕ hagoeng hing nĕderlan;

Wiloeđjĕngipoen kangdjĕng toewan hingkanĕ witjak-sĕnĕ goepĕrnoer djindral hing nĕderlan hindjĕ;

Wiloeđjĕngipoen hingkanĕ Sinoewoen kangdjĕng Soetan Hamĕngkoe Boewĕnĕ hingkanĕ kaping pitoe, Kommandoer dĕr orde pan dĕn nĕderlandĕn lĕjo;

Wiloeđjĕngipoen kangdjĕng goesti pangĕran hadipati hanom Hamĕngkoe Nagĕrĕ;

Wiloeđjĕngipoen kangdjĕng ratoe Mas;

Wiloeđjĕngipoen kangdjĕng pangĕran hadipati kolonĕl kommandan Pakoe Alam ridĕrring orde pan dĕn nĕderlandĕn lĕjo; wiloeđjĕngipoen kangdjĕng toewan litnan-kolonĕl militĕr kommandan, sartĕ kangdjĕng toewan asistĕn rĕsidĕn;

Wiloeđjĕngipoen goesti pangĕran harjĕ Mangkoe Boemi, litnan-kolonĕl pan stap, adjoedanipoen kangdjĕng toewan hingkanĕ witjaksĕnĕ goepĕrnoer djindral hing nĕderland hindjĕ; hoĕtawi pĕrĕ pangĕran sartĕ pĕrĕ toewan hingkanĕ wontĕn ngriki sadĕjĕ;

Wiloeđjĕngipoen kangdjĕng radĕn hadipati Danoe Rĕdjĕ, sartĕ pĕrĕ boepati sadĕjĕ

Wiloeđjĕng karahardjanipoen nagari hingajogyĕkartĕ hadi ning rat.

¹⁰⁴ Wiloeđjĕngipoen kangdjĕng toewan pan Bak (VAN BAAK) residen hing nagari ngajogyĕkartĕ.

dan wij dit deden; toch kost het eenigen tijd, dien wij ons ten nutte maken om een kop koffie en een sigaar en een meer of minder noodig en boeiend gesprek te genieten, dat echter de behoefte aan een stortbad en wat rust, in een luchtiger middagkleeding, niet onderdrukken kan.

Ten langen laatste komt ook daaraan een passend einde.

Wij benijden den tolk niet, die nu den loerah aller prinsen, noch den adsistent-resident, die den Sultan, onder een andermaal herhaald saluut van 't fort, naar den kēḍaton teruggeleiden, en ik behoef zeker niet meer te beschrijven hoe die aftochten met denzelfden luister en in dezelfde orde als vier uren vroeger de uittocht hun doel bereiken.

Toen de aardbeving van 1867 't oude residentiehuis in een bouwval veranderd had, was zulk een feest daar onmogelijk geworden. En dit was een weldaad voor velen, en vooral voor de dēsalieden, die toen op garĒbbĕg-dagen een halven dag vroeger dan anders naar huis en bouwgrond terugkeerden.

't Zou een weldaad gebleven zijn, indien die feestmalen toen voor altijd afgeschaft waren geworden.

De toenmalige resident en de Sultan begrepen dat even goed als ieder ander; en de eerste deed daarom, met goedkeuring van den laatste, bij 't in gebruik nemen van 't nieuwe huis een voorstel in dien zin, waarop de Regeering echter antwoordde met den last ('t woord is zeer juist gekozen!) om die kostbare . . . gastmalen dadelijk weder in eer te herstellen . . . 't Zou drie of vier dagen later weder garĒbbĕg zijn!

De Soesoehoenan van Soerākartā — of neen, want hij acht zich te hoog of te oud om zelf aan die maaltijden deel te nemen, en laat zich daarbij steeds door zijn troonopvolger vertegenwoordigen — en dus, die Sālā'sche kroonprins zou dan evengoed als de Ngajogyā'sche vorst van de daarbij gebruikelijke eerbewijzingen afstand hebben moeten doen, en dat heeft men van hem of van zijn vader misschien niet durven verlangen.

IV.

GARĒBĒG POEWĀSĀ EN GARĒBĒG BĒSAR.

GarĒbbĕg Moeloed valt, behalve in 't Javaansche jaar Dal, waarover later meer, op den twaalfden dag der derde maand.

GarĒbbĕg Poewāsā, waardoor 't einde der groote vasten gevierd wordt, die de gansche maand van dien naam, de negende van 't Javaansche jaar, inneemt, valt op den eersten dag der tiende maand, Sāwal, en komt overeen met wat de Soendanezen lĕbaran poewāsa noemen.

't Is dus zeer verkeerd dien feestdag 't „inlandsch Nieuwjaar“ te noemen, zooals door onkundigen veelal geschiedt, en waarin de meeste nieuwsbladen, die 't publiek heeten voor te lichten, de menigte voorgaan en bevestigen.

GarĒbbĕg BĒsār, eindelijk, overeenkomende met den grooten hadjidag te Mekka, en waarmede ook 't offer van ISHAK door IBRAHIM herdacht wordt, wordt gevierd op den tienden dag der maand BĒsār, de laatste van 't jaar.

De viering dezer garĒbbĕgfeesten onderscheidt zich van die van Moeloed slechts door enkele bijzonderheden, die gemakkelijk onopgemerkt blijven.

Zoo worden de pradjoerit's LANGĒN ASTRĀ dan niet door den gamĕlan: kyahi GOENTOE SARI gevolgd en begeleid, maar door den kyahi POESĀ RĀNĀ, met de gĕḍḅing Gadjah IndrĀ of ĒndrĀ: en de loerah's PRĀLĀTĀ en TJITRĀ LĀTĀ niet door den kyahi NĀGĀ, maar door den gamĕlan poesākā: kyahi SOERAK, met de gĕḍḅing's BĀpang pikoel of Bibaran NjoetrĀ¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Verkeerdelijk noemen sommigen de gĕḍḅing Bapang pikoel ook Bāwang sabōengkoel dat een andere naam is van de gĕḍḅing Ar-djoenā mangsah.

Ook worden op den dag van garĕbbĕg Poewāsā alleen mannelijke goenoengan's geofferd.

Garĕbbĕg Bĕsar wordt niet, zooals 't Moeloedfeest, door andere plechtigheden voorafgegaan. Garĕbbĕg Poewāsā wel. We zullen die in 't volgende hoofdstuk beschrijven, maar teekenen hier reeds aan dat zij met het daaropvolgende feest verband houden en niet, zooals de sĕkatĕn en garĕbbĕg Moeloed, alleen den tijd van 't jaar gemeen hebben.

Daar nu een beschrijving der beide garĕbbĕg's, Poewāsā en Bĕsar, behoudens de pas genoemde ondergeschikte afwijkingen, slechts een herhaling van die van garĕbbĕg Moeloed zou zijn, kan aan dit hoofdstuk 't voorrecht gegund blijven van een even aangename als verdienstelijke kortheid.

V.

MALĒMAN.

Malĕman noemen de Javanen nachtelijke offermalen, die in Soerĕkartā en Ngajogyĕkartā in de nachten van 21, 23, 25, 27 en 29 der vastenmaand, en in laatstgenoemd gewest in 't openbaar, op den grooten aloen-aloen en elders, op andere dagen ook op de erven zoowel van javaansche grooten als van den geringen kampoengbewoner gevierd worden.

De ware geloovigen vasten gedurende die maand van zonsopgang tot zonsondergang. Maar dan maken zij van den nacht wel eens een dag, en houden vooral op den eerste der genoemde dagen, malĕm salikoer of sĕlikoer, offermaaltijden, sĕlāmĕtan's, die, zooals altijd, door een priesterlijk gebed gezegend en gemeenschappelijk door de mannen genoten worden.

De vrouwen nemen natuurlijk de voorbereiding op zich, de heeren der schepping belasten zich met het overige.

Zie hier nu waarom die sĕlāmĕtan's op de genoemde avonden den aloen-aloen vooral, maar toch ook alle kampoeng's, in een zachten feestgloed hullen.

Toen de eerste Sultan van 't rijk van Ngajogyĕkartā omstreeks de helft der vorige eeuw nog, als pangĕran MANGKOE BOEMI van Mataram, zijn wettigen vorst en broeder, den soesoehoenan PAKOE BOEWĀNĀ den tweede, en later diens zoon en opvolger PAKOE BOEWĀNĀ den derde, beoorloogde, bracht hij de vastenmaand eenmaal te velde door.

Gedurende de vasten vechten de Javanen liever niet; en dat is begrijpelijk, als men bedenkt dat de geloovige Mohammedanen zich niet met een schijnvasten tevreden stellen, maar minstens gedurende de gansche maand zoolang de dag aan den hemel is niets eten of drinken en zelfs hun speeksel niet inslikken. Die

dagen worden dan zooveel mogelijk in rust doorgebracht, en de schade 's avonds ruimschoots ingehaald.

Pangéran MANGKOE BOEMI van Mataram deed dat gezamenlijk met zijn medestanders en volgelingen, door de gebruikelijke sĕlamĕtan's in 't open veld te houden.

Als een eerbiedige herinnering daaraan doen zijn afstammelingen dit nu in NgajogyĀkartā nog.

Als een voorbeeld van zulke malĕman's zal ik die van 1882 beschrijven, ook omdat die op Zaterdagavond aanvingen en ons daardoor gelegenheid geven nog een ander overblijfsel van vroegere grootheid te leeren kennen.

Wie mij in den vooravond van dien Zaterdag (5 Augustus) naar den grooten aloen-aloen gevolgd was, zou tegen half vijf den ouden pajoeng bawat, kyahi TOENGGOEL NĀGĀ, van de sĕtinggil naar beneden hebben zien dragen en buiten de tratag Pagĕlaran, een weinig ten oosten van den hoofddoorgang, in den grond zien planten.

De pajoeng, dien wij reeds op den garĕbĕgdag als oepĕtjĕrĕ leerden kennen, wordt door eenige oude wapens, als sĕdĕrĕk's of broederwapens, gevolgd. Rechts van hem worden twee zeer ouderwetsche, in rood doek gehulde geweren op lage rood houten standaards nedergelegd, de trompen naar den aloen-aloen gekeerd. Links staat een piek die den vorm van een (liggenden) maansikkel (tĕnggal) heeft ^{102a}, met negen gewoon gevormde pieken en vier geknpte steekspellansen, lĕwoeng of wĕtang. De pieken zijn door houten scheeden bedekt.

Achter den pajoeng zit een bĕkĕl, achter elk der andere wapens een djadjar van 't korps pengampil's in silĕhouding op 't zand, allen in daagsche kleeding, maar met den zwarten koeloek op het hoofd. Als drager of bewaker van de vorstelijke oepĕtjĕrĕ draagt de bĕkĕl een samir om den hals.

Eerst tegen zonsondergang worden deze voorwerpen weder naar de sĕtinggil teruggedragen en weggesloten.

Gedurende den ganschen tijd van hun verblijf op den aloen-aloen klinken gamĕlanklanken door de lucht, die niet uitmunten door welluidendheid van toon of zang.

Toch zijn zij aan den gamĕlan te danken, die in rang en ouderdom de eerste en ook de meest geĕerde is van allen.

^{102a} Onder de keerkringen ligt de maansikkel, bij opgang of ondergang, aan den hemel.

We hebben hem reeds gedurende de garĕbĕg op de sĕtinggil gezien en kyahi MOENGGANG genoemd. Hij moet een erstuk zijn van de vorsten van Mĕdjĕpahit, volgens anderen zelfs van Bĕlambĕngan, en door de Sultans van Dĕmak en Padjang op 't rijk van Mataram zijn overgegaan. In den oorlog met de Chineezers werd hij door den Mataram'schen veldheer MANGKOE BOEMI medegevoerd en behouden, toen deze prins later tegen zijn vorst opstond en ten slotte door de Oost-Indische Compagnie tot sultan van 't nieuw gevormde rijk NgajogyĀkartā verheven werd.

Wij zullen later nog een andere poesĕkĕ leeren kennen, die op dezelfde wijze in 't bezit van den eersten Sultan kwam. Bij de splitsing van 't rijk van Mataram werden trouwens ook nog andere poesĕkĕ's aan den nieuwen vorst toegewezen.

Wanneer de kyahi MOENGGANG bespeeld wordt, moeten alle andere gamĕlan's, ook zelfs de gamĕlan's sĕkati zwijgen.

Thans is hij opgesteld in een klein steenen huisje, dat aan de oostzijde van den aloen-aloen, nabij den zuidoosthoek, achter de wĕringinboomen staat, en MOENGGANG maar ook wel pagŕngan (van gong) genoemd wordt.

Daar kunnen wij hem nader beschouwen.

Zijn eenvoud getuigt van eerbiedwaardigen ouderdom, al zijn ook de trommen blijkbaar vernieuwd.

Drie rantjakan's (op den garĕbĕg-dag vier), die den grondvorm der latere bonang's hebben, maar ieder slechts drie vrij zware, dof en donkerkleurige klankbekkens dragen, twee handtrommen, een grootere, kĕndang, en een kleinere, pĕnoen-toeng, van rood geverfd hout, twee gong's, ĕn kĕnong en nog een kleinere gajor met twee kleinere bekkens, bĕndĕ, en eindelijk nog een paar klankschijven, kĕtjĕr of, volgens de oude kawitaal, rotjĕk, die aan een koord over een der uiteinden van den bovenbalk van den gajor-gong hangen — ziedaar alles.

Wanneer, zooals op dezen avond een nijĕgĕ de beide trommen bespeelt, behandelt zijn rechterhand de naar elkander gekeerde vellen van beide speeltuigen met een trommelstok, terwijl de linker 't vrije vel van den kĕndang bedient. Op de sĕtinggil worden zij, ieder door een nijĕgĕ, op de gewone wijze betokkeld.

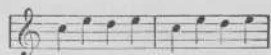
Beide kunstenaars zijn dan met de samir en den witten koeloek getooid, en daarmede overeenkomstig gekleed.

De overige instrumenten vorderen ieder ĕĕn man en worden op

den aloen-aloen met ruwe knuppels van djamboe-kloetoekehont — op de sētinggil echter met behoorlijke taboch's — geslagen.

Alleen de gong's genieten dit voorrecht ook thans, terwijl de rotjèk door één nijāgā als handbekkens behandeld worden.

De even oorspronkelijke als centonige gūḅḅing Moenggāng is weinig meer dan eindeloze herhaling van 't volgende motief:

dat snel en krachtig ingeleid, daarna vertraagd (rēprēpan) en uiterst langzaam en zacht doorgevoerd, en ten slotte weder luid en presto beëindigd wordt ¹⁰⁶.

Welk een verschil met de zangen van den gamēlan sēkati, van den kyahi GOENTOER SARI, den ARDĀ Nĕcānā of menigen anderen werkelijk welluidenden gamēlan! Maar 't is begrijpelijk dat sedert de schepping van den kyahi MOENGGANG, en dat wil zeggen sedert eenige eeuwen, met de speeltuigen zelf ook de toonkunst ontwikkeld en vooruitgegaan is ¹⁰⁷.

't Zaterdag'sche spel van dezen gamēlan en de verschijning op den aloen-aloen van den pajoeng bawat met zijn sēḡērēk's, en daarbij de geknopte steekspellansen, vertegenwoordigen de vorstelijke steekspelen, die vroeger op dit plein en op den avond van Zaterdag, dinā sēptoe, gehouden werden, en die dus sēpton moeten heeten, hoewel ze elders op Java op maandag, dinā sēnēn, gevierd en daarom sēnēnan genoemd werden. Ook noemt men ze wel watang naar de geknopte lans, die daarbij gebezigd wordt ^{107a}.

En evenals vroeger, ter eere der steekspelers, wordt ook nu nog in den naāvond van dien dag, dus in den nacht van Zaterdag op Zondag (malēm ngahad), binnen den kēḡḡaton, in de kleine bangsal pēngapit bezuiden de tratag Prābājēksā, een wajang voorstelling gegeven, die boebar watang, dat is steekspelbeëindiging of -besluit, genoemd wordt.

¹⁰⁶ De voorstelling in ons notenschrift kan slechts benaderend juist zijn, omdat de toonschalen der Javanen niet met de onze overeenstemmen.

¹⁰⁷ Vergelijk de afbeelding van den gamēlan: kyahi ARDĀ Nĕcānā op plaat IX van: In den kēḡḡaton van Jogjākartā.

^{107a} Ik heb meer dan 25 jaren geleden zulk een sēnēnan te Bandjoeng gezien. (1888).

Benuttigen we de gelegenheid om ook den pajoeng bawat nog wat meer van nabij te beschouwen ¹⁰⁸.

De zacht gewelfde, bijna vlakke schijf is uit gespleten bamboe-reepen gevlochten (kadjang), en wit geverfd, met een smallen rooden rand, en een kruis van dubbele roode lijnen over 't bovenvlak. Een dergelijk kruis van dubbele roodgeverfde rōḡḡan koorden is van rand tot rand onder de schijf gespannen en bevestigt deze in haar altijd geopenden stand. Deze koorden loopen dus aan vier zijden om den vasten stok (ḡḡḡḡḡḡ) heen, die boven de schijf met een vergulden houten knop (mēnoer) gekroond is waarop nog een glazen topstuk staat, dat volkomen op den stop van een oud-hollandsche glazen karaf gelijk.

Dewijl echter de pajoeng bawat even weinig als de kyahi MOENGGANG met ons eigenlijk onderwerp te maken heeft, keeren we nu tot de malēman terug.

Nog vóór de gamēlan verstomde, namen we op den ganschen aloen-aloen, maar vooral op de zuidelijke helft, een ongewone maar vrij kalme beweging waar.

Die gansche helft, van de wēringin koeroeng tot aan de tratag Pagēlaran, is ingenomen door een vierkant van zitmatten, klāsā, en lampit of lanté, die langs de zuidoost- en westzijden, onder de in pajoengvorm gesnoeide en daardoor ontsierde wēringin-boomen van afstand tot afstand neergelegd zijn, met uitzondering van dat gedeelte van de zuidzijde dat toegang tot de sētinggil geeft. De noordzijde van 't vierkant strekt zich van achter (bezuiden) de twee omheinde middenboomen tot aan de oost- en westzijden uit, den doorgang tusschen die beide boomen vrij latend.

Wij kunnen daar dus 't vierkant binnengaan.

Elke mat of elk stel van aaneengelegde matten stelt een feestisch voor, haast bezwijkend — neen, want ze liggen op den harden zandgrond, maar toch ingedeukt — onder den last van eet- en theeserviezen, van waterkaraffen en stroopflesschen, van petroleum- of olielampen, en kandelaars met was- of wel chineseesche smeerkaarsen; alles in min of meer sierlijke djōḡḡang's door

¹⁰⁸ De pajoeng bawat wordt bovendien nog elken maandag- en donderdag-morgen met zijn sēḡērēk's onder de tratag Pagēlaran aan de oostzijde van den toegang tot de sētinggil opgesteld, maar zonder begeleiding van gamēlan-muziek, en voor korten tijd, en wel ter herinnering aan de audientie's, die de vorst in vroeger tijd, vóór 't Engelsche tusschenbestuur, op die dagen aan zijn onderdanen verleende.

koeli's aangedragen, en daaruit door de dienaren der, voor een deel reeds aanzittende, voor een ander deel nog niet verschenen feestgenooten aangerecht.

Op de lampit's achter al die serviezen — die van de prinszen alleen blijven nog onbezet — zien we eindelijk de prijáji's, die geroepen zijn aan deze algemeene sēlamētan deel te nemen, in silāhouding nederzitten. Ze zijn in klein gala gekleed, dat wil zeggen in dōdot en tjēlānā tjīndé of irēng, met den mogā en den witten koeloek, maar met een sitsen klambi om 't bovenlijf; met den kēris achter in den gordel en 't dienstmes, den wēdoeng, aan de linkerheup.

Achter hen zitten hun meer of minder talrijke pēngampil's en bátoer's (dienaren), de eersten met de ampilan in de handen of op den schoot, en de beide pajoeng's een groot staatsiescherm, en een ander kleiner, dat dagelijks gebruikt wordt, rechtstandig, maar gesloten, op 't zand geplant; de anderen gereed om hun meesters op den minsten wenk te bedienen.

Links, ten westen, van den uitgang van de sētinggil, zit de Rijksbestuurder, wiens serviezen en ampilan getuigen van zijn hoogen rang en grooter vermogen. Zijn pajoeng's zijn nagenoeg geheel verguld, maar hebben een smallen groenen kring halverwege den straal.

Aan zijn linkerzijde zetelt de hoofd-pēngoeloe, kyahi kadji KAMAL OEDIN, die een pajoeng voert als die der hoofdregenten, met een breederen groenen kring dan dien van den eersten hoofdambtenaar, maar overigens weder geheel verguld.

Hij is omgeven of gevolgd door geestelijken van minderen rang, kētib's, modin's en hardjoemōewah's, waarvan een enkele een pajoeng voert, aan dien der boepati's anom (de pēngoeloe van den Landraad, kyahi kadji ISMANGIL), anderen zonneschermen hebben aan die der panēwoe's of der mantri's gelijk (groen met een breeden gouden rand, en blauw of rood met een smalleren gouden boord).

Links van deze groep vinden de vier boepati's najākā djero en twee der vier boepati's najākā djābā en verder hun boepati's kliwon en anom plaats, de eersten met goud, groen, gouden, de anderen met breed goudgerande groene pajoeng's.

Bezuiden onder de beide wēringin's koeroeng zitten de beide jongere boepati's najākā djābā en naast hen, aan de buiten zijden, hun kliwon's en boepati's anom.

De oost- en westzijden van 't vierkant worden door de rijā's boepati of onder-regenten, de panēwoe's, mantris, dēmang's enz. bezet; de eerstgenoemden met een pajoeng als die der boepati's anom, maar met een smalleren gouden rand, de panēwoe's met een blauwen of zwarten, de mantri's met een rooden goudgeranden pajoeng.

Rechts, ten oosten, van den sētinggiluitgang is de zitplaats van pangéran MANGKOR BOEMI en daarnaast die van pangéran NGABĒH. Hun pajoeng's wijzen 't aan: goud met een gelen tlatjap-kring voor den eerste, goud met een rechtrandigen gelen kring voor den tweede.

Rechts van deze heeft een oom van den Sultan, bēndārā pangéran arjā SOERJĀ DI NING RAT, reeds zijn plaats ingenomen. Zijn zonnescherm, oorspronkelijk goud met een witten tlatjap-kring, 't waardigheidsteeken van uit een bijvrouw geboren sultans-kinderen, is sedert eenige jaren, bij wijze van vorstelijk gunstbewijs, door een goud-geel-gouden pajoeng vervangen.

Verder oostwaarts zullen de overige prinszen, broeders en zonen van den Sultan aanzitten volgens rang en leeftijd; eerst de pangéran's poetrā sangking ngadjēng, daar beneden die welke sangking wingking geboren zijn ¹⁰⁰.

Eindelijk zien we meer achteraf, beoosten en bewesten de tratag, nog andere mindere ambtenaren, gañdèk's, panēwoe's, mantri's en dēmang's, onder de beide zuidelijke boomenrijen zitten.

Thans naderen twee zendelingen van den Sultan, panēwoe's

¹⁰⁰ Behalve den Kraton-commandant, die in rang op den Rijksbestuurder volgt, telt men acht hoofdregenten; vier boepati's najākā lēbēt of djero en vier b. n. djawi of djābā. De vier binnen-regenten zijn de beide boepati's najākā gēdong, kiwā en tēngēn, en de beide b. n. kēparak, kiwā en tēngēn. De vier buiten-hoofdregenten zijn één boepati noembak anjar, één b. boemidjā, één b. boemi sēwoe en één b. pēnoemping. Van elk tweetal is de eerste of oudste in rang loerah, de andere bēkēl. De beide laatstgenoemde b. n. djābā zijn de bēkēl's van de beide voorgaanden. De inkomsten zijn echter voor allen gelijk. Ieder heeft één b. kliwon (die hem bij ziekte of andere ongelegenheid vervangt) en enkele of vele boepati's anom en tal van panēwoe's en mantri's onder zich.

Onder den Kraton-commandant staan de boepati's pradjoerit, de commandanten der verschillende troepen, met hun pandji's of mindere officieren. En onmiddellijk onder den Rijksbestuurder staan weder de boepati's wēdānā, de regenten der verschillende distrikten of regentschappen, met de noodige ondergeschikte ambtenaren: rijā's, pandji's, dēmang's, panēwoe's, mantri's en pálang nēgarā's.

abdi dalēm kântjā Soerānātā, van de sĕtinggiltrappen afdalend, 't vierkant en blijven daarbinnen tegenover den Rijksbestuurder staan. Zij dragen ieder een schenkblad, waarop bloemen en reukzalven (lĕngā djĕbāt en borĕh) onder pisangbladeren geborgen zijn.

Hen volgen de dragers en de geleiders van talrijke djatingarang's: draagbaren van hout en bamboe, dakvormig overdekt en meer of minder fraai met verguldsel en verven, soms met afbeeldingen van dieren, bloemen of landschappen versierd.

Aan iedere djatingarang is een briefje gehecht met den naam van hem of haar, voor wien of voor wie dat stuk bestemd is.

Na de zegenbede worden die draagbaren met hun inhoud voor een deel weder naar binnen teruggebracht en aan de sultanes, de hijvrouwen, en de binnenwonende prinsessen overgegeven, voor een ander deel naar buiten aan de prinsen en prinsessen die elders wonen, aan den Rijksbestuurder, den pangĕran adipati PAKOR ALAM, den Resident, den adsistent-resident, den militairen commandant, den tolk, den lijfwacht-commandant en den kraton-arts gezonden. Natuurlijk noem ik den laatste 't laatst, omdat hij geen loontrekkend landsdienaar en dus, in de oogen van enkelen dezer bevoorrechten, iemand van minder beteekenis is ¹¹⁰.

Terwijl allen in silāhouding nederzitten, blijven de beide gangdĕk's, overbrengers van den vorstelijken last tot het verdeelen en wegzenden dezer offergaven (adjat dalēm), staan.

Nu komen de pangĕran's poetrā naar buiten en zetten ook zij zich achter hun serviezen en lampen neder.

En dan verschijnen de voorloopers van den vorst op de trappen van de sĕtinggil. Meer dan honderd magang's en pānākawan's dalen naar beneden, van afstand tot afstand door enkele piekendragende pradjoeirit's in klein tenue geflankeerd. Zij zijn

¹¹⁰ Men vindt in deze djatingarang's een groote verscheidenheid van inlandsche spijzen en toespijzen, gezouten eendeneieren en vruchten, veelal in van djanoer (geel palmbiad) gevlochten mandjes (tākir poutang) op vierkante, meestal blauwgeverfde bamboe-raampjes (antjak) voorgediend, die de handigheid en den goeden smaak der vervaardigers, ondergeschikten der verschillende javanische ambtenaren, doen kennen. Bij deze djatingarang's behooren nog ettelijke bodagan's met gekookte rijst, een stuk van een jongen pisang-stam met bloemen gekroond, en eenige geleverde houten balken of bladen met djĕbat en borĕh, soeroeh-bladeren, gambir, djambe, tabak en andere sirihsnoodigheden, een rolletje kopergeld en een paar smeerkaarsen, zinnebeelden van 't vroegere steeds door kaarslicht verhelderde nachtfest.

gekleed als op den garĕbĕgdag, 't bovenlijf onbedekt en den kĕris achter in den gordel. Zij, die meer bepaald aan den persoon des Sultans verbonden zijn, hebben de samir op de rechter heup onder den saboek geborgen, gereed om die ieder oogeblik, wanneer ze met eenig voorwerp, dat den vorst toebehoort, belast worden, om den hals te slaan. Slechts de met goud of zilver bewerkte uiteinden (kontjĕr toempal) hangen onder den gordel af.

We herkennen onder hen enkele wajah's dalēm, vorstelijke kleinkinderen en vermoedelijk toekomstige ambtenaren van rang.

De pānākawan's, zonder rang, worden door hun bĕkĕl's, loerah's en wĕdānā's gevolgd.

De pradjoeirit's van dienst, die de pānākawan's begeleiden, dragen hun pieken met de punt recht vooruit boven den rechter schouder (nontjong) ¹¹¹.

Binnen 't vierkant gekomen, zwenkt de stoet links om voor den rijksbestuurder en de boepati's heen, om 't gansche vierkant langs de zuid-, west-, noord- en oostzijden af te wandelen en weder over de sĕtinggil naar den kĕdaton terug te keeren.

Achter de pānākawan's gaan de europeesche ordonnansen, koetsiers en andere beamtten, de ordonnansen in klein tenue ¹¹², dat is in groenen jas met gouden kraag en mouwstrepen, een korten sabel met zilveren gevest op zijde en een groene pet met gouden band; de koetsiers in scharlaken, zonder wapens, de anderen, opzichters der wegen en bruggen en dergelijken, in zwarten rok.

Twee lijfwachtdragonders en twee werpspiesdragende pradjoeirit's NJOETRĀ kondigen de nadering van den Sultan aan.

Hij wandelt in daagsche kleeding aan den rechterarm van den Resident, tusschen den adsistent-resident en den tolk, allen in zwarten rok. Op de linkerflank gaat de commandant der lijfwachtdragonders.

Achter de hoofdpersonen volgen hun pajoeng dragers, de zonneschermen geopend, ondanks den invallenden nacht, boven de hoofden hunner gebieders houdend.

Achter deze dienaren gaan de mannelijke manggoeng's, met de sigarettendoos en de oepĕt, de spuwaas en de gouden sabels.

Nu komt de kori (deur of toegang) van den kĕdaton,

¹¹¹ 't Recht op dragen heet mauji.

¹¹² Hun groot tenue is reeds in een vorig hoofdstuk beschreven.

de pangeran sēntānā Joedā Nēgārā¹¹³, en dan volgen de boepati's najākā en anom van dienst, die dezen dag de wacht in den kraton hebben (tjahos), en de kēparak's en pēngampil's, allen in daagsche dienstkleding, en dus ook de mannen, nu ze geen sikēpan dragen, met den wēdoeng aan de linkerheup.

Waar de Sultan nadert, wijken de aanzittenden een paar passen achter hun lampit's terug, om nedergehurkt (nēdōdok), hun vorst te doen voorbijgaan en dan weder hun vorige zitplaats in te nemen.

Spreekt de gebieder één hunner toe, dan groet deze door de plat samengelegde handen tot voor 't aangezicht op te heffen (njēmbah).

Zoodra de Sultan den pēngoeloe voorbijgewandeld is, heft deze zich op en plaatst hij zich, met een achter hem gaanden Sajid¹¹⁴ of een ondergeschikt geestelijke, midden voor de opengebleven ruimte, en vangt, onder opheffing der naar de borst en 't aangezicht geopende handen, de dongā aan, die door allen aanzittenden met dezelfde handenbewegingen en een herhaald amin-geroep¹¹⁵ medegebeden wordt.

Onmiddellijk na 't gebed worden de lampen en kaarsen aangestoken en de laatste schotels voorgezet, en beginnen alle deelnemers, onder den dubbelen zegen van avondschemering en kunstlichtschijn, te eten en te drinken, zooals dat welopgevoeden Javanen past, om niet veel later, onder 't genot van een rōkok of een sēroetoe (een sigarette of een sigaar) een buurpraatje te houden of in een zalig nietsdoen af te wachten dat de duisternis over den aloen-aloen zweeft en ook den hemel verdonkert; en dan onder lamplicht en obor-gloed naar huis terug te keeren, en met de welgevulde djođang's vrouwen en kinderen voor één nacht gelukkig te maken.

Och, 't avondmaal was immers in eigen woning toebereid; maar de Sultan schonk daarvoor, als gastheer van den eersten malēman,

¹¹³ In Ngajogyākartā zijn alle pangéran's sēntānā tevens pangéran sēngkān of tot prinselijken rang bevorderde, niet daarop door geboorte recht hebbende bloedverwanten. Alleen de zonen van den Kroonprins maken op dezen regel een uitzondering.

¹¹⁴ Afstammeling van den profeet. De vrouwelijke afstammelingen worden Saripah (Sarifah) genoemd. Voor de echtheid van veler stamboom wil ik liever niet instaan.

¹¹⁵ Met den klemtoon op de laatste lettergreep.

een niet onwelkome bijdrage in geld, dat, in verhouding tot ieders ambtelijke inkomsten, op den laatsten dag der maand zal worden uitbetaald¹¹⁶.

Nog een paar opmerkingen.

We hebben gezien dat sommige schotels met gēđang- (pisang-) blad bedekt waren, en andere stukken blad als schotels dienst deden. Bij voorkeur wordt daarvoor 't blad van den gēđang rādjā, den «konings»-pisang gebruikt, en wel ter herinnering aan den tijd toen allen, ook de hoogst geboren, evenals nu nog de geringe Javanen, deze bladeren tot dat doel bezigden.

Zelfs in den kēđaton wordt deze herinnering in eer gehouden, en als de Sultan zelf zijn maaltijd houdt, gezeten aan een zeer laag en behoorlijk gedekt tafeltje, tegenover hem de hem bedienende kēlangēnan van dienst¹¹⁷, en om hem heen zijn vrouwen en kinderen, dan ligt er zulk een blad onder zijn bord.

Onder de gasten op den aloen-aloen waren er, die een of meer keurig gekleede kinderen hadden medegebracht, aanvallige jongens of misschien nog aanvalliger meisjes (maar de wēđaklaag op 't aangezicht bedekt veel, ook veel schoons), voor wie 't een feest was hun vader gezelschap te houden. Maar zoo die kinderen al genoten, dan deden ze daarvan weinig blijken. En noem dat nu natuur of gewoonte — vreemd kan 't niet zijn in de kinderen van een volk, dat door eeuwenlange onderworpenheid zelfbeheersching geleerd heeft.

De kroonprins, kangdjēng goesti pangéran adipati anom HAMĒNGKOE Nēgārā, soedibjā rādjā poetrā narēndrā Mēntaram¹¹⁸, deelt zijn gaven uit op den avond van den tweeden malēman, die op 23 Poewāsā gevierd wordt. Zoolang hij nog te jong is om zelf te verschijnen, wordt hij door zijn oom pangéran MANGKOE BOEMI vervangen.

Pangéran Ngabēhi en de Rijksbestuurder dragen in dit geval ieder 't zijne bij voor 't derde avondmaal op den 25 der maand. Had de kroonprins zelf op den tweeden avond voorgezeten, dan

¹¹⁶ De laatste maal, onder den algemeenen over Indië gebrachten druk, heeft dat niet meer plaats gehad. (Aanteekening 1888).

¹¹⁷ Kēlangēnan: geliefde; wie of wat tot lust of genot dient, is een ander woord voor ampējan, sēlir of goendik, dat is: bijvrouw. Zij hebben, als andere Kraton-beambten beurtelings hun wacht- of dienstdagen bij den persoon van hun vorstelijken meester.

¹¹⁸ Doorluchtig vorstenzoon en heer van Mataram.

zouden MANGKOE BOEMI den derden en de beide anderen den vierden avond aan de beurt geweest zijn. Op den laatsten of de beide laatste avonden, 27 en 29 der vastenmaand, zorgt ieder voor zich en de zijnen.

't Vierkant neemt op deze vier avonden den geheelen aloen-aloen in. Rechts en links van den toegang tot de sētinggil vertegenwoordigt een prins 't vorstelijk huis. De Rijksbestuurder en de hoofdregenten zitten van afstand tot afstand langs de noord-, oost- en westzijden van 't plein; ieder voor zijn eigen paséban¹¹⁹, houten, met sirap's gedekte open gebouwen met steenen vloeren, die achter de wēringinboomen opgericht zijn. Die van der Rijksbestuurder staat aan de noordzijde halverwege tusschen den noordelijken toegang tot het plein en de oostelijke grens.

Aan beide zijden van ieder dezer hoofdamtbenaren sluiten zich diens boepati's anom, panēwoe's en mantri's aan.

Tegen zonsondergang rijdt de Sultan te paard door den zuidwestelijken toegang, bezuiden de mēsdjid, den aloen-aloen op en 't gansche vierkant langs, om ten slotte langs den weg Rātādjan, in den zuidwestelijken hoek, 't plein weder te verlaten.

Hij wordt gevolgd door alle niet mede aanzittende prinsen, en door de boepati's en alle andere prijadi's van dienst, op meer of minder vurige hengsten van edel en minder edel ras, sierpaarden en dienstdoeners, schoon van vorm en houding en beweging, of draaglijk en minder dan dat. Een zeer bezienswaardige cavalcade!

Vooran rijden twee panēgār's of pikeurs, den koeloek op het hoofd en de samir om den hals, want zij bestegen vorstelijke rijpaarden.

Hen volgt op eenigen afstand de jeugdige kroonprins, wiens plaats later, wanneer hij in leeftijd vordert, half naast, half achter zijn vader zal zijn. Hij is rijk getooid, draagt een prachtigen struisveder op de glanzende haren, en berijdt een gitzwarten hit. Twee āmātali's te voet geleiden 't fiere dier en een pēnongsong en een pēngampil volgen het, beide te paard, de eerste met den gesloten gouden pajoeng, de ander met een der drie ampilan-sabels.

¹¹⁹ De plaats waar men voor zijn meerdere verschijnt (njēbā). Sommige Hollanders maken daarvan passeerbaan, alsof dat gebouw een weg was, tot voorbijgaan bestemd! De fout dateert al van de vorige eeuw, maar wordt nog altijd door der tale onkundigen nagepraat.

Een weinig verder rijden twee lijfwachtdragonders met getrokken sabels, en dan nadert de Sultan met den lijfwachtkommandant aan zijn linkerzijde en alle prinsen volgens rang en leeftijd achter hem.

De pēnongsong met den gesloten songsong kēntjānā en de loerah's der javaansche ordonnansen met de gewone ampilan, sluiten zich bij dezen hoofdtroep aan, die door de europeesche ordonnansen, de overige dragonders en tallooze prijadi's, in afdalende rangen en allen te paard, gevolgd en gesloten wordt.

't Gebed wordt op deze vier avonden niet door den hoofdpēngoeloe, maar door een kētib uitgesproken, die daarbij door een aantal mindere geestelijken ondersteund wordt.

De hoeveelheid vergoedt dus wat aan hoedanigheid verloren ging.

Van den noordelijken aloen-aloen rijdt de Sultan naar den kleineren aloen-aloen kidoel, waar de ons bekende pradijoerit's onder hun pandji's en boepati's, in klein tenne, in koeloek en dōdot, hun malēman vieren. En van daar begeeft de Vorst zich naar 't plein Magangan om door de zuidelijke régol kēdaton, waar hij 't grootste gedeelte van zijn gevolg afdankt, naar binnen te gaan of ook wel te rijden, en dan vóór de troonzaal af te stijgen. Zijn pēngampil's, sāmātali's en pajoengdragers volgen hem te voet, want niemand van minder dan prinslijken rang mag te paard den kēdaton binnengaan.

Op de pēlataran vóór de bangsal kēntjānā vonden de pānākawan's 't offermaal aangericht, hun door vorstelijke mildheid geschonken. En op den laatsten avond genieten mindere dienaren, kāntjā's kēmit boemi, op 't plein kēmanđoengan lor, en de kāntjā's pēnanđon op 't achterplein kēmanđoengan kidoel, 't hunne.

Op den vierden avond wordt de zuidzijde van den noordelijken aloen-aloen grotendeels door kratonkoetsiers en stalknechts, en op den vijften of laatsten avond door de leden der kapel en andere loondienaren ingenomen.

Wat op de aloen-aloen's en de binnenhoven van den kraton geschiedde, wordt elders met minder praal en ook op andere dagen herhaald. Prinsen en andere grooten geven zulk een malēman op de erven hunner dalēm's aan hun ondergeschikten.

Op 't voorplein van den dalēm van pangéran adipati PAKOE ALAM gebeurt dat vier malen, om den anderen dag.

De gevangenisbeamten en matjānan's genieten zulk een feestmaal vóór de gevangenis aan de zijde van den grooten weg, en zelfs de mindere kampoengbewoner (wong tjilik) die geen onderhoorigen te onthalen heeft, verzuimt niet gedurende die nachten minstens een paar miniatuurlichten voor zijn huisdeur te onderhouden.

Ten slotte teeken ik nog aan dat vele javanen de vasten erg verwaarloozen, ook als ze niet ziek of op reis zijn. De ware geloovigen, die om zulke geldige redenen 't vasten verzuimen, halen die schade later weder in. Enkele vromen vasten bovendien nog gedurende de eerste week der maand Sawal.

Met den avond van den laatsten dag der maand Poewāsā is echter 't verplichte vasten geëindigd. Dan reeds beginnen velen hun bloed- en aanverwanten en vrienden in feestdos (zoo mogelijk in nieuwe kleederen) te bezoeken, en hun ouderen en meerderen den kniekus te geven (óedjoeng); waarbij men voor begane fouten en tekortkomingen vergiffenis vraagt en erlangt, en voor 't vervolg beterschap belooft. In waarheid een groote verzoenweek, want die bezoeken en dat oedjoeng houden zeven dagen aan.

Dat wij den Sultan niet te benijden hebben, wanneer hij reeds onmiddellijk na de vermoeienissen van den garĒbĒgdag zooveel bezoeken en kussen te verduren heeft, begrijpt men, als men bedenkt dat al zijn bloed- en aanverwanten en vele anderen een beurt moeten hebben, en bij honderden te tellen zijn.

VL.

GARĒBĒG DAL.

De Javanen tellen hun jaren bij reeksen of kringen van acht. Dit zijn althans de meest gebruikelijke windoe's, want er zijn er meer.

De acht jaren dezer windoe heeten Alip, ÉhĒ, Djimáwal, Djé, Dal, Bé, Wáwoe en Djimákir.

Evenals de twaalfde dag van de maand Moeloed geacht wordt MOHAMMED's geboortedag, en die maand zijn geboortemaand te zijn, is Dal zijn geboortejaar.

Dat GarĒbĒg Moeloed in dát jaar met nog meer luister dan anders gevierd wordt, is dus begrijpelijk.

Maar men kiest daartoe niet altijd juist den twaalfden dag, maar liefst dien van maandag-pon die op den twaalfden valt of 't naast daarbij komt. en wel omdat de profeet op een dināsĕnĕn-pon geboren moet zijn ¹²⁰.

De bijzonderheden waardoor de viering van deze garĒbĒg zich van andere garĒbĒg's Moeloed onderscheidt, zijn de volgende.

De pradjoerit's WĪŕĀ BRĀŕĬJĀ voeren in plaats van 't gewone vaandel aan den stok van den kyahi Sāntri een ander, een poesākā, paré anom, groen met witte arabische opschriften. Een gele pajoeng wordt aan een verlengde stok boven dit vaandel gedragen.

Ook de pradjoerit's KĒTANGGOENG hebben een andere banier, groen met gekruiste zwarte waarden, en die naar dat wapen kyahi DOELBĀKĀB genoemd wordt.

Maar rechts van den vaandrig marcheert nog een tweede, een radĕn ngabĕhi, als drager van de heiligste aller banieren, den kyahi TÓENGGOEL WÓELOENG, met de piek kyahi DORĒĀ op den stok.

¹²⁰ De Javanen gedenken hun geboortedagen bij 't samenvallen van dezelfde week- en pasar-dagen, wat natuurlijk om de 35 dagen terugkeert.

Dit vaandel wordt nooit ontroid, maar blijft altijd, nu ook, met een scheede van tjiñdézijde omkleed.

't Wordt liggend, met de piek naar voren, door de rechterhand van den vaandrig boven diens schouder gedragen.

't Werd van een met koranspreuken bewerkt kleed vervaardigd, dat, zooals beweerd wordt, om 't graf van den profeet gehangen heeft ^{120a}, en wordt, behalve op dezen feestdag, ook bij zware volksrampen, zooals hevige epidemieën, naar buiten gebracht en rondgedragen, om den boozen genius te bezweren.

Een kántjā ngadjēng (een koeli gladag) draagt een rookend wierookvat vóór deze heilige poesākā uit.

Achter de beide vaandels gaan twee pajoengdraggers, met de gele zonnescermen die aan deze poesākā's toekomen; 't zonnescherm van den omhoog gedragen kyahi DOELBAKAR is weder op een verlengden stok bevestigd.

Achter die vaandrags gaan drie ngabēhi's, die ieder in een tjiñdézijden sēlēndang (die van den rechterschouder onder den linkerarm geslagen en op de rechterborst gesloten is) vóór op de linker borsthelft een der vier heilige bēndé's of slagbekkens dragen ¹²¹; en wel de kyahi's TOEDJOENG MÓENGSOEH, BITJAK en OEDAN (of DJAWAN) AROEM.

De vierde bēndé, Kangdjēng kyahi MÁTJAN of SIMĀ, die door zijn op 't tiggergebrul gelijkend geluid vrees wekt, past beter tegenover den vijand dan bij dit vredesfeest, en wordt daarom wijselijk in den Kēdāton achtergelaten.

Eindelijk sluit zich nog de drager van een andere poesākā, den kyahi Pēngárab-árab, een sikēpan of galabuis van den eersten Sultan, bij de pradjoerit's KĒTANGGOENG aan.

't Wordt in een passend goed gesloten kistje medegevoerd.

De pradjoerit's MANTRI DJĒRO voeren als banier een tweeden kyahi DOELBAKAR, maar met gele zwaarden op een zwarten grond, mede, dat weder door een gelen pajoeng gedekt wordt.

Dat de dragers van deze poesākā's, allen onderofficieren met

den rang van ngabēhi, met de samir tjiñdé getooid zijn, spreekt van zelf.

We zien hier de beide korpsen KĒTANGGOENG en MANTRI djĒro bijzonder bevoorrecht; wat nog voor 't laatste bevestigd wordt door de poesākā, die zijn pēnoembak's, de pradjoerit's LANGĒN ASTRĀ volgt.

De beide korpsen zijn trouwens keurkorpsen, die reeds den eersten Sultan bij diens kroning bijstonden, en allen, ook de djadjar's, met sawah's begiftigd worden. Men noemt ze daarom pradjoerit's sáwahan ter onderscheiding van de anderen, die alleen soldij trekken, en pradjoerit's bájaran of -atoesan genoemd worden.

Achter de LANGĒN ASTRĀ's nu gaan, onder 't geleide van een ngabēhi, acht jeugdige kántjā's ngadjēng, die een viervoetige roodgeverfde houten draagstoel dragen, waarop, met tjiñdé overdekt, de kjahi MĒJĒK rust; een kēndang, die als een kostbaar kleinood van den eersten Sultan bewaard wordt.

Ook hier ontbreken de gele pajoeng en de samir (om den hals van den ngabēhi) natuurlijk niet.

De gamélan, kyahi GOENTOER SARI, wiens heldere klanken de danspassen der piekeniers begeleiden, sluit zich onmiddellijk achter deze heilige trom aan.

Ook bij de goenoengang's, de adjat dalēm of vorstelijke offergaven, merken we iets bijzonders op. Zij worden door een enkelen spijsberg van ongewonen vorm voorafgegaan, de goenoengan koetoe. 't Is een kegelvormige, van boven geopende spijsberg, in welk binnenste een wierookvat geplaatst is, waarvan de geurige rook naar boven ontwijkt, als de kraterdamp uit den top van een vuurberg.

Zetten we ons nu nog eenmaal met den Sultan in de bangsal kēntjānā neder. 't Bezoek aan de ratoe's is reeds afgeloopen.

We zien weder allen wien dit aangaat een wenk van den Sultan volgen als een bevel.

Nu geldt dit pangéran ADI WINĀTĀ, den wēdānā nijāgā, den leider van alles wat met de gamélan's, oepâtjārā's en ampilan in verband staat; en hij begeeft zich, ditmaal gevolgd door de beide boepati's kliwon kēparak, als wēdānā's ngampil, en twee rijā's boepati en één mantri ngampil, naar de staatsie-zaal Prābājēksā.

^{120a} Misschien is 't wel een stuk van 't kleed (kiswah) dat om de kabah in de groote masjid te Mekka hangt en jaarlijks vernieuwd wordt, waarna 't oude door den deurwachter van dat heiligdom stuk gesneden en verhandeld wordt. Zie Dr. C. SNOUCK HUIJONJĒ'S Mekka, uitgegeven door 't Koninklijk Instituut voor de Taal, Land- en Volkenkunde van N.-Indië, 1888, blz. 5.

¹²¹ Deze wijze van dragen heet ngēmbān.

Op weg daarheen brengt een wenk van hem de manggoeng's, de kēparak's en de pēngampil's in beweging, waarop de eersten met de gouden oepātjārā's onder de noordelijke ėmpĕr kĕntjānā, de anderen met de ampilan en de pieken onder de zuidelijke ėmpĕr door, naar voren gaan, om onder de tratag hun plaatsen voor den optocht in te nemen.

De prins is intusschen de staatsieaal binnengegaan en 't hoofden-einde of de noordzijde van 't praalbed (pēsarĕjan agĕng) genaderd. Daar ligt een goed gesloten vrij lange djabatihouten koker (gĕloḍag) op een dubbelen standaard, en in dien koker rust de eerste en heiligste aller poesākā's, de piek: kyahi agĕng PALĒRĒD. Twee andere pieken sĕḍĕrĕk's of broederwapens, de kyahi's BĀROE en GĀDĀ TĀPAN, liggen in kokers op dergelijke standaards aan de westzijde van 't praalbed. Achtereenvolgens worden de drie heilige wapens opgenomen en aan hun dragers overhandigd. Dáar treden dezen weder naar buiten; voorop de mantri ngampil met een rookend wierookvat; dan de beide regenten met den steeds door de scheede gedekten en met een tjinḍĕ-overtrek omsloten kyahi agĕng, de punt naar voren, boven hun beider rechterschouders. Een pĕnongsong volgt met den geopenden grooten gouden gala-pajoeng. De kyahi agĕng PLĒRĒD is de eenige poesākā, haast zou ik zeggen: de eenige persoon, die in rang en eerbetooning met den Sultan gelijk staat. Want zelfs de pajoeng van den kroonprins blijft in tegenwoordigheid van dien van zijn vorstelijken vader steeds gesloten.

Onmiddellijk achter den kyahi agĕng gaan de beide rijā's boepati als dragers van diens sĕḍĕrĕk's, de eene van den kyahi BAROE, de andere van den kyahi GĀDĀ TĀPAN. Ook zij dragen die pieken in de rechterhand boven hun schouders, maar deze wapens worden, als alle andere poesākā's, door gele zonne-schermen gedekt.

In deze orde gaan allen midden door de bangsal kĕntjānā, rechts langs den Sultan naar voren, en plaatsen zij zich onder de tratag, vóór de manggoeng's die de gouden oepātjārā dragen.

Vóór de ampilandragerende kēparak's hebben de dragers van een andere poesākā zich opgesteld. 't Is de kyahi DĀTĀJOE, een oud houten zadel, dat de eerste vorst van Mataram eenmaal in den oorlog met Padjang op zijn vroegeren beschermers, den Sultan van dat kortstondige rijk, veroverde.

En vóór den kyahi agĕng PLĒRĒD eindelijk staan ettelijke kĕntjā's pĕnanḍon met den taḍoe LĀWAK, een rijk vergulde, in een rood geverfden houten draagtoestel hangende stoel¹²².

Wanneer de Sultan zich tusschen de manggoeng's en de dragers van den kyahi DĀTĀJOE geplaatst heeft, vangt de optocht naar de sĕtinggil, evenals gewoonlijk, aan. Daar gekomen, zetten de manggoeng's, kēparak's en pēngampil's zich als altijd achter den troonzetel neder; maar de dragers van den kyahi agĕng PLĒRĒD en van diens beide sĕḍĕrĕk's blijven achter hen, midden in de bangsal Witānā, met hun steeds door de geopende pajoeng's gedekte poesākā's staan.

Wanneer de kyahi NĀGĀ met de loerah's Pralatan onder 't luiden van zijn klagzang de sĕtinggiltrappen afgedaald is, wordt hij niet, zooals op andere garĕbĕg dagen, langs 't oostelijke zijpad naar binnen teruggebracht, maar nogmaals naar 't mĕsdjid plein gedragen en op de zuidelijke panggoeng sĕkati nedergezet. Hij wordt echter niet meer bespeeld.

Als de adjat's dalĕm op den aloen-aloen door de gebruikelijke geweerschoten begroet zijn, en de kanonnen uit de verte dat saluut beantwoorden, zendt de Sultan weder zijn gaḍĕk's, de boepati's najākā kēparak, naar den Rijksbestuurder, maar nu met den last om de boepati's, panĕwoe's en mantri's djābā met de mede bij de pēngapit pagĕlaran aanwezige pangĕran's sĕntānā, de offergaven naar de mĕsdjid te doen volgen, maar zelf de komst van den vorst af te wachten en zich dan bij de pangĕran's poetrā aan te sluiten.

Zoodra de gaḍĕk's hun last volbracht en daarvan den Sultan verslag hebben gedaan: de onmisbare en toch zoo weinig bij de gelegenheid passende heildronken ingesteld, en de pangĕran's poetrā, met den pangĕran sĕntānā, die hen als kori naar binnen gevolgd was, naar den aloen-aloen afgedaald zijn, nu evenwel niet om zich naar de residentie te begeven, maar om hun plaats in den optocht in te nemen, treden ook de boepati's najākā gĕḍong met hun onderhoorigen naar buiten, om in den

¹²² De stoel zelf is van Europeesch maaksel en past minder bij zijn Oostersche omgeving.

Kĕntjā's pĕnanḍon zijn taḍoe-dragers.

optocht voor de prinsen uit te gaan, en in de mēsdjiden den Sultan diens offermaal aan te bieden.

En wanneer dan ook pangéran MANGKOE BOEMI met den assistent-resident naar buiten treedt, volgen hem de dragers van de tandoe Lawak op den voet.

Nu wenkt de Sultan de beide wēdānā's ngampil en zij dragen den kyahi agēng PLĒRĒD, door diens beide broederwapens gevolgd, naar beneden.

Een nieuwe wenk gebiedt de maagdelijke manggoeng's met de gouden oepātjārā den kyahi agēng te volgen. Zij blijven dus nu niet op de sētinggil achter, en de plechtigheid van dezen dag is de eenige waarbij zij als zoodanig buiten den kraton verschijnen, evenals de vrouwelijke kēparak's, die heden hun ampilan den vorst ook over den aloen-aloen en tot in de mēsdjiden nadragen.

Als eindelijk de Sultan zelf met den resident naar buiten schrijdt, onmiddellijk door zijn sleepdraagster en haar gezellin met den gouden spuwvaas gevolgd en door den grooten galapajoeng overschaduw, trachten wij hem zoo dicht mogelijk te naderen, al ware 't alleen om een blik te wagen aan den heiligen doe woeng, of liever: wangkingan, dien hij op dezen dag in den gordel draagt. Want die kēris is één van de beide kostbare erstukken, die met den kyahi PLĒRĒD den rang van poesākā agēng deelen, en wier legenden ik in 't volgende hoofdstuk verhalen zal.

Ook wanneer de Sultan in vorstelijke zwarten krijgsdos (kē-prabon kasātrijā) den Gouverneur-Generaal te gemoet reist, pleegt hij een van beiden, den kyahi agēng KÓPĒK of BĒTÓK, in den gordel, en een anderen kris aan een kostbaren anggar of draagband op de linkerheup te dragen¹²³; maar buiten deze zeldzame gelegenheid en de om de acht jaren terugkeerende feesten van garēbĒg Dal, worden die wapens steeds binnen den kēdaton bewaard en verzorgd¹²⁴.

¹²³ Deze wijze van dragen heet tjoerigan. Men vertelde mij eerst dat de Sultan bij die gelegenheid de beide krissen, KÓPĒK en BĒTÓK droeg, doch dit was een van die vele verkeerde inlichtingen, waarvoor men zich steeds te hoeden heeft. Beider wrāngkā's hebben den vorm brānggah, en de kris, die in den anggar op de linkerheup hangt, den lagere wrāngkā-vorm gājaman, die door andere prijaji's alleen buiten den Kraton mag gedragen worden, als minder officieel of „buiten model.”

¹²⁴ Eénmaal jaars, in de eerste maand, Soerā, worden zij gereinigd, en daarom ook ontbloot, waarover later meer.

De Sultan stijgt niet in den staatsiswagen, maar wandelt, voorafgegaan en gevolgd door alles wat tot den plechtigen optocht van dezen dag behoort, over 't heete zand van den aloen-aloen (een sahara in miniatuur!) naar 't niet al te ver afgelegen bedehuis, en wij hebben, ondanks 't branden van den meer dan koesterenden zonnegloed, dat verheven voorbeeld met de noodige zelfverloochening te volgen. Wat baat het ons de dwaasheid van ons ras te betreuren, die ons doemt zulk een woestijnwandeling in 't kwellende zwarte pak te volbrengen?

De boepati's kēparak gaan weder met hun panēwoe's en mantri's naast de groep, waarvan de Sultan zelf de hoofdpersoon is, en wier flanken door de lijfwachtdragonders en pradjoeerit's LANGĒN ASTĒA gedekt worden.

Wij laten den voorrang aan de kēparak's en pēngampil's of wagen ons zelfs, de vrije lucht boven bloemen- en menschengereuten lovend, buiten 't rechte spoor, terwijl de dragonders van PAKOE ALAM, de keurkorpsen KĒTANGGOENG en MANTRI DJĒRO en de tweede olifant ons de eer gunnen van hun volgzzaamheid.

De dragonders blijven tegenover elkander buiten de mēsdjidenpoort staan die der lijfwacht aan de zuidzijde en die van PAKOE ALAM aan den noordkant.

De eerste olifant wordt links (dat is zuidwaarts) van de poort, vóór de pasēban van den boepati kēparak kiwā, de andere rechts, vóór de bangsal pradātā (de vergaderplaats van de javaansche rechtbank van dien naam) tot stilstand gebracht.

De pradjoeerit's WIKĀ BRĀNDĀ scharen zich tegenover elkander buiten de poort, en blijven daar totdat de terugkeer aanvangt. De DAHĒNG's stellen zich voorloopig links, de KAWANDĀSĀ's rechts van den toegang tot het bedehuis op. De DJĒGĀ KARJĀ's en de PRAWINĀ TĀMĀ's marcheeren door tot op 't binnenplein, waar zij post vatten naast de panggoeng lor, de eersten front makend naar 't westen, de anderen naar 't oosten. Zij vormen den weg waarlangs de Resident met ons de verheven eetzaal bereiken zal.

De NJOERNĀ's scharen zich rechts en links van den toegang tot de soerambi tegenover elkander, de KĒRĒK's aan den noordkant, de BĒTĒĀ's daar tegenover aan de zuidzijde.

Van den linkervleugel der KĒRĒK's tot aan de binnentrappen der poort hurken de hoofdpēngoeloe, de pēngoeloe landraad en alle andere geestelijken en kadji's, dat zijn zij die de bedevaart naar Mekka volbracht hebben, neder; en tegenover hen, op den

rechtvleugel der Boērā's, zetten de Rijksbestuurder, de pangéran's Sēntānā, en de boepati's, panēwoe's en mantri's zich in dezelfde eerbiedige houding op den grond.

De pangéran's poetrā gaan, met MANGKOE BOEMI en NGARĒHI aan 't hoofd, door tot binnen 't muurtje dat den mēsdjidvijver op eenigen afstand omgeeft, om vóór den oostelijken vijfverrand de nadering van den Sultan af te wachten; de ooms of ouderen van den vorst staande, de anderen of jongeren nedergehurkt.¹²⁵

Wanneer de Sultan met den Resident de vijfverbrug overgegaan is en de soerambi bereikt heeft, staan alle nedergehurkten weder op om hun gebied, deels over de brug, deels daar naast door 't water, naar binnen te volgen.

Voor ons, ongeloofigen geldt dáár 't: tot hiertoe en niet verder.

Men beweert wel eens, dat de Sultan op zijn weg naar de mēsdjid door een zijpoortje gaat dat met los opeengelegde steenen afgesloten is, en dat hij die steenen dan uiteen zou trappen.

't Verhaal is onwaar, maar heeft toch eenigen grond; want in den zuidelijken buitenmuur is werkelijk een poortje, dat tijdelijk op die wijze afgesloten wordt.

Maar die steenen worden, terwijl de Sultan in de soerambi nederzit, aan 't volk prijsgegeven en door de stoutsten weggeroofd (di rēboet), en verkocht (soms wel voor een gulden 't stuk) en door de gelukkige eindbezitters op of in de galēngan's der rijstvelden nedergelegd, om de sawah's door zulk een hulde tot grooter vruchtbaarheid te brengen.

Oude handschriften, die in den kraton bewaard worden, geven de verklaring van dit feit, dat ons weder tot den oorsprong van de Sēkaten terugbrengt en aantoonst waarom die plechtigheid niet in de maand Soerā, maar in Moeloed gevierd wordt.

Toen de eerste Sultan van 't pas gestichte rijk van Dēmak 't hindoerijk van Mādjāpahit ten ondergebracht en zijn vader, praboe Brāwīnānā ontroond had, trachtte hij, als alle bekeerlingen ijverend voor zijn geloof, den Islam aan 't overwonnen volk op te dringen.

Die dwang verwekte echter zooveel tegenstand bij de nieuwe onderdanen, dat zij weder tot opstand dreigden over te slaan.

¹²⁵ Ware pangéran SORRĀ INGALĒGĀ niet van Java verbanen geweest, dan zou hij, hoewel jonger in jaren dan de vorst, als zoon van den ouderen broeder van diens vader, met de rechten eens kakang's, staande gebleven zijn.

Toen gaf 's vorsten leeraar en schoonvader, soenan NGAMPĒL (één der negen wali's of geestelijke raadslieden van den Sultan) hem den verstandigen raad, 't toonkunstlievende volk door gamēlanspel naar de mēsdjid te lokken en dáár, door woord en daad, voor de nieuwe leer te winnen.

Die goede raad werd gevolgd en de kyahi SĒKĀR DĒLIMĀ uit den kraton naar 't voorplein van de mēsdjid gebracht, en dag en nacht bespeeld; en de voor de macht der tonen gevoelige menigte kwam — maar werd niet binnen de gewijde muren toegelaten, dan nadat ze zich, als een voorbereiding tot wat volgen moest, 't aangezicht, de handen en de voeten met mēsdjidwater (bānjoe wóeloe) gereinigd hadden.

Nog heden doen de geloovigen dit gedurende de sēkaten die aan garĒbĒg Dal voorafgaat, en verzekeren zich daardoor 't genot van een duurzamer levenslente.

Daartoe staan dan aan den rand van den mēsdjidvijver¹²⁶ een paar groote aarden vaten (pēngáron), met water uit dien vijver gevuld, gereed, en de geloovigen koopen zich, voor een enkel koperen geldstuk en eenige geurige bloemen, die ze in dat water werpen, den zegen van een verlengde — waarom ook niet van een vernieuwde? — jeugd.

We behoeven de ver in 't rond geurende bloemenhoopen maar aan te zien, die de bloemenverkoopsters in de nabijheid telkens weder aan te vullen hebben, om ons van de algemeenheid van dit trouwens vrij onschadelijke bijgeloof te overtuigen.

Eenmaal binnengelaten, werden de Hindoejavanen van Mādjāpahit door gamēlanspel in een vruchtbare stemming gebracht, en dan kondigden de Islampredikers hun een tijd van vrede en welvaart aan, waaraan slechts zij deel zouden hebben, die niet alleen hun lichaam maar ook hun ziel gereinigd zouden hebben en, als een getuigenis daarvan, zich wilden laten besnijden.

En om nu te voorkomen dat wellicht 't zien der bloedende bekeerlingen de weifelenden zou afschrikken, liet men de gelukigen, die zich onderworpen hadden, door een achterdeur, dat is door een opening die men daartoe in den muur brak, naar huis gaan.

En dewijl dit alles gebeurde in de dagen, die aan de viering

¹²⁶ Men kan evengoed van een gracht, djágang, als van een vijver, bēlōembang, spreken.

van MOHAMMED's geboortedag voorafgingen, zou de later ingestelde sĕkatĕn een herinnering aan die Islam prediking, en de benaming aan de gemoedsbeklemming (sĕsĕk ati) ontleend zijn, die in die dagen van spanning, onrust en strijd, menigeen gekweld kan hebben.

Dit sluit de in 't eerste hoofdstuk gegeven verklaring van 't woord sĕkatĕn nog geenszins uit. Want het is niet onmogelijk, dat de predikers in die dagen de gemoederen hunner half gewonnen toehoorders door aandoenlijke geloofsgeschiedenissen, als die van 't sterven van FATIMAH's zonen, bewerkt, en door een daarbij passend gamĕlanspel verteederd hebben, en dat 't weeklagen van de treurende moeder daarbij met eenigen nadruk in herinnering werd gebracht. En dan is de herdenking van die gebeurtenis, niet in den tijd van haar verjaring (in de maand SoerĀ), maar in de dagen vóór garĒbĒg Moeloed, volkomen verklaard ¹²⁷.

Onder de ĕmpĕr van de soerambi heeft de Sultan niet alleen den Resident, maar ook zijn kostbare muilen laten staan, en blootsvoets beklom hij de zes steenen trappen van den verheven binnenvloer.

Dáar zette hij zich aan de zuidzijde, 't gelaat naar 't noorden gekeerd, neder.

De pangĕran's poetrĀ plaatsten zich aan zijn rechterhand; de Rijkbestuurder en de pĕngoeloe met hun onderhoorigen daartegenover, aan de noordzijde.

De manggoeng's zetten zich een weinig achterwaarts aan 's vorsten linkerhand neer, nog altijd de oepĕtjĕrĀ op hun handen dragend, die nu weder een steun vinden in den schoot.

De dragers van den kyahi Plĕrĕn en van diens broederwapens blijven gedurende de gansche plechtigheid vóór de deur, die naar 't heilig binnenste van de mĕsdjid leidt, staan. De pajoeng's blijven geopend evenals die van den vorst.

De tandĕe lawak wordt achter den Sultan nedergezet, en blijft dus ongebruikt. Maar hij herinnert ons aan den tijd, toen de vorst zich daarin liet dragen en de vertegenwoordiger der Oost-

indische Compagnie nederig daarnaast liep. Onze voorvaders durfden en duldten meer voor 't lieve geld dan wij!

De pajoeng bawat wordt buiten den vijfvermuur, benoorden de brug op den grond geplaatst, steeds door zijn drager bewaakt; de eenige van 's vorsten abdi's die zijn gelaat niet naar den gebieder, maar, als vertegenwoordiger van den kĕdĕton, naar 't noorden, dat is naar buiten, keert.

Tegenover den pajoeng staan de praalpaarden met hun gevolg van sĕmĕtali's en pajoeng- en ampilandrager. Ook hun zonneschermen blijven open.

Nadat wij dit eenige oogenblikken belangstellend hebben aangezien, volgen we den Resident naar eene luchtige eetzaal, medegenietend van de hulde, die den vertegenwoordiger onzer Regeering door 'de langs ons pad geschaarde javaansche krijgshelden gegund wordt. Maar dan wijden we 't beste deel van onze aandacht aan de goede gaven, die ons moeten sterken tot den lateren terugtocht.

Pangĕran adipati PAKOE ALAM, die zijn godsdienstplichten in zijn eigen mĕsdjid kan waarnemen, verleent ons daarbij de eer van zijn medewerking.

Intusschen hebben de lijfwachtdragonders enkele posten onder de ĕmpĕr van de soerambi uitgezet, en sloten de pradjoerit's Kĕtangoeng en MANTRI DJĒRO zich bij de NJOETRĀ's aan, de plaatsen innemend, die door de prinsen, de ambtenaren en geestelijken ontruimd zijn geworden.

De MANTRI DJĒRO's schaarden zich aan de zuidzijde, de Kĕtangoeng's tegenover hen in 't noorden, den toegang tot onze eetzaal vrijlatend.

De DAHĒNG's en KAWANDĒS's stelden zich bezuiden de Soerambibrug langs de oost- en westzijde van 't plein tegenover elkander op. De door hen ontruimde plaatsen buiten de poort, naast de WĕrĀ Brĕdjĕ's, worden door de SOERĀ KARĒS's en Boegis bezet.

Gedurende den tijd, dien deze troepenbeweging gevorderd heeft, luidde de KYAHI MOENGGANG in zijn gĕdĕng, aan den overkant van den ALOEN-ALOEN, zijn eentonig lied.

Wanneer alles eindelijk geregeld is, roept de Sultan den Rijkbestuurder en den pĕngoeloe gĕdĕ voor zich, en gelast hun de adjat dalĕm door de boepati's kĕparak te doen naar voren geleiden.

Tegelijkertijd gaan de geweerdragende pradjoerit's op de

¹²⁷ Een afleiding van 't woord sĕkatĕn uit sa kati, als 't gewicht van de pĕntjĕe, 't half bolvormige middenstuk, van den gong, en een andere van 't minder javaansche dan maleische soeka ati of levenslustigheid, zijn te ver gezocht, om die ernstig te wederleggen.

zuidelijke helft van 't plein eenige passen vooruit, om, met het front naar 't westen, te vuren.

De pēngoeloe is reeds opgestaan, en spreekt, zacht biddend, de dongā uit, en als 't amin, amin! van zijn en veler lippen vloeit, spreken de geweren in knetterende salvo's mede, een doffen weerklink wekkend van de kanonnen van 't hollandsche fort.

Als 't kruit verschoten is, keeren de schutters naar hun vroegere standplaatsen terug.

Ook 't rijstmaal, dat door de boepati's gēdōng den Sultan in den kyahi Sijēm¹²⁸ aangeboden wordt, is door 't priesterlijk gebed gezegend geworden. Dat die kēndil mede een poesākā is, begrijpt men als men weet dat wijlen Soenan LĒPĒN, de wali uit den tijd van Dēmāk, met den geringen inhoud daarvan eenmaal vele geloovigen gespijzgd moet hebben, waarom de schaal ook wel kyahi Brĕkar genoemd wordt¹²⁹. De rijst, die hij nu bevat en door een njahi rijā gekookt is geworden, wordt thans ook door den Sultan, nadat hij zelf zijn bescheiden deel ervan genoten heeft, onder alle aanwezige prijaji's verdeeld. Zijn rechterhand reikt daartoe beurtelings aan ieder een enkele bete uit.

Den terugtocht zal ik niet beschrijven.

De Sultan vaardigt pangéran Adi Wisārā naar den Resident af, om dezen uit te noodigen naar de soerambi te komen, waar de vorst hem reeds onder de ėmpĕr afwacht; en de optocht vormt zich opnieuw, om, in dezelfde orde als bij den uittocht, naar de sĕtinggil terug te keeren.

Weder zetten de beide hoofdpersonen zich daar in de bangsal Mangoentoer, en wij ons onder de tratag Rambat neder, en nu marcheeren de troepen, maar in omgekeerde orde en paarsgewijs, langs de beide zijden van de tratag en de bangsal's Mangoentoer en Witānā, in gezwinden pas naar binnen. De MANTRI DJĒRO's houden eerst langs de oostzijde der tratag stand. De Kĕranggoeng's gaan langs de westzijde door, tot op 't plein Kĕmandoengan lor, waar zij zich aan de zuidzijde tegenover elkander scharen. Van de NJOTRĀ's gaan de rooden beoosten, de

zwarten bewesten om ons heen, naar de westzijde van 't plein Srimĕnganti. De PRAWIRĀ TĀMĀ's en de DJĀGĀ KARJĀ's bereiken langs denzelfden weg de noordelijke helft van den voorhof Kĕman-doengan, terwijl de KAWANDĀSĀ's en de DAHĒNG's zich op de sĕtinggil, ten oosten en ten westen van de tratag opstellen.

De WIRĀ BRĀDJĀ's, SOERĀ KARĒSĀ's en BOEGIS blijven op den aloen-aloen.

Op een wenk van den Sultan trekken de MANTRI DJĒRO's naar de oostzijde van de srimĕnganti af.

Dan keeren de pānākawan's, de praalpaarden, de pālāwidjā's en wat daar meer bij behoort, de pangéran's poetrā en eindelijk ook pangéran MANGKOE BOEMI met den adisistent-resident naar binnen terug. En ten slotte geleiden wij den Sultan, andermaal voorafgegaan en gevolgd door den kyahi PLĒRĒN en de kyahi's BAROE en GĀBĀ TAPAN, de oepātjārā's en de overige poesākā's en ampilan, naar de bangsal Kĕntjānā, waar, na nog enkele oogenblikken van verpoozing en nadat de kyahi agĕng PLĒRĒN met zijn sĕdĕrĕk's weder weggeborgen is, de autoriteiten met een handdruk en wij met een buiging de lang gewenschte vergunning bekomen om ons te huis door een overstelpend bad, en, zoo 't ons gelukt, door een uur van ongekleede rust, voor te bereiden tot de genietingen van 't galadiner, dat ons dienzelfden avond weder in de residentie wacht, en ons nog eenmaal onder den rook der salutschoten, juist nog even voor zonsondergang, met den Sultan en zijn kĕprabon, zijn vorstelijke praal, in aanraking brengt.

LATERE AANTEKENING (DECEMBER 1885).

De derde garĕbĕg Dal, die ik dezer dagen (op den 21 December) bijwoonde, werd door geen zonnegloed bestraald, maar door een aanhoudenden regen afgekoeld, die niet alleen den zandgrond van aloen-aloen en sĕtinggil doorweekte, maar ook de wit gesteven maar nu verslapt ineenzakkende koeloe's en de kleederen der prins en mindere prijaji's verdieft, die meer dan twee uren lang op den waterigen zandbodem onder de doorluchtige tratag's al de heerlijkheden van een stort- en zitbad te genieten hadden.

¹²⁸ Een kēndil proenggoe of bronzen kom. Sijām is 't hoogjavaansche woord voor poewāsa. Sijēm is 't rijk Siam, waarvan de kēndil afkomstig kan zijn.

¹²⁹ Brĕkat of barkat; arabisch: بركة is zegen, overvloed enz. vooral ook van de rijst der sĕlamĕtan's. Zie ook bl. 933 van T. ROORDA's en A. C. VERHEIJDE's Jav. Nederduitsch Woordenboek, uitgaaf 1875.

Wij vonden, minder door den heiligen adat gebonden, een toevlucht onder de daken van de bangsal Witānā; maar onze wandeling over den aloen-aloen had meer van 't doorwaden van een overstroomde vlakte dan van een tocht door de woestijn.

Waar een vorstelijk voorbeeld ons echter voorging, eischte de wellevendheid dat wij niet achterbleven.

Duizende inlanders, mannen, vrouwen en kinderen, vooral uit de dēsā's, bleven vrijwillig uren lang met hun beste kleederen in 't stijgende water en in den onverminderden regen zitten, of op den aloen-aloen rondwaden, om niets van den aanblik van al 't heilige en schoone te missen, dat zij van palen en uren ver uit den omtrek waren komen zien. Gelukkig gaven ze even weinig blijf van watervrees als de hooger en hoogsten in rang hunner landgenooten, die, niet op last, noch uit vrees voor straf, maar alleen uit eerbied voor de onschendbare wet van den adat, even onbeweeglijk nederzaten, alsof er geen droppel van den hemel gevallen was — en viel ¹³⁰.

Wel heeft die hemel mij dien dag bevoorrecht, toen die mij 's morgens, vóór den aanvang der eigenlijke plechtigheid, juist zooveel minuten van droogte gunde als ik noodig had om van de goenoengan's op 't plein kēmanjōengan de voor dit werk benodigde lichtbeelden te doen nemen. Ware dit niet gelukt, dan had ik den goenoengan koetog eerst acht jaren later kunnen doen afbeelden.

¹³⁰ Jammer dat de vorige pangoeloe van den Pakoelaman niet meer leefde; want deze man (t is mij door een oud-patih van den pangéran adipati verzekerd) wist, door 't ophangen van een zijner kleedingstukken in een boom, regen of droogte te gebieden. Een natte katok gaf regen, een droge deed dien ophouden. „Bedenk u maar eens” — zei mij de oude regent, radēn toemēnggoeng Amōā Winātā — of 't ooit op garēbĒg geregend heeft? Ach, de bovenmachtige en de geloovige waren dood, en wij droegen daarvan den waterigen last!

VII.

DE POESĀKĀ'S VAN GARĒBĒG DAL.

Niet alle poesākā's, die alleen op den dag van garēbĒg Dal naar buiten gebracht worden, zijn poesākā's agĕng.

Er zijn er strikt genomen maar drie, en die zijn, naar volgorde van rang, de piek, kangdjĕng kyahi agĕng PLĒRĒD of PĒ-LĒRĒD (ook PALĒRĒD) en de krissen kangdjĕng kyahi's agĕng KOPĒK en BĒTOK.

Wanneer we dit werk met een schets van den oorsprong en de lotgevallen der vorstelijke poesākā's besluiten, hebben deze drie poesākā's agĕng recht op den voorrang.

Heilig boven allen is de kyahi PLĒRĒD, welks geschiedenis, zooals de overlevering die bewaard heeft, verband houdt met die van 't ontstaan van de vorstelijke dynastie van Mataram.

Van verschillende meer of minder afwijkende lezingen volgen wij in hoofdzaak die van den babad Dĕmak.

Gedurende den laatsten tijd van 't eenmaal machtige hindoerijk van Mādjāpahit (dus nu minstens vier eeuwen geleden) had een wong tāpā of kluizenaar, de paṇḍitā SEH MAOLĀNĀ MARIBI ¹³¹, een ouden boom tot woonplaats genomen, die in 't oerwoud aan den kant van een waterplas stond ^{131a}.

Een vrouwelijke wong tāpā, dĕwi Rāsā WOELAN, een dochter van den adipati of regent van TORBAN, had de onvoorzichtigheid in dat water te komen baden, en de vrome paṇḍitā bracht haar door de kracht van zijn heiligen blik in den toestand die aan 't moederschap voorafgaat.

Door dien toestand niet weinig verontrust, riep de arme edelnaagd den raad van haar boombuurman in, en deze beval haar voorover

¹³¹ SEH van is 't van Arabische seich شَيْخ

^{131a} De naam waarmede een kluizenaar in 't Javaansch aangeduid wordt, is wikoe of ook paṇḍitā of rĕsi, of als 't een jeugdige wong tāpā geldt: wasi.

op den grond te gaan liggen en de haarwring los te maken, en riep toen 't kind zijner oogen langs den ongewonen weg van 't bovenlichaam en den langen haarbos naar buiten ¹³¹ 1/2.

De arme moedermaagd vluchtte uit schaamte over 't gebeurde naar elders en de verlaten vader bracht zijn zoon ter opvoeding naar de dēsā TAROEB, waar de weduwe van 't dorpshoofd, die als zoodanig njahi agēng ing TAROEB genoemd werd en pas haar eigen zuigeling verloren had, den jongen als haar eigen kind aannam.

Aanvankelijk KIDANG TILANGKAS geheeten, werd hij later djākā ing TAROEB of korter: djākā TAROEB (dat is een knaap van Taroeb) en, na den dood van zijn pleegmoeder, als haar erfgenaam en opvolger, kyahi (of ki) agēng ing TAROEB genoemd.

De overlevering zegt verder dat de brave SĒH MAOELĀ MARIBI zich, misschien wel om de bovennatuurlijke wording van zijn zoon te staven, een daaraan onschuldig lichaamsdeel afsneed, en dat dit lid, in brons veranderd, tot een kēris of brādĵā vervormd werd, die als erstuk, onder den naam van brādĵā SOENGKOEĒ, op zijn zoon en diens afstammelingen is overgegaan, en later in een piek herschapen, kyahi PĒLĒRĒD genoemd geworden.

Eén van die afstammelingen werd de stamvader der vorsten van Mataram ¹³².

Djākā TAROEB was een geweldig en, althans eenmaal in zijn leven, een hoogst gelukkig jager. Want toen hij eens op de vogeljacht wat ver in de wildernis afgedwaald was, verraste hij daar eenige hemelnimfen, widādāri's, die, uit den Soerālājā voor eenige oogenblikken op de aarde afgedaald, zich in een afgelegen, dicht omgroeiden, waterplas met baden verlustigden.

Ontdugend, als anderen van zijn leeftijd, nam djākā TAROEB 't hemelsche kleed van één hunner weg, zonder 't welk zij niet meer met haar zusters naar den hemel kon terugkeeren.

Dat kleed heette Ontrā Koesoemā en zou den gelijkluidenden naam van 't hoogste kleedingstuk van den Sultan, een veel-

kleurigen sikēpān, kunnen verklaren, indien niet een andere, na te noemen legende daarmede in verband werd gebracht. 't Komt mij echter niet onwaarschijnlijk voor dat die legende later door vrome Moslim's bedacht is om den heidenschen oorsprong van die poesākā te doen vergeten en door een andere te vervangen.

De arme widādāri, dēwi NĀWANG WOELAN, wist in haar naakte verlatenheid in 't eerst geen raad, maar moet toen de gelofte hebben uitgesproken, dat zij de dochter of wel de vrouw van den man zou worden, die haar uit den nood en aan een draaglijk kleed zou helpen. De dochter, als de helper oud, de vrouw, als hij jong mocht zijn.

De onsterfelijken, die in den Soerālājā een eeuwige jeugd leefden, wisten de jeugd dus ook bij sterfelijke aardbewoners te waardeeren.

Djākā TAROEB was toen edelmoedig genoeg haar een toonbaar kleedingstuk af te staan en als vrouw tot zich te nemen.

De uit dat huwelijk geboren dochter werd de aardsche stammoeder van 't huis Mataram.

Toen de hemelsche, dēwi NĀWANG WOELAN, kort na haar verlossing van dit kind, haar hemelsch kleed onder de pari (de rijst) in de rijstschuur van haar man terugvond, en dezen dus als den roover en heler van dat kleed erkende, hernam zij haar lang verloren vrijheid om naar den hemel weder te keeren. Maar om haar kind, dat ze niet mee kon nemen, ook de moederborst niet te doen verliezen, vergunde zij den vader haar telkens, als de kleine om voedsel schreide, door den rook van mēnjān en mērang kētan irēng naar beneden te roepen ¹³³.

In den hemel werd zij echter, om haar huwelijk met een sterfelijken aardbewoner, niet meer toegelaten. Maar de ratoe KIDOEL, de machtige Zuidzeegodin, ontfermde zich over de arme verstootene en stelde haar tot haar patih of rijksbestuurderes aan, in welk ambt zij nog altijd onder den naam van njahi of (nji) lārā KIDOEL aan de zijde van de ratoe voortleeft ¹³⁴.

Deze legende heeft meer dan één trek met die van de Walkuren onzer germaansche voorouders gemeen. 't Kleed dat, weggenomen, hen in de macht van den aardbewoner brengt; hun

¹³¹ *ḥ-ḥ-nānāḥ dīn (ḥ-ḥ-nānāḥ)*. Blad ḡ van 't mij toebehoorend hs. Ik haal dit aan omdat de juistheid van mijn citaat, toen ik dit in een voordracht te pas had gebracht, door een Javaan van hoogen rang maar weinig belezenheid ontkend werd. 't Is waar, een andere lezing laat het kind uit de lendenen der moeder geboren worden, wat al even kunstig is.

¹³² In de handschriften staat steeds Mēntaram en zoo schrijven de Javanen 't dikwijls nog.

¹³³ Wierook en 't stroo van de zwarte rijst.

¹³⁴ De ratoe en haar patih worden veelal met elkander vereenzelvigd. Men ziet dat dit een vergissing is.

verbintenis met dezen en hun latere scheiding; en eindelijk ook het tijdelijk terugkeeren, op een overeengekomen teeken, om den man of 't kind te helpen ¹²⁵; mij dunkt, dit is meer dan volstrekt noodig is om aan gemeenschap van oorsprong, zij 't dan in een ver verleden, te denken. Dat dit verleden in 't Arisch Indië ligt, zou door menig feit, ook op taalkundig gebied bevestigd kunnen worden.

't Op aarde bij den vader achtergelaten widādarikind werd eerst lārā KASIJAN en later, als volwassen maagd, dēwi NAWANG SĪH, genoemd, en huwde met een zoon van den toenmaligen vorst van Mādjāpahit.

Deze praboe had gedroomd dat hij van een slepende ziekte genezen zou, wanneer hij een prinses van 't rijk van Wāḍan Koēning tot vrouw nam. Natuurlijk onderwierp hij zich aan de voorgedroomde kuur, en uit dit huwelijk ontsproot een zoon van wien weder voorspeld was dat hij voor zijn vader gevaarlijk zou worden. Daarom gaf deze den weldra moederloos geworden zuigeling aan een djoeroe sāwah of rijstboer, ki BOEJOET MASIHAR, over, met den last om 't te veel belovende wicht binnen veertig dagen uit de wereld te helpen.

De eenvoudige landman en zijn vrouw waren echter menschelijker dan de bezorgde vader, en voedden hun pleegkind heimelijk onder den naam van radèn BONDAN KĒDJĀWAN op. Natuurlijk hielden ze hem ver van den kraton, maar even natuurlijk gebeurde wat zij hadden willen voorkomen; want, ouder geworden volgde de pleegzoon den ouden boer eens, zonder dat dit bemerkt werd, toen deze een deel van den rijstooft naar de vorstelijke voorraadschuren bracht, en kwam hij zodoende, een weinig afdwalend, op de sĕtinggil terecht, waar de groote klankbekkens van den gamēlan zoo zeer zijn aandacht boeiden, dat hij den lust niet weerstaan kon den gong aan te slaan ¹²⁶.

Maar de volle gongklanken op dit ongewone uur werden gehoord en onoorbaar geacht, en de arme bewerker van die

inbreuk op den adat gevangen genomen en in de eene of andere gĕḍong pĕtĕng ^{126a} opgesloten.

Maar 't geluid was ook tot den vorst doorgedrongen en dit gaf aanleiding dat de gevangene voor hem gebracht werd en een verklaring van zijne tegenwoordigheid gaf, die door den voor 't leven van den vorstzoon meer nog dan voor 't zijne beduchten pleegvader ten volle bevestigd, en door de belijdenis der gansche waarheid aangevuld werd.

De werkelijke vader was toen menschelijk genoeg den knappen jongen als zoon te erkennen en hem met de namen van LĒMBOE PĒRĒNG twee poesākā's, de krissen MAHĒSĀ PĒNOELAR en MALĒLĀ, te schenken en hem ter verdere opvoeding aan den ons reeds bekenden kluzenaarszoon, Kyahi agĕng ing Taroeb toe te vertrouwen.

In diens woning leerde de radèn de schoone widādaridochter kennen, en... uit hun huwelijk werd weder een zoon geboren, die als kyahi agĕng GĒTAS PĒndāwā de vader werd van kyahi ageng SELĀ, den vader van kyahi agĕng ĒNIS, den grootvader van kyahi agĕng PAMANAHAN, die door den Sultan van Padjang, schoonzoon en erfgenaam van den laatsten Sultan van Dĕmak, tot adipati van 't landschap Mataram aangesteld en als zoodanig kyahi agĕng MĒNTARAM genoemd werd.

Wij weten dat de zoon van dezen man als panĕmbahan Sĕnāpati en erfgenaam van den Sultan van Padjang zich tot eersten vorst van Mataram opwierp, en dat zijn nazaten, de tegenwoordige vorsten van Soerĕkartiā en Ngajogyĕkartiā met die van de landen van MANGKOE Nĕgārā en PAKOE-ALAM, dus door hem van 't vorstenhuis van Mādjāpahit en, ondanks hun belijdenis van den Islam, door hun stammoeder, dēwi NAWANG WORLAN, uit den indischen hemel afstammen.

Altijd volgens de hier gevolgde legende, die niet weinig van de geschiedenis, voor zoover wij die kennen, afwijkt.

Maar we zijn nog altijd met den kyahi PLĒRĒP bezig, 't oude erfstuk, welks waarde als eerste poesākā agĕng van Mataram ons nu begrijpelijk zal zijn geworden.

Volgen we zijn verdere lotgevallen.

Men zegt dat de punt van dat wapen licht beschadigd is (poegoet). Daar de kyahi agĕng nooit ontbloot wordt, behalve

¹²⁵ Zie FELIX DAHN, Walhail vierte Auflage, Seitz 168. (Kreuznach. Verslag van VOIGTLÄNDER, 1884).

¹²⁶ De gong SĒKAR DĒLMĀ van den gamēlan Kĕbo GANGGANG. Deze voorstelling is natuurlijker dan een andere, volgens welke de bekkens van zelf geluid gaven als iemand zich in hun onmiddellijke nabijheid nederzette.

^{126a} Letterlijk: een donker huis, figuurlijk: een gevangenis.

wanneer hij voor alle andere erfwapens in de eerste maand van 't jaar (Soerā) gereinigd wordt, heb ik mij van die beschadiging niet door eigen aansehuwing kunnen overtuigen.

Die reiniging wordt met groote plechtigheid volbracht op den dag van vrijdag-kliwon, of (wanneer deze dag in die maand niet voorkomt) op dien van dinsdag-kliwon, en wel in den kēdaton zelf, achter den gēdong koening. De Sultan en alle daarbij aanwezige prinszen zijn daarvoor met den koeloek gedekt. De vorst zelf of de kroonprins, namens hem, ontbloomt 't heilige wapen. 't Staal wordt eerst met limoensap blank gewreven en dan met warāngan of rattekruud ¹³⁷ behandeld, totdat het den dof donkeren glans herkegen heeft, die aan de javaansche wapens eigen is. 't Verbruikte reinigingsvocht wordt in een oud chineesch porceleinen vat, dat ook weder een poesākā is en kyahi Pláwon genoemd wordt, opgevangen.

Na den kyahi agēng Plèrèb komen de beide andere kyahi's agēng en daarna alle andere wapens aan de beurt, en die zijn zoo vele, dat deze jaarlijksche reinigingskuur ettelijke dagen aanhoudt.

Ook alle andere javanen van rang tot den minsten mas ngabèhi, doen in hun eigen dalēm's, huizen of hutten, hun wapens gedurende diezelfde dagen een even zorgvuldige behandeling ondergaan.

Maar we hebben met den kyahi Plèrèb nog niet afgedaan.

Volgens den babad Dēmak staat zijn beschadiging met de volgende gebeurtenis in verband.

De Sultan van Padjang was een der afstammelingen van den eersten Sultan van Dēmak. Maar hij niet alleen. Een zijner bloedverwanten, arijā Pēnangsang, adipati van Djipang, had alle anderen, waaronder de Sultan van Djapārā, Kali Njamat, gedood of doen dooden en ook getracht den Sultan van Padjang te vermoorden, om zelf als eenig overblijvend rechthebbende, den troon te kunnen beklimmen.

Daarom beloofde de Sultan 't beheer der landschappen Paŋien Mataram aan dengene, die de wereld van dien moordenaar bevrijden zou.

Maar die man heette onoverwinnelijk. Toch ondernam ngabèhi Lor ing Pasar, zoon van kyahi agēng Pamanahan, 't waag-

stuk, besteed een merrie, die den adipati de macht over diens wilden hengst deed verliezen, en doorstak hem met den kyahi Plèrèb, de poesākā van zijn geslacht.

't Wapen leed een geringe schade, en de dader, die als aangenomen zoon van den Sultan 't gansche rijk te erven had, liet de eer van de daad aan zijn vader en aan zijn oom Pēndjawi, waarop deze tot adipati van Paŋien Pamanahan tot regent van Mataram verheven werd.

Ngabèhi Lor ing Pasar volgde hem later als panēmahan Sēnāpati in 't bestuur van dat landschap op, om ten slotte als eerste onafhankelijke vorst 't nieuwe rijk van dien naam te grondvesten.

Ik gaf de legende zooals ik haar vond. Zij is echter (zooals gewoonlijk) niet de eenige.

De babad Kartāsōerā geeft een andere verklaring van de beschadiging van den kyahi Plèrèb. Beide kunnen waar zijn, maar van deze is dat waarschijnlijker, omdat zij in veel later tijd valt, en een feit verhaalt dat in strijd is met onze geschiedbronnen, maar den Javanen tot oneer strekt. 't Is dunkt mij eer denkbaar dat zij hun minder goede daden verhalen, dan dat zij tot eigen schande zich wandaden toedichten.

Toen de oost-indische Compagnie den kapitein Tak naar Kartāsōerā afzond, om van den Soesoehoenan van Mataram, Mangkoe Rat den tweede, de uitlevering te vragen van den daarheen ontweken javaan Oentoeng, meer bekend onder den naam van Soerā Pati (de kompagnie had geen ongelukkiger keus kunnen doen ¹³⁸) zou de vorst den gezant hebben toegestaan zich zelf van Oentoeng meester te maken, en daardoor een tweegevecht tussehen beiden uitgelokt hebben, dat voor den Javaan, tegen de verwachting van den Soesoehoenan, ongunstig scheen te zullen afloopen. Daarom gelastte deze zijn jongeren broeder, pangéran Poegër, den machtigen kyahi Plèrèb te nemen, en daarmede den bedreigden landgenoot te hulp te komen. Poegër zou toen Tak van achteren doorstoken hebben, maar de punt van 't heilige wapen door de metalen ringen van een maliënkolder (kōtang

¹³⁷ Dat rattekruid of arsenigzuur wordt natuurlijk weder volkomen weggewassen, maar kan toch wel aanleiding gegeven hebben tot het sprookje dat javaansche krissen en pieken vergiftigd zouden zijn. Mij is daarvan geen enkel voorbeeld bekend. Wel van de kleine blaaspiljes der Dajak's van Borneo.

¹³⁸ Tak werd verdacht de rijkskroon, van het voormalige Mādjāpahit die op den opstandeling Taroknā Djāā heroverd en door Tak aan den Soesoehoenan teruggebracht was, van haar kostbaarst juweel beroofd te hebben; hij werd daarom door 't hof met wantrouwen en minachting bejegend.

kĕrĕ), dien TAK onder zijn bovenkleederen droeg, geschonden zijn ¹³⁹.

Ook in den boven reeds aangehaalden pĕrang tjinā werd de kyahi agĕng PLĕrĕd medegevoerd, bij den terugtocht door den veldheer, pangĕran MANGKOE BOEMI, aangehouden en later, bij zijn verheffing tot Sultan van Ngajogyākartā, naar den kraton van 't nieuwe rijk overgebracht.

Wij weten immers dat zijn oudere broeder en vorst, de zwakke en kleinmoedige soesoehoenan PAKOE BOEWĀNĀ de tweede, alle soevereiniteitsrechten aan de Compagnie afgestaan had, en dat MANGKOE BOEMI, een man van veel meer karakter, met enkele andere grooten tegen den onwaardige opstond, en den burgeroorlog jaren lang tegen hem en zijn opvolger, PAKOE BOEWĀNĀ den derde, volhield, tot dat de Compagnie daaraan, door de verdeling van 't rijk in de beide leenvorstendommen Soerākartā en Ngajogyākartā, een meer of minder passend einde maakte. Ook een gedeelte der rijkspoesākā's kwam daardoor in 't bezit van 't nieuwe sultanaat, en hoe dat met den heiligste van allen, den kyahi PLĕrĕd en ook met den gamĕlan kyahi MOEGGANG geschiedde, hebben wij boven gezien.

De heilige kĕris, kyahi agĕng KOPĕK, moet volgens de overlevering een niet veel jongeren oorsprong hebben gehad dan de PLĕrĕd.

Soenan LĕPĕN of KALI Djāgā ontmoette eens den hindoevorst, praboe Dĕrmā KOESOEMĀ, van Amartā, terwijl deze vruchteloze pogingen deed om een voor hem onleesbaar arabisch handschrift te ontraadselen.

„Als gij mij dit schrift verklaren kunt“ — sprak de vorst tot den wali van Dĕmak — „zult gij dit nemen“ (mĕngko pĕkĕn), en hij wees op zijn kĕris ¹⁴⁰.

En de wali las en verklaarde 't handschrift, en nam den kĕris,

¹³⁹ Men vindt de andere lezing over 't sneuvelen van kapitein TAK o. a. in VERH'S Java, II, bl. 255—259.

¹⁴⁰ Dĕrmā KOESOEMĀ is een der namen van praboe Joedistmā, den oudste der vijf Pĕndāwā-broeders, ons uit het groote javaansche heldendicht Brātā-Joedā bekend geworden, en dat door 't oudere kawi-epos naar enkele der vele zangen van 't Indische Mahābhārata gevolgd is. Daar Dĕrmā KOESOEMĀ dus geen geschiedkundig persoon is, kan ook 't verhaal van de schenking van den Kyahi KOPĕK slechts een fabel zijn.

en noemde dien ter herinnering aan de beide woorden: mĕngko pĕkĕn, met weglating der uiterste lettergrepen: KOPĕK.

Na den val van Dĕmak ging dit wapen, als vele andere poesākā's, op Mataram over, en 't werd door den derden PAKOE BOEWĀNĀ als een teeken van verzoening, dat hij hem misschien liever in de fiere borst gedrukt had, aan zijn oom, den eersten Sultan van Ngajogyākartā, geschonken.

Deze wantrouwe althans den gever zoo zeer, dat hij de echtheid van 't wapen aanvankelijk betwijfelde, en 't aan een zijner soerānātā's ¹⁴¹ in gebruik gaf, tot dat de, om zijn vijandige houding in den veldtocht tegen de Chineezzen (den pĕrang tjinā) naar Sōlan (Ceylon) gebannen oud-rijksbestuurder, pangĕran Nārā KOESOEMĀ, naar Java terugkeerde en de echtheid van den kyahi agĕng vaststelde.

De kĕris, kyahi agĕng Bĕtok, volgt op zijn ouderen broeder als de derde in den heiligen bond.

Soenan PRAWĀRĀ (geen wali) erfde dezen kĕris van zijn vader, den laatsten Sultan van Dĕmak.

Hoewel oudste zoon en dus erfgenaam van den troon volgens den adat, was hij op raad van den soenan van Koedoes, een heilig man, als kroonprins door den schoonzoon van den vorst, den ons bekenden Sultan van Padjang vervangen geworden. Begrijpelijk is 't dat hij desniettemin in de oogen van den meergenoemden onrechtmatigen kroonpretendent, arija PĕNANGSANG, adipati van Djipang, als een gevaarlijk mededinger gold, die daarom liefst uit den weg geruimd moest worden.

Vier sĕnāpati's of veldoversten werden door den adipati met die onedele taak belast.

Toen soenan PRAWĀRĀ hen zag, vroeg hij hun van waar zij kwamen en wat het doel was van hun bezoek.

„Wij komen van den dipati van Djipang om u te dooden“ — antwoordden zij zonder omwegen.

„Welnu, ik ben oud en zwak, ga dus uw gang“ — sprak de soenan, maar terwijl hij den doodsteek ontving, slingerde hij zijn wapen, den kyahi Bĕtok, naar zijn aanvaller, die stervend naast zijn slachtoffer nederzeeg.

Twee dooden meer op rekening van den boozen PĕNANGSANG!

¹⁴¹ Soerānātā is een geestelijk leermeester (goeroe) van de kinderen van den vorst. In de mĕsdjid kondigen zij als modin's de uren van 't gebed aan door 't slaan op den bĕdjoeg.

Toen later de kyahi PLĒRĒD hēm doodelijk trof, onderging hij dus een welverdiende straf. En wanneer de eerste vorst van Mataram zijn kroon aan die daad te danken heeft gehad, dan werd de troon van dat eenmaal machtige, maar later, door innerlijke tweedracht en europeeschen invloed, ten val gebrachte rijk op eerlijk gewonnen grond geplaatst.

Bĕtok is de benaming van een bijzonderen vorm (đápoer) van krissen ¹⁴².

Na de drie kyahi's agĕng hebben de beide broederwapens van den kyahi PLĒRĒD de meeste aanspraak op onze belangstelling.

De kyahi BAROE was eenmaal 't eigendom van kyahi agĕng MĀNGIR, 't vrij onafhankelijke hoofd van de dĕsā van dien naam, die nog nabij de kali Prāgā in 't zuiden van 't rijk van Ngajogyākartā te vinden is.

Panĕmbahan SĒNĀPATI achtte dien man een gevaarlijk mededinger naar de pas door hem gewonnen oppermacht, en niet alleen om diens veelvermogenenden invloed onder een talrijken aanhang, maar ook om de kracht die van zijn machtig wapen, de heilige erfpiek, uitging.

Geen wonder dus dat de jonge vorst dien man en dat wapen in zijn bezit wenschte te hebben. Maar 't dorpshoofd was te verstandig om uit vrijen wil in den val te loopen. Zulke tegenstanders overwint men alleen door list, en dat zou de panĕmbahan beproeven te doen.

Kyahi agĕng MĀNGIR was vroeger goeroe van 's vorsten kinderen geweest en had toen een van diens dochters begeerd. Nu gelastte de vader dat meisje, als talĕdĕk verkleed, naar de dĕsā MĀNGIR te gaan, en, door dāar als openbare danseres op te treden, de aandacht van den kyahi agĕng te winnen. Eenmaal in den dalĕm geroepen, moest zij zich aan den ouden goeroe bekend maken en voorgeven dat zij den kraton haars vaders onder die vermomming ontvlucht was om zich in de beschermende armen van den man te werpen, die nu over haar naar welgevallen te beschikken had.

¹⁴² Zie figuur 32 van 't werk van F. L. WINTER: *Illegitimen-37 en 38* te Soerākartā in 1871 bij P. F. VOORNEMAN uitgegeven.

De kyahi agĕng geloofde — toen alleen ongelooft hem had kunnen behouden — en aanvaardde zijn vermeend geluk.

En toen kort daarop een gezantschap van den panĕmbahan hem kwam aanzeggen, dat de vader, troosteloos over 't verlies van zijn dochter, in 't gebeurde berusten wilde, en beide vergiffenis zou schenken, indien zij die van hem kwamen vragen, volgde de gelukkige bezitter zijn jonge vrouw naar de kraton te Pāsar gĕdĕ, en vond daar voor zijn wapen een veilige bewaarplaats, en voor zich zelf een graf ¹⁴³.

De kyahi BAROE zelf moet volgens sommigen verloren zijn geraakt, volgens anderen in den kraton te Soerākartā bewaard worden, en dus zou de in Ngajogyākartā bewaarde slechts een poetrā of kopie daarvan zijn. Enkelen meenen, dat hij wel eenmaal zoek geweest, doch werkelijk in de laatste hofstad terecht gekomen is.

Wanneer alleen een lang verleden eerbiedwaardig maakt, dan is de derde piek, kyahi GĀBĀ TAPAN dat minder. Hij werd door den tweeden vorst van Mataram, sinochoen KRĀPYAK, aldus genoemd, omdat hij den vorm van een knots of gĕdā had en door den Mādjāpahitschen wapensmid ĕm pĕe TAPAN gesmeed zou zijn.

Men weet van hem te verhalen dat hij door den naamgever in den strijd gevoerd werd en dat deze er ettelijke vijanden mee geveld heeft.

Van zijn vroegere geschiedenis weet men niets, maar wel vertelt men nog dat hij later, in 't begin van onze eeuw, gedurende den veldtocht der Engelschen, die de Javanen pĕrang sĕpĕhi genoemd hebben, alleen in den kraton van Mataram achter gelaten werd, toen alle andere poesākā's daaruit weggevoerd waren. Dit moet toen als een blijk van bijzondere heiligheid gegolden, en den kyahi, als een poesākā van hooger rang, in waarde verhoogd hebben.

Onmiddellijk achter den Sultan hebben we in den optocht van garĕbĕg Dal een houten rijzadel zien dragen, den kyahi

¹⁴³ Dat graf ligt juist buiten de deur der kamer, waarin de graven van Kyahi agĕng MATARAM, van panĕmbahan SĒNĀPATI, van diens zoon en opvolger, sinochoen KRĀPYAK en van andere bloedverwanten en vrouwen, verzorgd worden; en wordt door een zeer lange zerk gedekt, omdat het lijk, in twee deelen gescheiden, in een even langen kuil nedergelegd werd.

DIATJAJOE. Dit zadel werd door panëmbahan SĒNĀPATI in zijn strijd tegen Padjang buit gemaakt en, als ware 't een nieuwe kroon, op 't hoofd geplaatst. Sedert dien tijd heeft geen van SĒNĀPATI's nakomelingen zich daarop meer durven nederzetten, en werd het als poesākā vereerd.

We hebben nog van de poesākā's te spreken, die we door enkele der pradjoeitkorpsen zagen meevoeren.

Van de vier heilige vaandels valt weinig meer te zeggen dan wat boven reeds gezegd is.

Belangrijker zijn de vier bĕṇḍé's, waarvan de ééne slechts in den oorlog meegevoerd wordt, en dien we daarom na de anderen een woord zullen wijden.

De kyahi Tóēḍoēng Mórēngsoeh is van den eersten Sultan afkomstig, die zijn deugden reeds als veldheer van Mataram had leeren waardeeren; want altijd behaalden de troepen den zege, wanneer dat bekken in den strijd megedragen werd. Daarom ook noemde de vorst het »verdrijver des vijands.«

De kyahi BITJAK was meer dan drie eeuwen geleden 't eigendom van een ḍalang van dien naam, een wajanglezer van kyahi agĕng SĒLĀ, den overgrootvader van Mataram's eersten vorst.

Die ḍalang was bovendien nog de gelukkige bezitter van een kostbaar wajangspel en van een mooie vrouw, en de kyahi agĕng, die de waarde van zulke dingen als kenner wist te schatten, begreep zonder moeite dat ze in zijn handen meer tot hun recht komen en dus beter voegen zouden dan in die van zijn dienaar. En toen deze van die waarheid niet te overtuigen bleek, en diens heer geen ander middel overbleef om in 't bezit der begeerde schatten te komen, dan door den dood van den eigenaar — aarzelde hij niet te doen, wat hij zijn recht achtte.

Maar zijn madsman, de wijze soenan LĒPĒN (we kennen hem reeds lang als éen der negen wali's of Islampredikers van Dĕmak) dacht daarover anders; en op diens raad behield SĒLĀ alleen den bĕṇḍé — die de geenszins verwerpelijke macht bezat om, bij een voorgenomen veldtocht, door een helderen klank de overwinning te voorspellen of door een dof geluid voor een nederlaag te waarschuwen — en liet den goeden raadgever de vrije beschikking over 't wajangspel en de mooie vrouw.

Nog een enkel woord over dien braven man.

Hij was in jonger jaren een deugniet, en later een der heiligste mannen van zijnen tijd.

Zoon van den adipati van Toeban, was hij een broeder van déwi Rāsā WOELAN, de ons reeds bekende maagdelijke moeder van djākā TAROEB, den lateren opvoeder en schoonvader van radèn LĒMBOE PĒRĒNG, den mādĵāpahit'schen stamvader der vorsten van Mataram. Als kind heette hij radèn MASAHIT en later, als wong tāpā of kluizenaar, sĕh MĒLĀJĀ. Hij bewoonde als zoodanig een pĕrtapan aan den oever van een rivier (kali) en werd daarom als soenan: KALI DĵĀGĀ of LĒPĒN¹⁴ genoemd.

De kyahi OEDAN (of DĵĀWAN) AROEM was voor eenige eeuwen in 't bezit van kyahi agĕng PĒNGGING, den vader van djākā TINGKIR, den lateren Sultan van Padjang.

De toenmalige Sultan van Dĕmak achtte den kyahi agĕng, die in zijn bĕṇḍé een machtige poesākā bezat, gevaarlijk voor de veiligheid van zijn troon, en trachtte hem dus in den kraton te lokken, om zich van hem en van zijn erstuk te kunnen verzekeren. En 't bezit van dat bekken was waarlijk niet gering te schatten, want men kon door 't te slaan, een zachten »geurigen regen« doen vallen. Van daar de gelijkkluidende naam.

Toen evenwel de kyahi agĕng aan geen enkele der beleefde oproepingen van den vorst gehoor gaf, bleef ook dezen alweder geen ander dan 't meer en meer gebruikelijke middel over om zijn doel te bereiken en... PĒNGGING werd naar betere gewesten gezonden, en de Sultan behield den regenwekker voor zich, die van hem op zijn zoon, en van deze op diens opvolger, den Sultan van Padjang overging. Zoo kwam de poesākā weder in handen van zijn wettigen erfgenaam, den zoon van zijn oorspronkelijken bezitter, van wien hij later door den eersten vorst van Mataram geërfd werd.

De vierde bĕṇḍé, die, en om goede redenen, niet aan den Dal-optocht deelneemt, de kyahi SIMĀ of MATJAN (dat is tijger), behoorde aan den laatsten Praboe Brā-WIDĵĀJĀ van Mādĵāpahit.

Deze vorst droomde eens dat een zijner vrouwen, een poetri

¹⁴ 't Hoogjavaansch van kali.

tjinā of chineesche prinses, telkens op den dag van anggārā (of dinsdag) -kliwon de zon en de maan in haar schoot ontving, wat natuurlijk beteekenen moest dat het kind, dat geboren zou worden, eenmaal koning zou zijn, misschien wel ten koste van zijn vader. Daar zulk een vooruitzicht den vorst minder aangenaam was, zond hij de zwangere vrouw naar Palémbang en schonk hij haar aan den adipati van dat overzeesche gewest, aan wien zij weldra een stiefzoon, en later een eigen zoon baarde.

De eerste werd radèn PATAH, de andere radèn TIMBAL genoemd.

Toen de beide broeders volwassen waren, zond de regent hen als māgang's of leerling-ambtenaren naar 't hof van Mādjāpahit, na den oudste met zijn werkelijke afkomst bekend te hebben gemaakt.

Radèn PATAH, die over 't onvaderlijk gedrag van zijn waren vader erg verstoord was, zette de reis niet door, maar bleef onderweg bij den soenan van Ampèl achter, die hem tot den Islam bekeerde en zijn dochter tot vrouw gaf.

Eenigen tijd later vestigde hij zich op raad van zijn schoonvader in de wildernis van 't landschap Dēmak en begon hij die streek te ontginnen, waar velen zich weldra bij hem voegden en hem een eigen hofstoet vormden.

Dit werd ook te Mādjāpahit bekend en als een schending van de rechten der kroon opgevat, waarom praboe Brā WIDJĀJĀ zijn dienaar radèn TIMBAL op verkenning daarheen zond, met den last om den vermeenden opstandeling gevangen te nemen en naar de hoofdplaats te brengen.

In plaats echter van een gevangene, bracht TIMBAL den vorst een zoon te huis, die toen door den vader erkend en met vorstelijke geschenken begiftigd, en tot boepati van de door hem ontgonnen landstreek aangesteld werd.

Hadden beiden nu 't zelfde geloof beleden, dan ware alles tuschen vader en zoon geschikt geworden; maar... radèn PATAH was een aanhanger van den onverdraagzamen nieuwen godsdienst geworden, en, volijverig als alle bekeerlingen, trachtte hij ook zijn vader, den kafirvorst, voor de ware leer te winnen, en deed hij hem, toen dit mislukte, ondanks den beteren raad van zijn schoonvader, den oorlog aan.

Toen gelastte Brā WIDJĀJĀ zijn dienaar radèn TIMBAL, andermaal tegen den nu werkelijk oproerigen zoon op te trekken en dien gevangen te nemen of te dooden — de droom van vroeger

dreigde immers bewaarheid te worden! — en hij gaf hem den kēris, kyahi Nāgā Sāsā¹⁴⁵ en den bēndé, kyahi MATJAN, die den vijand angst aanjaagt, door een als tijgergebrul dreunenden klank; maar PATAH liet den tijger brullen en versloeg de troepen van zijn vader, en verwoestte den kraton en de stad van Mādjāpahit... en erfde later, na den dood van zijn ongelukkigen vader, den kēris, terwijl TIMBAL den bēndé behield.

Deze ging na diens dood op TIMBAL's schoonzoon, den soenan van Koedoes, en van dezen op Mataram over.

De vóór den gamēlan, kyahi GOENTOE SARI, uitgedragen kēndang, kyahi MĒJĒK, is weder van veel lateren oorsprong. Hij is een schepping van den eersten Sultan, die daarvan in den babad Gijānti, die zijn geschiedenis bevat, deed verhalen.

Toen hij nog als pangéran MANGKOE BOEMI tegen den Soesoehoenan van Mataram oorlog voerde, zette hij zich eens moedeloos op een djatiboomstronk¹⁴⁶ neder, en viel daar in slaap. Een droom bemoedigde hem.

Later als Sultan daaraan terugdenkend, liet hij dien boomstronk in de wildernis opzoeken en uitgraven en van zijn hout den kēndang vervaardigen, opdat die de herinnering aan 't overwonnen leed telkens zou kunnen verlevendigen, en gaf aan die trom den naam van MĒjĒk, die van 't zwoegen spreekt onder een zwaren last.

Gedurende de aardbeving van 1867 werd deze poesākā door 't vallend puin verbrijzeld, en daarna werden de overblijfselen ervan in een anderen trom, van denzelfden vorst afkomstig, in den kyahi SOROT weggesloten, en nu is deze kēndang nog altijd de drager van 't heilig erfstuk.

De bewering dat er in dat voorwerp nog een andere poesākā, de kyahi OENGKĒL, bewaard zou worden, is onjuist, en deze relikwie moet nog in den kraton van Soerākartā te vinden zijn, en uit een stuk brons bestaan, dat den vorm heeft, en 't verharde overblijfsel zijn zou van een aan den meergenoemden soenan LĒPĒN ontgleden handvol afval.

Van denzelfden wali moet 't kleedingstuk bewaard gebleven zijn,

¹⁴⁵ Hij wordt ook wel Kyahi SĒGĀRĀ WĒDANG genoemd, omdat hij de zee aan 't koken bracht, toen hij na 't smeden daarin afgekoeld werd.

¹⁴⁶ Bōnggol of bōngkot.

dat als kyahi ONTRĀ KOESOEMĀ in den kraton te SoerĀkarta in eergehouden wordt, en waarvan de Sultan van NgajogyaĀkarta bij zeer plechtige gelegenheden, zooals soms op 't garĕbĕgfeest, een gelijknamigen poetra draagt.

Pas na de voltooiing van de mēsdjīd van Dēmāk viel dat kleed, in een geitenvel gewikkeld, als een geschenk van den profeet, van boven onder de verzamelde soenan's neder.

Daar 't alleen aan soenan LEPÈN pastte en dus ook voor hem bestemd bleek te zijn, betwistte niemand hem 't bezit van 't heilige geschenk; maar wel meende zijn vroegere goeroe, soenan BONANG, bescheidenlijk om 't geitevel te mogen vragen, dat, als een kótang bewerkt, k'yahi GOENJIL genaamd werd. Toen hij 't evenwel vruchteloos beproefde aan te trekken, en 't alweder aan niemand anders dan aan den bezitter van den k'yahi ONTĀ KOESOEMĀ bleek te passen, werd het duidelijk dat de profeet zelf ook 't geitevel voor soenan LEPÈN bestemd had, en gaf BONANG 't zoo zeer begeerde voorwerp aan den bevoorreechten ambtgenoot terug.

Gaarne laat ik aan meer bevoegden de beslissing over of de legende van 't gelijknamige en, evenals dat van den Sultan, veelkleurige widādarikleeft niet de voorkeur verdient boven 't laatste verzinzel. Schooner dunkt mij die overlevering zeker.

Nog slechts één Dal-poesäkä heb ik te noemen.

Ook de praalpaarden hebben 't voorrecht van zulk een erfstuk op dien feestdag in hun gevolg te mogen opnemen. 't Is de kyahi ПѦМОЕК, een rijzweep van den eersten Sultan, en die door een der hen begeleiddende sāmātali's gedragen wordt.

Maar hiermede acht ik mijn taak volbracht. Indien ik alle andere poesâkâ's beschrijven wilde, die in elken garëbëg-optocht medegevoerd worden, dan zou ik nog menig vel schrifts te vullen hebben met wat minder belangstelling verdient.

Van de gouden rijkssieraden, de banjak dalang sawoeng galing, heb ik in den tekst van 't plaatwerk: In de kēdaton van Jogjakartā, gesproken. Van deze oepātjārā, van de overige ampilan en daaronder dus ook van de wahos of piken zal ik bij de bij dit werk behoorende platen 't noodige mededeelen.

Mijne beschrijving van de garêbëg's zij hiermede dus beëindigd. Ik geef mijn werk geenszins voor onfeilbaar, overtuigd als ik ben, door veelvuldige ervaring, van de moeilijkheid van 't onderzoek bij 't ontvangen van dikwijls geheel tegenstrijdige inlichtingen, ook

van de meest vertrouwbare en bevoegde Javanen; maar ik meen geen moeite ontzien te hebben om tot klaarheid te brengen wat twijfelachtig was, en gedaan te hebben wat mij te doen mogelijk was, om aan de eischen van nauwkeurigheid en volledigheid te voldoen.

Bijlaag.

Verslag van de zending ter overbrenging van den last aan den
rijksbestuurder, om de offergaven naar de mensdij
te begeleiden en, na 't gebed, te verdeelen.

Zie bladzijde 34.

[illegible][illegible]

Die Zeichnung ist richtig

ਅੰਤਿਮ ਅੰਤਿਮ ਅੰਤਿਮ ਅੰਤਿਮ

மதம் விபரம்

Respectfully,
Yours truly,
J. P. Jones

[illegible]

Naar 't handschrift van den toenmaligen radèn toemënggoeng
PRAWIRÀ ADI RĒDĀ.

(*) Of wel, volgens raden toemenggoeng WINDJ: *anak-anak* enz...

WOORDENLIJST

met opgaaf der beteekenis der woorden in dit werk.

hf. beteekent hoftaal; hg. hoogjavaansch; lg. laagjavaansch; mal. maleisch; ar. arabisch.

abdi, dienaar, onderdaan.
 adi, adik, jongere broeder of zuster.
 adipati, ambtstitel van den rijksbestuurder.
 adisoerâ, vaandrighs der pradjoerit's Njoetrâ.
 adjat dalêm, vorstelijke offergaven.
 adjëng (als ajoe: vrouwelijk schoon), adellijke titel van vorsten-
 dochter, klein- en achterkleindochters.
 agëng, hg., gëdé, lg., groot.
 agoeng, hg., doewoer, lg. inggil, hg. hoog, verheven.
 ajoe (als adjëng), adellijke titel van meerderjarige ongehuwde
 dochters van den vorst en eene vorstin, en van gehuwde doch-
 ters van den vorst en eene bijvrouw en van gehuwde vorsten-
 klein- en achterkleindochters.
 alam (boewânâ, boemi, wereld, heelal) gedeelte van een vor-
 stennaam.
 alip, 1ste jaar van de windoe, een kring van 8 jaren.
 alit, hg., tjilik, lg., klein.
 aloen-aloen, plein vóór en achter den Kraton.
 amartâ, naam van een voormalig hindoerijk.
 ampéjan, hf., kalangënan, hf. en hg., sëlir, hg., goendik, hg.
 en lg., bijvrouw en bijzit.
 ampël, plaatsnaam.
 ampilan, al wat iemand door zijn volgelingen nagedragen wordt.
 andikâ, idjengandikâ, u (tweede persoon).
 anðong-anðong, naam van een gënding.
 anggar, heupdraagband voor den kërîs.
 anggârâ (kawi), dinsdag.
 angkloeng, bamboe muziek instrumenten.

angkoes, olifantshaak.
 anjar (nieuw), noembak anjar, ambtstitel.
 anom, jong, ook in ambtstitels en persoonsnamen.
 antjak, platte vierkante mand.
 apit, insluiten van beide zijden.
 arahan, pradjoerit arahan, ongeregelde désatroepen.
 ardjá nêgârâ, naam van een der kratongamëlan's.
 ardjakartanipoen, hf., genitief van ardjakartâ, rijk, vor-
 stenland.
 ardjoenâ- en rêdjoenâ mangsah, gëndingnaam.
 arijjâ, adellijke titel.
 aring, zie: orang-aring.
 arjâ, pangéran arjâ, prinsentitel.
 aroem (geurig), oedan- en djawaharoem (geurige regen), naam
 van een poesâkâ.
 astrâ, wapen, piek.
 ati, gemoed, hart.
 atmâdjâ, poetrâ (kind), zie sâma.
 atoer-atoer, gëndingnaam.
 atoesan, bajaran, pradjoerit atoesan en bajaran, soldaten die
 alleen in geld betaald worden.
 babad, geschied- en legendenboek.
 badak, pauweveeren waaier.
 bagé, verdeelen.
 bagëndjâ, eeretitel.
 bajaran, zie: atoesan.
 bajëm toer gëndingnaam.

Bālādéwā, vorstennaam.
 bamboe, mal., dēling, hg., pring, lg., bamboestengels.
 Bandjirmasin, mal., plaatsnaam.
 Bandoeng, plaatsnaam.
 bangoen toelak, kleurenaam voor zwart met wit.
 bangsal, pēṇḍāpā waarin de vorst zetelt of ook gerechtsraden zitting houden.
 banjak ḍalang, de gans onder de gouden rijkssieraden, banjak ḍalang sawoeng galing, benaming dier rijkssieraden, naar de gans en den haan, sawoeng galing.
 banjoe woeloe, reinigingswater uit den mēsdjid-vijver.
 Banjoemas, naam van een gewest.
 banṭéng (woudstier), banṭéng kētatōn (gewonde stier), kleurenaam voor zwart met rood.
 bapong pikoel, gēṇḍingnaam.
 bārā, gordel met op beide heupen afhangende franjes.
 bardjamagah, en
 bardjoemoewah, geestelijke ambtstitel.
 barkat, (ar.), poesākānaam.
 baroe, poesākānaam.
 baroeng poetih, gēṇḍingnaam.
 batārā, godentitel.
 batik, teekenen en teekening op doek.
 batoer, lg., réntjang, hg., dienaar, bediende.
 bawang saboengkoel, gēṇḍingnaam.
 bawat, pajoeng bawat, staatsiepajoeng, vorstelijke oepātjārā.
 bé, 6de jaar van de windoe.
 bēbatoer, djrambah, verheven binnenvloer van pēṇḍāpā's.
 bēbēd, lg., njamping, hg., mannenkleed.
 bēḍājā (hofdanseres), mannelijke manggoeng; adellijke drager der vorstelijke ampilan.
 bēḍoeg, trom in de mēsdjid en bij enkele vorstelijke gamēlan's.
 bēkēl, ambtstitel.
 bēloembang, vijver.
 bēnang, persoonsnaam.
 bēndārā (gebieder en gebiedster) predicaat van vorstenkinderen en kleinkinderen.
 bēṇḍé, plat klankbekken.
 bēṇḍoel, rijstbaksel.
 bērtji, zwarte, dof glanzige stof voor koeloeck's.

bēsar, 12de maand van 't jaar.
 bēskap, buis, en snit van een buis.
 bētak, poesākānaam.
 bibaran njoetrā, gēṇḍingnaam.
 bitjak, poesākānaam.
 blabar, gēṇḍingnaam.
 bodagan, offergaven.
 boebar, lg., bibar, hg., einde, beëindigen, uiteengaan.
 boegis (boeginees), pradjoeritkorps.
 boejoet marabar, persoonsnaam.
 boemi, zie: alam; boemi séwoe, ambtstitel.
 boemidjā, ambtstitel.
 Boendan kēdjawan, persoonsnaam.
 boepati, ambtstitel.
 boetā (reus, demon), pradjoeritaafdeeling.
 boewānā, zie: alam.
 bókong, posteriores; mēlakoe bókong, hurkend kruipen.
 bōkor, gēloeng- of oekēl bōkor, haarwring van bepaalden vorm.
 bonang, gamēlaninstrument.
 bonggol, wortelstronk.
 bongkot, boomstronk.
 borēh, gele huidzalf.
 brā widjājā, vorstennaam.
 brādjā, wapen, kris.
 brādjanālā, kratontoegang en poort tusschen sētinggil en kēmaṇḍoengan lor.
 branggah, een der beide hoofdvormen van de wrāngkā, 't breede hoofd der krisscheede brātājoeḍā, indisch-javaansch heldendicht.
 brēkat, zie barkat.
 broendjoeng, middengedeelte der pēṇḍāpā's.
 ḍaheng, pradjoeritkorps.
 ḍajoeng, socloeng ḍajoeng, gēṇḍingnaam.
 dal, 5de jaar van de windoe.
 ḍalang, wajangvertoonster, voorlezer bij de hofdansen.
 dalēm, vorst, vorstelijk, ook de woning van vorsten of andere grooten.
 daloedag, mannelijke gēndérā (met een wimpel).
 damar woelan, javaansch heldendicht.

dampar, troonstoel.
 dampar tjëpoeri, troontabouret voor 't vorstelijke betelstel.
 dānā përtāpā, binnenste kratonpoort.
 dāndan, pajoengstok.
 danoé, persoonsnaam.
 dapoer, vorm (van 't lemmer van wapens).
 dawoeh, bevel, bevelen.
 datēng, doematēng, naar, tot aan,
 dēdēr, oekiran, krisgreep.
 dēlimā, (granaatboom), sēkar dēlimā (granaatbloem), gong- en gamēlan naam.
 dēling, hg., pring lg., bamboe.
 dēmāk, een voormalig rijk.
 dēmang, ambtstitel.
 dēmoeng, gamēlan instrument.
 dēmpēl, lālā- en loengkā dēmpēl, gēnding naam.
 dēndang sēpinang, gēnding naam.
 dēndēng, gedroogd vleesch.
 dērmā koesoemā, vorstennaam.
 dērmēnan, 't rieten mondstuk van de poewi-poewi, blaas-instrument.
 désā, lg. (doesoer, hg.) dorp.
 dēstar, hf., ikēt hg. en lg., hoofddoek.
 déwā, god, vorstennaam.
 déwi, godin, oud-adellijke vrouwentitel.
 dī, als adi en adik.
 dinā, dag.
 djābā, lg., djawi, hg., buiten.
 djadjar, (gelid), in de gelederen staanden, gemeenen.
 djāgā, wachthouden, wachter; Kali djāgā, persoonsnaam.
 djagang, gracht.
 djagoeng, maïs.
 djājā (overwinnaar), persoonsnaam.
 djākā, knaap.
 djālēr, hg., lanang, lg., mannelijk.
 djamang, diadeem.
 djambe, pinang, mal., de noot van den dusgenoemden Arecapalm.
 djamboe kloetok, een vruchtboomsoort.
 djanākā, persoonsnaam.

djangēt, lederen riemen onder de gamēlan klankbekkens.
 djangkangan, krijgshoed der pradjoerit's Kawandāsā.
 djanoer, gele bladstrook der nog niet ontloken kēlāpā-bladeren.
 Djapārā, plaatsnaam.
 djarit, doek, kleedingstuk.
 djatajoe, poesākā naam.
 djati, boomsoort.
 djatingarang, draagbaar van hout of bamboe, voor offergaven.
 djawah, hg., oedan, lg., regen.
 djawi, hg., djābā, lg., buiten.
 djé, 4de jaar van de windoe.
 djēbat, lēngā djēbat, reuk, zalf.
 djēksa, justitie-ambtenaar.
 djēnēngan, naam, stand, waardigheid.
 djēngkēng, knielen (op één knie).
 djēro, lg., lēbēt, hg., binnen.
 djim akir, 8de jaar van de windoe.
 djim awal, 3de jaar van de windoe.
 djinggā, lichtrood.
 Djipang, naam van een gewest.
 djodang, draagbak voor eetwaren enz.
 djoemēnēng, regeeren, stand hebben.
 djoemoewah, vrijdag.
 djoempoetan, djarit djoempoetan, kleed dat geveerd is, nadat daarvan enkele plooiën tusschen duim en vinger opgenomen en met touw omwonden zijn, waardoor ongekleurde ringen op den gekleurden grond overblijven.
 djoengkat, lg., sērat, hg., pētāt, hf., kam als hoofdtooisel.
 djoeroe, opzichter; djoeroe sawah, opzichter der rijstvelden.
 djoewadah pēngantēn, een waaiervormig in gespleten bamboe geknepen kētan baksel.
 djogēt, dansen, dans.
 djoglo, pēndāpā met 4 sākā's goeroe.
 djrambah, bēbatoer, binnenvloer der pēndāpā's.
 dōdot, lg., kampoeh, hg., dubbel hofkleed.
 doedā, poesākā naam.
 doelbakar, naam van twee vaandels met een dubbele afbeelding van 't arabische zwaard van dien naam.

doematēng, datēng, naar, tot.
 doemoegi, tot daar; ook geschied, volbracht.
 doewoeng, hg., wangkingan; hf., kēris, lg., javaansche dolk.
 doewoer, lg., inggil, hg., hoog.
 dongā, gebed, bidden.
 dongaknā, gebiedende wijs van dongā.

éhé, 2de jaar van de windoe.
 émban, ngēmban, voor de borst of op de heup dragen in een draagdoek.
 èmpèr, afdak om de pēṇḍāpā's.
 èmpoe, meester, wapensmid.
 èṇḍong, pijlkoker.
 Èndrā, indrā (Indra, godennaam), gadjah endrā of indrā, geṇḍing-naam.
 Ēnis, persoonsnaam.
 éstri, hg., wédok, lg., vrouwelijk.

Fatimah, ar., Pērtimah, persoonsnaam.

gādā, (knots), gādā tapan, poesākānaam.
 gadjah éndrā of: indrā, geṇḍingnaam.
 gadoeng, zie ikēt en loeng.
 gajaman, een der beide hoofdvormen van de wrāngkā.
 gajor, draagtoestel der gong's en van andere hangende gamēlan-bekken.
 galēngan, dijkes langs en tusschen de sawah's.
 galing, sawoenggaling, de haan bij de gouden rijkssieraden.
 gambir, bestanddeel der betelpruim.
 gamēlan, stellen van muziekinstrumenten.
 gaṇḍòk, afgezant.
 ganggang, kēbo ganggang, gamēlannaam.
 gantēnan, hg., tjēpoeri, hf., kinangan, lg., betel- of sirihstel.
 garēbēg, openbaar godsdienstfeest; door velen omgeven zijn.
 garoeḍa (zonarend van Wishnoe), garoeḍā jēksā, een der staatsiewagens.
 gatēl, sēmoet gatēl (een miersoort), de schare van magang's en pānākawan's; ook hun kapsel.
 gēḍang, pisang, mal. pisang- of banaanplaut.
 gēḍé, lg., agēng, hg., groot.

gēḍong, steenen gebouw.
 gēladag, gladag, noordelijke toegang tot den aloen-aloen.
 gēloḍog, djatihouten koker tot berging der 3 heiligste erfpieken.
 gēḍérā, bēḍérā, vlaggedoekstrook langs een hoogen bamboe-stengel.
 gēṇḍéwā, boog, handboog.
 gēṇḍing, toonstuk, toonwijs.
 Gētas, persoonsnaam.
 Gijanti, babad gijanti, naam van een geschiedboek.
 gilik (rol rond), oēḍēng gilik, rol ronde tulband.
 ginarēbēg, door velen omgeven in optocht verschijnen.
 gladag, zie: gēladag.
 gladi, oefenen, oefening; gladi rēsik, wapenschouwing vóór garēbēg.
 gléjong, gēṇḍingnaam.
 godagan, de ruimte tusschen de 4 sākā's goeroe in pēṇḍāpā's.
 goebah, zie: gēbēr.
 goebēgan, gelijkmatige teekening van tjiṇḍékleedingstukken, zonder kēpālā.
 goelā, lag., gēṇḍis, hg., suiker.
 goeṇḍik, zie ampéjan.
 goeṇḍil, poesākānaam.
 goenoeng, lg., rēdi, hg., berg.
 goenoengan, lg., parēḍen, hg. (wat op een berg lijkt), berg van offerspijzen.
 goentoer (donder), goentoer madoe en goentoer sari, gamēlannamen.
 goeroe, onderwijzer, sākā goeroe, de 4 of 6 zware middenstijlen der pēṇḍāpā's.
 goesti, gebiedster en gebiedster, vorstelijk predicaat.
 gong, de zware hangende klankbekken der gamēlan's.
 grabah, aardewerk.

hadi, zie: adi.
 hadipati, zie: adipati.
 hadjat dalēm, zie: adjat dalēm.
 hadji, kadi, moslim die de bedevaart naar Mekka volbracht heeft.
 hagoeng, zie: agoeng.
 hamēngkoe, beheerscher, vorstennaam.
 hanḍawoehakēn, bevelen.
 hanḍèrèkakēn, volgen.

hanom, zie: anom.

harjā, zie arjā.

Hasan, persoonsnaam.

hastrā, zie: astrā.

hër, geeft acht.

hidjengandikā, zie andikā.

hing, zie: ing.

hingkang, zie: ingkang.

Hoesin, persoonsnaam.

Ibrahim, Abraham.

idoe, lg. en hg., këtjoh, hf., speeksel, spuwen.

ikët, lg. en hg., dëstar, hf., hoofddoek: ikët gadoeng mèlaji,
hoofddoek der mannelijke manggoeng's.

imam, gebedsvorganger.

Indrā, zie: Endrā.

ing, in, te.

ingalāgā, in den oorlog, persoonsnaam.

inggil, zie doewoer.

ingkang, hg., kang, sing, lg., die, welke, dat.

irëng, lg., tjëmëng, hg., zwart.

Ishak, Izaak.

Ismangil, persoonsnaam.

jëksā, als boetā; garoedā jëksā, zie: garoedā.

jën, als, indien, wanneer.

joedā, persoonsnaam.

Joedjistrā, persoonsnaam.

joeswā, hg., oemoer, lg., leeftijd.

Jogjākartā, Ngajogjākartā, plaats- en rijksnaam.

kabuh, ar., 't steenen gebouw midden in de masjid te Mekka.

kabaja, mal. kēbajak, van voren open vrouwenjak.

kaḍal mènèk, haardracht der Sillā'sche jongelingen.

kadjang, vlechtwerk van bamboe of palmladeren.

kadji, zie: hadji.

kadjogan, buitenvloer der pëndāpā's onder de èmpër.

kadongan, door gebed gezegend worden.

kafir, ar., kapi, heiden, ongeloovige.

kakang, kang, oudere broeder enz.

kakërsakakën, gelast worden.

kali, lg., lèpèn, hg., rivier; Kalidjagā en Kalinjamat, persoonsnamen.

kalifatoellah, av., vertegenwoordiger van Allah, vorstentitel.

kalijan, hg., sèrtā, sartā, lan, lg., en, met.

kaloeng, hg. en lg., sangsangan, hf., halsband.

Kamaloedin, ar., persoonsnaam.

kampoeh, hg., dōdot, lg., dubbel hofkleed.

kampoeng, wijk, dorp.

kang, zie inkang en kakang.

kandjëng, predicaat van hooge personen en voorwerpen.

kanigārā, zwarte koeloek met gouden banden en stralen.

kántjā, ambtgenoot, makker, gezet.

kapala, mal, kēpālā, rand van gewijzigde teekening aan tjindé-
en batik kledingstukken.

kaping, hg., ping, lg., de (zooveelste enz.)

kapoerantjang, gevouwen handen met gekruiste vingers.

kapoetren, de vrouwenwijk in den kēḍaton.

karahardjanipoen, hf., genitief van karahardjan, hf., rijk,
vorstendom.

karaton, kraton, vorstenwoning en omgeving.

karjā, persoonsnaam.

Kartāsoerā, plaatsnaam.

kasatrijan, kēprabon (of pēngagēman) kasatrijan, vorstelijke
krijgsdos.

kasijan, persoonsnaam.

kati, gewicht van 100 pikoel.

katjang, peulvruchten.

koṭak, korte broek.

kawandāsā, pradjoeitkorps.

kawi, oud javaansche taal.

kawoelā, hf. (koelā, hg. akoe, lg.) ik, wij.

kēbajak, zie kabaja.

kēbajan, lagere ambtstitel.

kēbën, boomsoort, ook één der voorboven van den kēḍaton,
kēmanḍoengan lor.

kēbo ganggang, gamēlan naam.

kēḍaton, als karaton, meer bepaald 't binnengedeelte daarvan.

Kēdjawan, persoonsnaam.

kēlangēnan, zie: ampējan.

kělâpâ, hg. (krambil, lg.) kokosvrucht.
 kělir, wajangscherm.
 kēmaganan, magangan, één der achterhoven van den kēḍaton.
 kēmaṇḍoengan lor en- kidoel, een der voorhoven en een der achterhoven van den kēḍaton.
 kēmbēn, lg., sēmēkan, hg., vrouwenborstdoek.
 kēmī, donderdag.
 kēmit boemi, lagere ambtstitel.
 kēmoening, een boomsoort.
 kēmpyang, gamēlan instrument.
 kēnāngā, geurige boombloem.
 kēṇḍang, handtrom van den gamēlan.
 kēṇḍil, pan, pot, kom.
 kēnong, gamēlan instrument.
 kēntjānā, hf., mas, hg. en lg., goud.
 kēpālā, zie kapala.
 kepang, bamboevlechtwerk.
 kēparak, ambtstitel.
 kēprabon, vorstenpraal.
 kéré, kotang kéré, maliënkolder, kéré tembok, gemetseld rasterwerk.
 kēris, zie doewoeng.
 Kērtā, persoonsnaam, plaatsnaam.
 kētan, kleefstofrijke rijstsoort.
 kētanggēl, désataal, kētanggoeng, hg. en lg., pradjoeitkorps.
 kētaton, gewond, zie banṭēng kētaton.
 kētēk (sap), pradjoeitafdeeling.
 kētīb, geestelijke ambtstitel.
 kētipeng, kleine gamēlantrom.
 kētijēloeng tibā paṇḍan, kleurenaam voor groen met rood.
 kētijēr, rotjēk, gamēlan-instrument.
 ketjoe, roover, rooverbende.
 kētijohan (pakētijohan), hg., pēngodjokan, hf., pahidon en paugidon, lg., spuwvaas.
 ki, kyahi, predicaat voor oude of eerwaarde personen of voorwerpen.
 Kidang tilangkas, persoonsnaam.
 kidoel, zuid.
 kinangan, zie: gantenan.
 kiswah, ar., kabahkleed.
 kiwā, links, linker.

kyahi, zie: ki.
 klambi, lg., rasoekean, hg., buis, bovenkleed; klambi koeroeng, gesloten (kokervormig) bovenkleed voor vrouwen.
 klāsā, lg., gēlaran, hg., mat.
 klēboet, koeloekdoos of standaard.
 kliwon, naam van een pazarweekdag; ambtstitel.
 kloetok, zie djamboe kloetok.
 koḍog ngorēk, kikvorsehgekwak, gamēlan- en gēṇḍingnaam.
 koedoeptoei, krijgshoed der pradjoeit's wirābrādja.
 Koedoes, plaatsnaam.
 koeli, lastdrager, daglooner.
 koeloek, hg., en lg., wangkidau, hf., dienst- en hofhoed of muts.
 koelon, west.
 koening, lg. en hg. (djēne, hg), geel.
 koentjā, de sleep van een kleed.
 koeroeng, omheind; klambi koeroeng, zie: klambi.
 Koesoemā, persoons- en poesākānaam.
 koetoe, wierook, goenoengan koetoe, spijsberg met brandende wierook.
 kontjēr, afhangend uiteinde van sjerpen, gordels, van de haarwong, enz.
 kopēk, poesākānaam.
 koran, heilige schrift der moslim's.
 kori, deur, tuschenpersoon, ambtstitel.
 kotang, borstrok, lijfrok.
 kotang pradjoeitan, soldatenrok.
 kotbah, ar., voorlezing in de mēsdjid.
 Krapyak, vorstennaam.
 kraton, zie karaton.
 Krēsā, persoons- en poesākānaam.
 krētā (karetta, europ.) rijtuig, koets.
 ladjēng, hg., bandjoer, lg., vervolgens, terstond.
 lagoe, gēṇḍingnaam, inleiding.
 lālā dēmpēl, gēṇḍingnaam.
 lampit, lg., en hg., lanté, hf., rōtan zitmat.
 lanang, zie: djalēr.
 lāndā of: walāndā, lg. landi, of: walandi hg., hollander, hollandsch.
 Langēn Astrā, pradjoeitkorps.

lanté, zie: lampit.
 lārā (in Sālā: rārā), meisje van aanzien.
 laras ati, geṇḍingnaam.
 Lātā, persoonsnaam.
 lawak, zie: ṭandoe lawak.
 lawakan, pēṇḍāpābouwstijl.
 lawoeng, watang, geknopte steekspellans.
 lēbaran, einde, opheffing.
 lēbēt, nglēbēt (inglēbēt), zie djēro.
 lēgi, naam van een dag der pasarweek.
 Lēmboepētēng, persoonsnaam.
 lēmpēng, harde, witte kētan koekjes.
 lēmpēr, kētanrollen met fijn gesneden vleesch van binnen,
 in pisangblad gekookt.
 lēngā, olie, zalf.
 lēpōn, zie kali.
 loehoer, hoog.
 loek (gebogen), loekrānggā en loek tjaṭtēl, poesākānamen.
 loeloesipoen, genitief van loeles, bestendigheid.
 loeloet, zie: mērtāloeloet.
 loeng gadoeng pōl, gēṇḍingnaam.
 loengkā dēmpēl, gēṇḍingnaam.
 loerah, hoofd, hoofdman.
 loerik, gestreept weefsel.
 lokānontā, gēṇḍingnaam.
 lombok, roode peper (capsicum).
 lor, noord.
 lorēk, grofgestreept of geruit weefsel.
 loro, twee.

Mādjāpahit, voormalig hindoerijk.
 madoe (honig), zie: goentoer madoe.
 Madoerā, Mēndoerā, voormalig rijk.
 madijā, middensoort (madyā).
 magang, onbezoldigd ambtsleerling.
 magangan, kēmaganan, een der achterhoven van den
 kēḍaton.
 māhā, indisch, groot.
 māhārādja, koning.
 mahēsā pēnoelar, poesākānaam.

malelā, poesākānaam.
 malēm, avond, nacht, waarmede de (volgende) dag begint.
 malēman, avondoffermaal.
 manggoeng (op de handen dragend), ambtstitel.
 Mangir, persoons- en plaatsnaam.
 mangkārā, palmvormig oorsieraad.
 Mangkoe (in den schoot dragen), persoonsnaam.
 Mangoen gēṇḍing, persoonsnaam.
 mangoentoer (wangoentoer), bangsalnaam.
 mangsah, zie: Ardjoenā mangsah.
 mantri, ambtstitel.
 Maoelānā maribi, persoonsnaam.
 maribi, zie: maoelānā maribi.
 marikēloe, de handen zonder kruising der vingers in den schoot
 samengevouwen.
 maroe, medevrouw.
 mas, adellijk predicaat.
 Masahar, persoonsnaam.
 Masahit, persoonsnaam.
 masdjid, mēsdjid, moskee.
 Mataram, Mēntaram, voormalig rijk, persoonsnaam.
 matēng, papasan matēng, kleurenaam voor rood met groen.
 matjan, simā, tijger; poesākānaam.
 matjanan, gerechtsdienaar, gevangenwachter.
 mbajoe (ēmbajoe) oudere zuster, enz.
 Mēdjā, persoonsnaam.
 mējōk, poesākānaam.
 mēlājā, persoonsnaam.
 mēlakoe bōkong, kruipen, hurkend lopen.
 mēlati, geurige boombloem.
 mēnārā, minaret.
 mēnawi, hg., (manāwā, lg.) indien.
 Mēndoera, zie: Madoerā.
 mēnōk, zie: kaḍalmēnēk.
 mēnganti, wachten; srimēnganti, een der voorhoven van den
 kēḍaton.
 mēngko, toekomende, aanstonds.
 mēnjan, wierook, benzōē.
 mēnoer, pajoengknop, topstuk.
 Mēntaram, zie Mataram.

měrang, rijststroo.
 Mérapí, een vulkaan.
 Měrtā, persoonsnaam.
 mērtāloeloet, ambtstitel der beulen.
 mēsdjid, moskee.
 mēstākā, rijstmeelbaksel.
 midji (voorgaan), bijnaam der lijfwacht pradjoerit's.
 mihrāb, Arabisch, in het Javaansch ook wel pangimaman genoemd, de nis in de moskee.
 mimbar, ar., pamimbaran, pēmimbaran, kansel in de mēsdjid modin, geestelijke ambtstitel.
 Moehammad, persoonsnaam.
 moeloed, 3de maand van 't jaar.
 moendoer, terugkeeren.
 moendri, hf., njamat, hg. en lg., koeloek-knop.
 moenggang, gamēlan- en gēndingnaam.
 moenggangan, panggoeng, voor den gamēlan Moenggang.
 moengsoeh, vijand; toengsoeng moengsoeh, verdrijver van den vijand, poesākānaam.
 mogā, galagordel.
 nabi, profeet.
 nāgā (mythische slang), gamēlan-naam; nāgā sāsra, vorm van kēris.
 nagari, nēgari, hg., nēgārā, lg., stad, hoofdplaats, land.
 najākā, ambtstitel.
 najoeban, danspartij.
 nanggālā, nēnggālā, wapen van praboe Bālādēwā; poesākānaam.
 nanṭang (uitdagen), uitdagende houding aannemen, pal staan.
 naréndrā, vorst, heer.
 Nātā, vorst; persoonsnaam.
 Nawang, persoonsnaam.
 'ndodok, hurken.
 Nēgārā, persoons- en gamēlan-naam.
 nēgari, zie: nagari.
 mēnggālā, zie: nanggālā.
 nēsēk, benauwen, drukken.
 Ngabēhi, ngēbēhi, persoonsnaam en ambtsitel.
 ngabdoerrahman, ar., dienaar van den Barmhartige; vorstentitel.

ngadjēng, hg., (ngarēp, hg.), ing adjēng, vóór.
 Ngajogjākartā, Ingajogjākartā, naam van een rijk en de hoofdplaats daarvan.
 Ngampēl (ing ampēl), Ampēl, plaatsnaam.
 ngampil, in of op de hand dragen.
 ngapit, van beide zijden insluiten.
 ngēmban, zie: ēmban.
 nginang, betel (sirih-) kauwen.
 nglēbēt (ing lēbēt), hg., djēro, lg., binnen.
 ngoḍé, in 't gevolg van zijn meester meegaan, zonder iets te dragen, reserve-ampilandrager.
 ngorēk, zie: kōḍok ngorēk.
 ngriki (ing riki), hier.
 Ngromā (ing romā) plaatsnaam.
 nijāgā, gamēlan-speler.
 njahi, nji, predicaat voor oudere, eerwaarde vrouwen.
 Njamat, zie: moendri en Kali njamat.
 njamping, hf., bēbēd en tapih, hg. en lg., mannen- en vrouwenkleed.
 njangkraknjānā, pradjoerit-afdeeling.
 njēmbah, groeten, huldigen door de plat samengevouwen handen voor 't gelaat op te heffen.
 njoetrā, pradjoeritkorps.
 njoṭé, 't dragen van den kēris in den gordel op zijde, met de greep naar voren.
 noembak anjar, ambtstitel.
 noewoen, cerbiedig danken.
 nontjong, 't horizontaal boven den schouder dragen van een piek.
 nonton, kijken, toeschouwen.
 obor, fakkel.
 oedan, lg., djawah, hg., regen.
 oedan aroem, poesākānaam.
 oedēng, tulband; oedēng gilik, rolronde tulband.
 oedin, zie: kamaloedin.
 oedjoeng, kniekus, de kniekus geven.
 oekēl, hf., gēloeng, hg. en lg., haarwong.
 oekir, hout enz. besnijden.
 oekiran, krisgreep (van besneden hout, hertshoren, ivoor).
 oemboel-oemboel, vrouwelijke gēndérā, zonder wimpel.

oengkël, poesâkânaam.
 Oentoeng, persoonsnaam.
 oepâtjârâ, rijkssieraad, waardigheidssteeken.
 oepêt, lont van reepen van këlâpâschutbladen.
 oepil-oepilan (wat op neusslijmkorsten gelijkt), driehoekige
 kêtankockjes.
 ontjèn, bloemkrans, snoer van geurige bloemen enz.
 ontrâ koesoemâ, poesâkânaam.
 orang-arang, gëndingnaam.

Padjang, voormalig rijk.
 padmâ (lotusbloem), padmâ sri krēsâ, poesâkânaam.
 pagëlaran, zuilenhof vóór de sëttinggil op den aloen-aloen.
 pagër, omheining.
 pagongan, plaats waar de gamëlan (gong) opgesteld wordt.
 pahidon, zie: këtjohan.
 pajoeng, lg. en hg., songsong, hf., zonnescerm.
 pakëtjohan, zie: këtjohan.
 pakoe, spil; Pakoealam, vorstennaam.
 pakoealaman, verblijf en gebied van Pakoealam.
 palang nêgârâ, ambtstitel.
 pâlâwidjâ, albino's en misvormden.
 palèrèd, pëlèrèd, plèrèd, poesâkânaam.
 Pamanahan, persoonsnaam.
 pamëngkang, toegang tot den këlâton langs de sëttinggil.
 pamimbaran, zie: mimbar.
 paming sari, kleurenaam voor wit met rood.
 pamoek, poesâkânaam.
 pânakawan, adellijk dienaar, edelknaap.
 panâtâgâmâ, regelaar van den godsdienst; vorstentitel.
 pandan, pandanus; zie ook këtjeloeng tibâ pandan.
 pandi, 't rechtop dragen van een piek.
 panditâ, kluizenaar.
 pandjangipoen, genitief van pandjang, hf., lengte.
 pandjënëngan, stand, staf.
 pandji, ambtstitel.
 pamëgar, pikeur.
 panèkèt, ambtstitel.
 panëmbahan, vorstentitel.
 panèwoe, ambtstitel.

pangéran, prinsentitel.
 panggoeng, klein, open, meestal verheven gebouw.
 pangidon, zie: këtjohan.
 pangimaman, (en pangimanan onjuist) zie: mihràb.
 pantjatnjânâ, pradjoeeritafdeeling.
 papasanmatëng, kleurenaam voor rood met groen.
 pârà (gezamenlijk), vóór ambtstitels.
 parang, bañikfiguren.
 paréanom, kleurenaam voor groen met geel.
 parëdèn, zie: goenoengan.
 pari, rijst in de aar.
 paroeng, slangvormig van krissen en pieken.
 pasar, lg., pëkën, hg., markt.
 Pasargëdê, plaatsnaam.
 paséban, gehoor- of spreekzaal of -loods.
 Patah, persoonsnaam.
 Pati, plaatsnaam.
 patih, ambtstitel.
 patjikëran, twee kleine gebouwtjes beneden en bezijden de
 sëttinggiltrap.
 pêdang, sabel.
 pëkën, zie: pasar.
 pëking, gamëlan-instrument.
 pêl, zie: loeng gaðoeng pêl.
 pêlataran (latar), vóór- of achterplein van eene woning.
 Pëlembang (Palembang, mal.) plaatsnaam.
 pëlèrèd, zie: palèrèd.
 pélog, gamëlanstelsel van tonen in 't octaaf.
 pëmimbaran, zie: mimbar.
 pënagab, zijdaken der pëndâpâ's.
 pënanðon, tañðoedragers.
 Pënantsang, persoonsnaam.
 pëndâpâ, open houten ontvangstzaal.
 Pëndâwâ, persoonsnaam, ook de 5 zonen van Panðoe, in de
 Brâtâjoedâ.
 pënding, gordel van metalen platen.
 pënditâ, zie: panditâ.
 Pëndjawi, persoonsnaam.
 pëndok, lg. (kandëlan, hg.), metalen buitenscheede van krissen.
 pëngampil, ampilandrager.

pěngantèn, zie: djoewadah pěngantèn.
 pěngapit, naam van een bangsal en van twee gamēlan-
 bekkens.
 pěngarab-arab, poesākānaam.
 pěngarak, sākā pěngarak, buitenstijlen onder de èmpèr der
 pěṇḍāpā's.
 pěngaron, aarden vat.
 Pěngging, persoonsnaam.
 pěngodjokan, zie: kětjohan.
 pěngoeloe (pangoeloe), geestelijke ambtstitel.
 pěngoerakan, kori pěngoerakan, toegang tot den aloen-aloen.
 pěniwèn, hf., wědoeng, hg. en lg., ambtelijk dienstnes.
 pěnoelar, zie: mahesāpēnoelar.
 pěnoembak, piekenier.
 pěnoemping, ambtstitel.
 pěnoentoeng, gamēlaninstrument.
 pěnoeroeng, staatsiepiek der boepati's.
 pěnongsong, hf., songsong- of pajoengdrager.
 pěntjoe, halfbolvormige verhevenheid op de gamēlanbekkens.
 pěrang (prang), oorlog.
 pěringgitan, overdekte doorgang tusschen vóor- en binnenhuis.
 Pěrmadi, persoonsnaam.
 pěrtāmā, sāmā pěrtāmā, pradjoeiritnaam.
 pěrtāpā, zie: dānāpěrtāpā.
 pěrtapan, kluizenaarsverblijf.
 Pěrtimah, zie: Fatimah.
 pěsaréan, praalbed.
 pěsiṇḍèn, zanger en zangeres.
 pětak, hg., poetih, lg., wit.
 pětat, zie: djoengkat.
 pětēng, donker; gěḍong pětēng, gevangenis.
 pikoel, gewichtshoeveelheid; ook over den schouders dragen.
 pindjoeng, wijze van dragen van de tapih door jonge meisjes.
 pitoe, zeven.
 plāntjā, standaard voor pieken enz.
 plěngkoeng, poort met booggewelf.
 plèrèd, zie: palèrèd.
 Poegēr, persoonsnaam.
 poegoet, afgebroken, afgestompt.
 poernāmā sidik, kleurenaam voor zwart met wit.

poesākā, erfstuk.
 poespārānā, gamēlan-naam.
 Poespitā, persoonsnaam.
 poetih, lg., pětak, hg., wit.
 poetrā, hf., atmādjā, oud jav., anak, hg. en lg., kind. Poetrā
 ook = namaaksel.
 poetri, prinses.
 poewāsā, lg., sijam, hg., vasten; de vastenmaand, de 9de van
 't jaar.
 poewi-poewi, een blaasinstrument.
 pradjoeirit, soldaat, krijgsman.
 pradjoeiritan, zie kotang pradjoeiritan.
 prāgā, riviernaam.
 Pralākā, persoonsnaam.
 pralatan, pralātā en gevolg.
 prang, zie: pěrang.
 pratonggā, gamēlan.
 Prawātā, persoonsnaam.
 Prawirā, persoonsnaam.
 prawirā tāmā, pradjoeiritkorps.
 prijahi en prijaji, eldelman en -vrouw, ambtenaar.
 Prijangan (parahiangan), naam van een gewest.
 pring, zie: dēling.
 proenggoe, brons.

radèn, rahadèn, adellijk predicaat.
 rādjā, vorstentitel.
 rahadèn, zie: radèn.
 rambat (vlak dak), tratagnaam.
 ramboe, gěṇḍingnaam.
 rampok (rampog), gezamenlijk met pieken afmaken.
 rānā, zie: poespārānā.
 rānggā, ambtstitel, loek rānggā, poesākānaam.
 rangkoeng, gěṇḍingnaam.
 rangoe-rangoe, gěṇḍingnaam.
 rangsang toeban, gěṇḍingnaam.
 rantjakan, onderstel van gamēlaninstrumenten.
 Rāsāwoelan, persoonsnaam.
 rasoeakan, zie: klambi.
 Rat (wereld), persoonsnaam.

rātādajan, kratonwijk.
 ratoe, vorstin, gehuwde vorsten- en vorstinnendochter (ook vorst).
 rawā, sākā rawā, buitenstijlen van 't hoofddak der pēṇḍāpā's.
 rawānā, naam van den aanvoerder der boetā's.
 rawé, déṇḍéng rawé, uitgerafeld gedroogd vleesch.
 rēbab, gamēlan-strijkinstrument.
 rēbo, woensdag.
 rēboet, afrukken, plunderen.
 rēdi, zie: goenoeng.
 rēdjā, persoonsnaam.
 Rēdjoenā, zie: Ardjoena.
 régol, poort.
 réjog, kunstpaard van bamboevlechtwerk; berijder daarvan;
 dans dezer kunstrijders.
 rēndēng, gēṇḍingnaam.
 rēngginang, schijfvormig kētanbaksel.
 rēprēpan, ritardando.
 rēsi, kluizenaar.
 rēsik (rein, afgedaan), gladi rēsik, zie gladi.
 rijā, ambtstitel.
 rinā-rinā, gēṇḍingnaam.
 ringgit, hg., wajah, lg., tooneelpoppen, voorstelling daarvan.
 ritjik-ritjik, gēṇḍingnaam.
 roesak, parang roesak, batikfiguur.
 ròkok, stroosigaret.
 ron (blad), ontjèn ron, bloemensnoeren aan de ooren.
 rontèk, kleine vlag.
 rotan, stengels van klimpalmen.
 rotjèk, zie: kēṭjèr.

sabēt, sabel.
 saboek, gordel.
 saboengkoel, zie: bawang saboengkoel.
 sajak, schootsvel.
 sajid, mannelijke afstammeling van den profeet.
 sajjidin, ar., heer van den eeredienst, vorstentitel.
 sākā, stijl (pilaar).
 Sālā, Soerākartā, plaats- en rijksnaam.
 saléndro, saléndro (soerā-éndrā), gamēlanstelsel met 5 tonen
 in 't oktaaf.

salikoer, sēlikoer, 21.
 sāmā (gelijk aan), sāmā atmādjā of- poetrā, sāmā pertāmā, lijf-
 wachtkorpsen, sāmātali, verzorgers der vorstelijke rijpaarden.
 samir, halsband, diensteeken der dragers of bewaarders van vorste-
 lijke poesākā's, lijfstukken, enz.
 sanḍangan (kleeding), klankteeken, letterteeken.
 santēn, steunsel; sākā santēn, bijstijlen.
 santri, poesākānaam.
 sapitan, vleesch of gebak in waaiervormig gespleten bamboe-
 latjes geklemd.
 sari (liefelijk), zie goentoer sari.
 sarifah, ar., saripah, vrouwelijke afstammeling van den profeet.
 saroeng, scheede; ook scheedevormig kleed.
 saroengan, scheede b.v. van wapens.
 sāsrā, nāgāsāsrā, kērisvorm met het beeld van den nāgā.
 sawah, lg. (sabin, hg.) bevoelbaar rijstveld.
 sawahan, met sawah's bedield.
 sawal, 10de maand van 't jaar.
 sawoeng galing, zie galing.
 sēḍèrèk, broeder, ook van voorwerpen, zooals wapens.
 sēḡārā, zee; sēḡārā wédang, poesākānaam.
 sēh, persoonstitel.
 sēkar, hg., kēmbang, lg., bloem.
 sēkar dalimā, zie: zie: dēlimā.
 sēkatèn, godsdienstig feest.
 sēkatènan, panggoeng voor den gamēlan sēkati.
 sēkati (sēsēk ati), gamēlan sēkati, de beide gamēlan's, die ge-
 durende de sēkatèndagen bespeeld worden.
 Sólā, persoonsnaam.
 Sélān, Ceylon.
 sēlamēt, lg., wilodjēng, hg., soegēng, hf., heil, welvaart, sēlamēt,
 ook een poesākānaam.
 sēlamētān, offermaal.
 sēlawatan, tēbiran, bidstond.
 Sēlóbēs, 't eiland Celébes.
 sēlèṇḍang (slèṇḍang), draagdoek.
 sēlir, zie. ampéjan.
 sēlobok, dodot sēlobok, galakleed der panèwoe's en mantri's
 gēladag.
 sēmbah, huldegroet, zie njēmbah.

tampat, mal., waḍah, doos, koker, bak enz.
 tamtāmā, zie: tāmā.
 tandoe lawak, draagstoel of -koets.
 tanggal, maansikkel.
 tāpā, asceet, als asceet leven, boetedoen.
 Tapan, persoonsnaam. Zie ook gādā tapan.
 tapih, lg., njamping, hg., vrouwenkleed.
 Taroeb, plaats- en persoonsnaam.
 taroenā, wirāgā taroewā, poesākānaam.
 Taroenādājā, Troenādājā, persoonsnaam, pradjoeiritafdeeling.
 tawonan, rōtan ringkussentjes onder de klankstaven der saron's.
 tēbiran, zie: sēlawatan.
 tēkēn, stok, staf.
 tēmbok, metselwerk, muur.
 tēngēn, rechts, rechter.
 tēpēn, geboord.
 tētak, zie: soepit.
 tētēs, zie: soenat.
 tigā, hg. (tēloe, lg.), drie; tigā warnā, kleurenaam voor rood, wit en blauw.
 Tilangkas, persoonsnaam.
 Timbal, persoonsnaam.
 timbalan dalēm, vorstelijke last.
 tjahos, hf., djāgā, lg., djagi, hg. wachthouden.
 tjākrā, wapen van Wishnoe, poesākānaam.
 tjanṭəl, haak, zie: loektjanṭəl.
 tjantjadan, voetenbank bij den ḍampar.
 tjaping, hoed van gevlochten bamboe.
 tjébol, dwerg.
 tjébolan, dwergen en andere misvormden.
 tjēlānā, lange broek.
 tjēmpākā, geurige boombloem.
 tjēnēlā, mullen.
 tjēpoeri, zie: gantēnan.
 tjilik, zie: alit.
 tjinā, Chinees, chineesch, pērangtjinā, de oorlog met de Chineezzen.
 tjinḍé, veelkleurig zijdeweefsel.
 tjitrā, persoonsnaam.
 tjoerigan, 't op de linker heup in een anggar dragen van den kēris.

tjoṭé, zie: njoṭé.
 tlatjap, getande kringen op hoogadellijke pajoeng's.
 Toeban, plaatsnaam.
 toelak, zie: bangoen toelak.
 toembak, lg., wahos, hg., pick, lans.
 toemēnggoeng, ambtstitel.
 toempal, oplegsel, borduursel.
 toendjoeng, de onderpunt van een lansschacht.
 toendoeng, verdrijven; toendoeng moengsoeh, poesākānaam.
 toenggoel (boven iets uitsteken), vaandel; toenggoel woeloeng, naam van een heilig vaandel.
 toer, zie: bajēm toer.
 toeri, zie: koedoeptoeiri.
 toewan, heer (ook vrouwe).
 toko, winkel.
 topēng, masker.
 toro, lange kiel der bedienden.
 tòwok, werpspies.
 tradjoe mas, pēndāpā met 6 sākā's goeroe.
 tratak, vlak dak of afdak van sēsēk.
 trimoerdā (driehoofdig), kleurenaam voor rood, wit en zwart.
 trisoelā (wapen van Siwā) poesākānaam.
 Troenādājā, zie: Taroenādājā.
 waḍah, doos, koker enz., waḍah sēs, zie: sēs.
 wadjik, zoet gebak van kētan met kēlāpā.
 wahos, zie: toembak.
 wajah, hg. (poetoe, lg.) kleinkind.
 wajang, zie: ringgit.
 wali, Islam prediker.
 Wanḍan koening, naam van een voormalig rijk.
 wanēngbājā, pijlkokerdrager bij de pradjoeirit's njoetrā.
 wangkidan, zie: koelock.
 wangkingan, zie: doewoeng.
 warangan, rattekruid.
 warnā (wērnā, lg., warni, hg.), kleur, vorm.
 waroeng, spijskraam.
 wasi, jeugdig kluizenaar.
 watang, geknopte steekspellans; steekspel.
 wawoe, 7de jaar van de windoe.

wēdak, huidpoeder van rijstmeel.
 wēdānā, ambstitel.
 wēdang (heet water), zie sēgārā wēdang.
 wēdoeng, zie: pēniwēn.
 wēdok, vrouwelijk.
 wēringin, vijeboomsoort.
 wētān, oost.
 widādari, hemelnimf.
 Widjājā, persoonsnaam.
 wilāgā; nāgā wilāgā, gamēlan- en persoonsnaam.
 wilahan, klankstaaf.
 wiloedjēng, zie: sēlamēt.
 wiloedjēngipoen, genitief van wiloedjēng.
 Winātā, persoonsnaam.

windoe, achtjarig tijdperk.
 wingking, hg. (boeri, lg.), achter.
 wirābrādjā, pradjoeitkorps.
 wirāgā taroenā, zie: taroenā.
 witānā, bangsalnaam.
 witjaksānā (wijs), ambstitel.
 woelan, hg. (sasi, lg.), maand.
 woeloe, zie: banjoe woeloe.
 woeloeng, zie: toenggoel woeloeng.
 wong, lg. (tjiang, hg.) mensch.
 wontēn, hg. (ānā, lg.), er is, er zijn (werkwoord).
 wradin, hg. (wrātā, lg.), gelijkelijk.
 wrāngkā, 't breede hoofd van de houten kērisscheede.

WOORDEN,

die, behalve de boven vermelde, nog in de beschrijving der platen voorkomen.

angkoes, pieknaam.
ardā walikā, een der gouden rijkssieraden.
awatara, verschijningsvorm.
boetā, reus.
dapoer, vorm, van wapens.
dijan, olielampje.
Djājā, persoonsnaam.
gamēl, paardenknecht.
gaṇḍək, ampilan-naam.
garoeḍā rēsmi, naam van een piek.
goḍi, metalen scheede boven om de schacht van een piek, goḍi
djinggring, id. uit ringen bestaande; goḍi soelam, id. met
gedreven figuren.

kaṇḍil, een der rijkssieraden.
katjoe, een der rijkssieraden.
kēṇḍāgā, een der ampilan.
koetoeck, een der rijkssieraden.

landéhan en landéjan, piekschacht.

mangoenonēn, een der ampilan.
mapak, metalen ring om den top der piekschacht.
mēṇḍangan, een der rijkssieraden.
mērak, een der rijkssieraden.

Niti, persoonsnaam.
njrātjābālā, een der pieken.

ongsātāmā, reuzennaam.

pajal, een der pieken.
panèkēt, ambtstitel.
pēngoendjoekan, een der ampilan.
pēsi, onderpunt, waarmede de piek in de schacht steekt.
pēson, zonder pamor, van wapens.
pētjroek sili, een der pieken.
pētoerasan, een der ampilan.
pinang, bestanddeel der betelpruim.
Poespā, persoonsnaam.

samboek, zweep.
sangoet, een der pieken.
sawoe, boomsoort.
sēpoeh, oudere in rang.
songgom, een der ampilan.
sopal, onderpunt van een piekschacht.

tjangak, vogelsoort.
tjarak, drinkhoren.
tjēmārā, vliegenjager.
tjēmiti, karwats.
tjēmpoeling, een der pieken.
tjērèt, een der ampilan.
tjoendā mani, een der pieken.

wahana, godenrijder.
wos woetah, pamorvorm.
wētoek, basis van een piek tusschen de punt en de pēsi.
Widjājā, persoonsnaam.
widjikan, een der ampilan.

BESCHRIJVING DER PLATEN.

I.

DE GAMĒLAN SĒKATI.

Daar de poesākā, kyahi GOENTOER MADOE, op andere dan de sĕkatēdagen niet naar buiten mag worden gebracht, werd zijn poetrā, kyahi Nāgā, vóór de zuidelijke panggoeng op 't mēsdjidplein ter afbeelding opgesteld. Gebrek aan licht en aan ruimte voor 't plaatsen van den lichtdruktoestel, op genoegzamen afstand om alle instrumenten samen te vatten, belette ons den gamēlan op de panggoeng af te beelden.

Op den voorgrond staat de bonang baroeng met zijn 14 klankbekkens en twee bonangs's pēngapit, bespeeld door den met een witten koeloe, met oorsieraden, bloemensnoeren en samir getooiden loerah nijāgā. Tegenover hem zit zijn helper, een minderjarige nijāgā, met den rug naar ons toegekeerd.

Achter den loerah worden de vier saron's, ieder met 7 klankstaven, bespeeld; de grootste dēmoeng tusschen de beidesaron's in engeren zin, en rechts van deze drie (links op de plaat) de kleinere pēking. Achter dezen pēking hangen de beide gong's in hun gajor en rechts een weinig daarvóór behandelt een andere nijāgā de beide kēmpjangbekkens; terwijl de kleinere bēndé's geheel vóóraan, rechts van den bonang gezien worden. Links van dit hoofdinstrument en een weinig naar achteren ligt de bēdoeg in zijn fijn besneden raamwerk.

(Hoofdstuk Sĕkatēn.)

II.

DE MĒSDJID AGĒNG.

Wanneer men door de toegangspoort 't mēsdjidplein betreden heeft, ziet men vlak voor zich wat deze plaat te aanschouwen geeft.

't Hooge piramidale middendak is 't bovenste der daken van 't eigenlijke bedehuis. Van de lagere daken zien we slechts een klein

gedeelte, omdat 't overige geheel door de daken der soerambi of voorzaal bedekt is. 't Lage breede benedendak vertegenwoordigt wat de èmpèr bij gewone pēndāpā's genoemd wordt. 't Hoogere breede dak overdekt de binnenzaal der soerambi.

Buiten de èmpèr en binnen den lagen opengewerkten muur op den voorgrond, ligt de vijver of gracht, die 't geheele gebouw omgeeft, en waardoor aan deze voorzijde drie steenen dijken gelegd zijn (één achter elke opening in den muur), waarvan alleen de middelste gedeeltelijk als een brug boven 't water uitsteekt. Onder de tot die brug leidende houten poort door, zien we de houten leuningen van 't droge middelgedeelte van die brug, waarvan de vóór- en achterhekken open staan. Daarnaast wijzen steenen pilaren, door dunne houten leunbalken verbonden (evenals bij de beide zijtoegangen) den buitenkant der onder water liggende zijpaden aan.

Sawoeboomen beschaduwen 't vrij ruime plein van afstand tot afstand.

(Hoofdstuk Sĕkatēn, Tébiran Moeloed en Garēbĕg Dal.)

III.

DE ALOEN-ALOEN LOR,

op den morgen van den Garēbĕg Moeloed.

Wij staan op den aloen-aloen en hebben den noordelijken toegang achter ons. Vóór ons zien wij de beide omheinde wēringin koeroeng, en tusschen beide door in de verte de sĕtinggil. Verder zijwaarts daarvan de, evenals de pas genoemde boomen, in pajoengvorm geschoren wēringin's der zuidzijde van 't plein.

Op den voorgrond rijzen enkele gewimpelde mannelijke gēndérā's (daloedag) omhoog en naast dezen herkennen wij de met driekleurig, en met vergulde figuren beplakt, doek omhangen pajoeng's agoeng der districtsregenten, wier volgelingen, pradjoeit's arahan en anderen, hun standplaatsen bij die waardigheidssteekens hebben ingenomen. De meesten zijn evenwel, na hun

korte vlagpieken (rontèk) in den grond geplant te hebben, met de volksmenigte verder zuidwaarts opgegaan om de juist van de sètinggiltrappen afdalende kratontroepen te bekijken, of wel ze vleiden zich tot verpoozing in 't zand, of meer achteraf bij een der wandelende waroeng's neder.

Achter de wëringin koeroeng zien we weder andere en ook vrouwelijke gëndérâ's (oemboel-oemboel) boven 't opeengedrongen volk, dat ons 't verdere uitzicht belet, uitsteken.

Konden we met een goeden tooneelkijker onder de daken der bangsal's op de sètinggil doordringen, dan zouden we daar den Sultan in vollen staatsie met den resident op de troon zien zitten.

't Schemerlicht dat dâar heerscht was natuurlijk te zwak, bij 't felle zonlicht daarbuiten, om een miniatuurbeeld van deze hoofdgroep van 't feest in $\frac{1}{16}$ seconde op de plaat te doen ontstaan.

(Hoofdstuk Garëbëg Moeloed.)

IV.

DE PRADJOERIT'S WIRĀBRĀDJĀ.

Evenals van alle andere pradjoeirit-korpsen werd ook van dit korps slechts een gedeelte afgebeeld, en de voltalligheid aan de duidelijkheid opgeofferd zonder aan de volledigheid te kort te doen.

Eene enkele sectie geweerdragenden en een klein aantal piekeniers waren immers voldoende om met de muzikanten, de vaandel-dragers en één der officieren (pandji's) een overzicht te geven van het geheel, dat van de sètinggiltrap noordwaarts over de pagëlaran naar zijn standplaats op den aloen-aloen marcheert.

Vooran twee tamboers en één pijper, gevolgd door den pandji en de twee vaandels die door de kyahi's SANTRI en SĒLAMĒT gedeckt zijn. Dan volgt eene sectie fuseliers met een onderofficier op de rechterflank van 't eerste gelid. Eene sectie piekeniers, door een anderen onderofficier voorafgegaan, sluit den stoet.

Op den middengrond 't westelijke zijgedeelte van de tratag Pagëlaran, en daarachter de daken van de bangsal Pëngapit koelon.

(Hoofdstuk Garëbëg Moeloed en Garëbëg Dal.)

V.

DE PRADJOERIT'S BOEGIS.

Van de 75 manschappen van dit korps werden er 17 afgebeeld. De overigen zijn piekeniers, evenals de 9 djarjar's, die op de plaat voorafgegaan worden door de zes muzikanten, één commandeerenden loerah en den vaandeldrager.

Vooran op den rechtersleugel gaat de poewi-poewiblazer met een eenvoudige, naar buiten trechtervormig verwijde, houten buis, met toongaten voor de vingers der beide handen en een rieten mondstuk, dërmënan. Zijn nevenman bespeelt een paar kleine metalen handbekkens, këtjër, en hen volgen twee bëndéslagers en twee këtipoengspelers, die hun trommen met een trommelstok bewerken.

De loerah draagt een sleepsabel en de vaandrig een hollandsche vlag, gekroond met een gewone rechte, vierkante piek zonder eigennaam. Bij officiële plechtigheden wordt de vlag door den kyahi LOEK RĀGGĀ gekroond.

't Gebouw op den achtergrond is de groote pëndāpā of bangsal op 't erf van den rijksbestuurder. Wij zien van onderen tegen de sēsèk van de zuidelijke tratag aan, en daarachter op de sirapdaken van de èmpër en van 't hoogere middengedeelte dezer ontvang- en feestzaal.

(Hoofdstuk Garëbëg Moeloed en Garëbëg Dal.)

VI.

DE PRAALPAARDEN, TITIHAN DALĒM.

De beschrijving in den tekst geldt het oogenblik waarop de paarden door de régol kēdaton over 't plein Srimënganti naar de sètinggil worden geleid. Om den stand der zon werden zij bij 't afbeelden in omgekeerden zin opgesteld, van buiten naar binnen terugkeerend, en dus met de westelijke bangsal Srimënganti op den achtergrond en de régol Këmandoengan in den rug. 't Kleine dak tusschen deze poort en de bangsaloverdekt de wachtplaats van de schrijvers van den hoofdregent van dienst, 't hoofd van de kratonwacht, die zijn beurtwacht gedu-

rende een etmaal onder de noordelijke èmpèr der bangsal koelon betrekt.

Voorop gaat de oudste békél der sāmātali's, de békél sēpoe, die een vorstelijke zweep als ampilan, en daarom ook de samir om den hals draagt. De zweep wordt door een gelen pajoeng gedekt en door twee piekdragers geflankeerd.

In plaats van den dōdot en den witten koeloek der békél's dragen de piekeniers een bēbēd en een zwarte hofmuts.

Twee loerah's, zonder samir, omdat zij geen ampilan dragen, volgen, en daarachter gaat een ngoḍé of reserve-pēngampil tussehen de beide dragers der met zilver beslagen baṅtēng-horens, tjarak¹; allen djadjar's of sāmātali's zonder rang.

Dan volgt het eerste paard, een fraaie bruine hengst (merries worden alleen door den minderen man, en dan nog bij nitsondering bereden), door twee djadjar's aan de hand geleid en met een kostbaar gala- of tournooizadel bekleed. Rechts van 't edele dier loopt zijn pajoengdrager met het gele zonnescerm.

Wederom door drie pēngampil's voorafgegaan, die een zweep (samboek), een karwats (tjēmēti) en een vliegenwaaier (tjēmārā) dragen, volgt het tweede paard, misschien nog edeler van vorm dan 't eerste, en koolzwart van kleur; en, na een zweepdragenden pēngampil en twee ngoḍé's 't derde, een zwaarder gebouwde sje. Deze beide paarden dragen goudgerande fluweelen schabrak's en worden op dezelfde wijze als 't eerste geleid.

Achter den sje gaat de wēdānā, die, hoewel hij niets draagt, als aanvoerder van 't geheel, even als alle ampilandrager en de geleiders der paarden, met de samir tjindé getooid is. Hij is bovendien door zijn witten koeloek en zijn dōdot van zijn volgers te onderkennen, gamēl's of stalknechts zonder rang, die roodkoperen waschbekkens, waterscheppers en andere stalgereedschappen dragen en weder door twee piekdragers gevolgd worden. Deze djadjar's zijn allen in een bēbēd gekleed en dragen den zwarten koeloek als hoofddekse.

(Hoofdstuk Garēbēg Moeloed en Garēbēg Dal.)

¹ Drinkhorens, aan den wilden stier ontleend.

VII.

DE OEPĀTJĀRĀ BANJAK DALANG SAWOENG GALING.

De acht gouden rijkssieraden werden door mij gegroepeerd zooals deze plaat die te zien geeft, opdat allen goed zouden uitkomen. Op de beide eerste platen van 't werk: In den kēḍaton van Jogjakartā en op plaat XI van dit werk ziet men in welke volgorde zij door de edelmaagden, abdi dalēm prijaji mangoeng, vóór den Sultan uitgedragen worden.

Links op de marmeren tafel staat de fijn gevederde pauw, mērak; daarnaast ligt het hert, mēndjangan. De fraai geschubde en gekroonde nāgā of slang, ardā walikā, neemt ongeveer 't midden in; de vierkante wēḍakdoos, koetoek, staat daarvóór, en de van goud en zilver vervaardigde kaṇḍil, de lantaarn waarin 't kleine olielampje, dijan (o. a. ook voor de opiumpijp gebruikelijk) geplaatst is, daarachter. Dan volgen de keurig gedreven piramidale zakdoekdoos, katjoe, de even fraai bewerkte gans, banjak ḍalang en de haan, sawoeng galing.

Men ziet dat ook de dieren doozen zijn, wier deksels zich op hun ruggen openen, en die tot berging van soerochbladeren, tabak, kalk, gambir en andere betelbenoodigdheden heeten bestemd te zijn, hoewel ze als zoodanig natuurlijk niet gebruikt worden.

(Hoofdstuk Garēbēg Moeloed en Garēbēg Dal.)

VIII.

DE AMPILAN.

Deze plaat bevat alle ampilan, die den Sultan door de vrouwelijke abdi dalēm pārā goesti nagedragen worden, behalve de gouden sigarettendoos, waḍah sēs, die op 't oogenblik, dat het lichtbeeld vervaardigd werd, zich in handen van 's vorsten lijfdienaar van dienst bevond, en de beide geweren, die ook door mannelijke kântjā's ngampil vóór de staatsiepieken gedragen worden, en waaraan dan, door de roode doeken waarmede zij bekleed zijn,

niets, en ook, toen ik ze ontblootte, weinig bijzonders te zien was, omdat die, hoewel fraai bewerkte weeldewapens, oude vuursteengeweren van europeesch maaksel zijn. Zie plaat II van 't werk: In den kēḍaton van Jogjākartā, en den daarover handelenden tekst.

Vóór de tafel staat de gouden troonzetel, ḍampar kēntjānā, met de kleinere ḍampar tjēpoeri, waarop 't gouden betelstel, tjēpoeri, geplaatst is; de gouden pēngóḍjokan of spuwvaas op zijn zilveren standaard, sōnggom, en de voetenbank tjan-tjādan. Een grootere zilveren spuwvaas en de zilveren gaṇḍèk, waarin kinderspeelgoed en kleederen van den eersten Sultan van Ngajogyākartā bewaard worden, staan daarnaast.

Vooraan op den rand der tafel liggen drie sabels. De voorste, met gouden scheede en greep, kyahi MANGOENONĒN, is een javaansch sierwapen. Een roode doek voor 't aanvatten omhult de scheede. De beide anderen, met gouden gevest en zwarte met goud beslagen scheede, zijn korte europeesche degens.

Achter die sabel staat links de pēngóendjokan, 't drinkstel, een groote gouden kom, waarin onder een kegelvormig purperfluweelen met zilver beslagen deksel een zilveren theepot (tjèrèt) meegedragen wordt; en rechts de pētóerasan, een gouden kom met gouden waterkruik, welker mondstuk als een vogelkop bewerkt is. Vóór deze beide ampilan plaatste ik de widjikan, een gouden handewaschkom op een gouden schaal waarop nog een vork en een lepel liggen; en achter de beide pas genoemde grootere stukken den goudgevlugelden pijlkoker, éṇḍong, en de báḍak of waaier van pauweveeren. De met goud beslagen boog, gēṇḍéwā, staat links voor de pēngoendjokan, en daarvoor de vierkante wēḍakdoos, kēṇḍāgā. 't Met pieken bedekte en alweder met goud beslagen ròtanschild, támmèng, ligt rechts, de pieken met houten scheeden gedekt.

In de tjēpoeri onderkent men de verschillende onderdeelen van een behoorlijk betelstel, de tabaksdoos, 't kleinere kalkvat, de peperhuisvormige soeroehbladhouder, pinang- en gambir-doosjes, enz.

(Hoofdstuk Garēbbūg Moeloed.)

IX.

DE STAATSIEPIEKEN, WAHOS.

Er zijn er meer dan de 12, die hier afgebeeld zijn en gewoonlijk door even zooveel abdi's dalēm kāntjā ngampil gedragen worden. Zie plaat II van 't werk: In den Kēḍaton van Jogjākartā en daarbij behoorenden tekst. Twee andere pēngampil's dragen de beide geweren, in de bij de voorgaande plaat gegeven verklaring genoemd.

Elke piek bestaat uit het eigenlijke wapen wáhos, laag javaansch: tóembak, en de meest van kostbaar hout vervaardigde schacht, lanḍéhan, welker boven-eind met een metalen ring (mapak) omgeven en dikwijls nog door een metalen scheede (goḍi) versterkt is, die effen zwart gelakt (goḍi tjēmèng) of met een netwerk van gouden en zilveren figuren bedekt is (goḍi soelam), of ook wel uit opvolgende ringen bestaat (goḍi djinggring). In 't dus versterkte boven-eind van de schacht is de onderpunt (pěksi) van 't wapen gedreven. De op den ring steunende basis van 't vrije gedeelte heet wētoek.

Ook 't onder-eind van de lanḍéhan is van een stevige maar stompe metalen punt voorzien (toendjoeng of sopal).

Vrije houten scheeden (saroengan of wrāngkā) dekken gewoonlijk de punt of de punten dezer wapens.

Meestal is 't ijzer der toembak's met wit meteormetaal doorsmeed (pamor), dat bij alle hier genoemde pieken naar den vorm der figuren pamor wos woetah heet. Zonder pamor wordt het ijzer pēson genoemd.

De lanḍéhan is altijd met een scheedevormigen zak van tjinḍé of ander doek omkleed, dat op de plaat nog gedeeltelijk zichtbaar is.

De afgebeelde pieken zijn van links naar rechts:

1. kangdjēng kyahi SANGOET, die een vogel, den steltlooper tjangak voorstelt. Geen pamor, dus pēson.
2. k. k. GAROEDĀ RĒSMI, een dubbele garoedā; d. i. de wahana of 't rijdier, of ook de zonarend van den god WISNOE.
3. k. k. TRISOELĀ, de drietand van den god Siwā en zijn awatara baḍārā GOEROE.
4. k. k. TRĒMPOELING, verkeerdelijk soms Trisoelā genoemd. Een driedubbele harpoen.

5. een piek van gewonen vorm en zonder eigennaam.
6. k. k. NRĀTĀSĪLĀ, mede een wapen van bātārā GOEROE.
7. k. k. TJOENDĀ MANI, aldus genoemd naar den vorm (dapoer), die aan dien van 't gelijknamige wapen van den boetāvorst ONGSĀ TĀMĀ beantwoordt.
8. k. k. PAJAL, weder een wapen van bātārā GOEROE.
9. k. k. TJĀKRĀ, de werpschijf van praboe KRĒSNĀ (KRISNĀ), eigenlijk de vlammeende zon van den zonnegod WISNOE, wiens achtste awatara KRISNA is.
10. k. k. ANGKOE, de haak, angkoes, door den Sultan van 't voormalige rijk Padjang bij 't berijden van zijn olifant gebruikt.
11. k. k. TANGGAL, de maansikkel. Geen pamor, dus pēs on.
12. k. k. PĒTROEK SILI, in den vorm van een wilde-eendsoort, pētjroek, die een sili, een soort van visch, inslikt. Ook deze piek heeft geen pamor, omdat de hals-, buik-, vleugel- en staartvederen een andere bewerking eischen.

(Hoofdstuk Garēbēg Moeloed.)

X.

DE PRADJOERIT'S MIDJI: SĀMĀ ATMĀDJĀ.

Deze lijfwacht telt slechts twaalf manschappen. Twee ervan hebben de wacht in den kēdaton. In den garēbēg-optocht dansen zij in twee groepen, ieder van vijf man, vóór de manggoeng's uit, die onmiddellijk aan den Sultan voorafgaan. Zie plaat XI. Eén dezer groepen is op deze plaat afgebeeld.

Zij dragen den rolvormigen tulband oedeng gilik, met bloemen getooid, den kōtang pradjoeritan met den zilveren kaloeng of borstplaat, den tweekleurigen met een lederen saboek omgorden dōdot bangoen-toelak, en in de linkerhand 'trōtanschild, tamēng, en in de rechter (vreemd genoeg) den oud-hollandschen houwdegen.

Door de openingen van den voormuur van de sētinggil, waarover zij beoosten de tratag Rambat en de bangsal's naar

binnen terugmarcheeren, zien we de kronen der wēringinboomen van den aloen-aloen en 't dak van de vorstelijke bangsal Pēngapit bezijden de Pagēlaran.

(Hoofdstuk Garēbēg Moeloed en Garēbēg Dal.)

XI.

Z. H. DE SULTAN IN OPTOCHT NAAR DE SĒTINGGIL. A

De Sultan treedt juist aan den arm van den adsistent-resident VARKEVISSER (wegens ongesteldheid van den resident) uit de régol Dānā Pērtāpā (Kēdaton) naar buiten, voorafgegaan door twee pradjoerit's LANGĒN ASTRĀ en twee lijfwachtdragonders, allen met getrokken sabels¹. De eersten zijn moeilijk te onderkennen, omdat ze achter de dragonders en de manggoeng's gaan en door dezen gedeeltelijk bedekt worden.

Vóór hen gaan de acht abdi's dalēm prijaji manggoeng met de gouden rijkssieraden, door de vier njahi's kliwon begeleid, en vóór dezen dansen de tien pradjoerit's midji in twee groepen over 't plein srimēnganti naar de beide toegangen van de régol kēmandoengan, die wij dus achter ons hebben.

De Vorst zelf wordt door zijn gouden gala-songsong overschaduw, de adsistent-resident door diens goud-wit-goud gekringden pajoeng beschut. Pangéran adipati PAKOE ALAM de vijfde gaat in kolonelsuniform naast dezen, een weinig achterwaarts, mede door een gouden zonnescerm verduisterd. Aan zijn linkerzijde wandelt de militaire commandant, de luitenant-kolonel VAN DEN ABELEN en rechts van dezen, achter den adsistent-resident, de tolk VAN DEN BERG. De lijfwacht-commandant, ritmeester KOHN, is achter en boven de manggoeng's zichtbaar. De commandant der schutterij, RAAFF, beweegt zich op den uitersten linkervleugel naast zijn medelandhuurder, den gepensionneerden artillerie-overste EEKHOUT.

¹ De beide pradjoerit's LANGĒN ASTRĀ zijn voor deze gelegenheid niet met pieken, maar met sleepsabels gewapend.

De kleinere gele pajoeng's op den achtergrond behooren bij de vorstelijke ampilan die grootendeels onzichtbaar bleven, omdat ze 't poortgebouw nog niet binnengedragen zijn of in de schemering daarvan verborgen blijven. Dit geldt ook van alle overige feestgenoodigden.

De beide kleine houten loodsen rechts en links van de régol dienen tot wachtplaatsen van de javaansche poortwacht en van de europeesche ordonnansen van dienst. Ook de hollandsche lijfwacht-dragonder, die dezen voor Europeanen verboden toegang bewaakt, zet zich daar nu en dan op de houten ordonnansenbank neder.

(Hoofdstuk Garëbbëg Moeloed.)

XII.

Z. H. DE SULTAN IN DEN OPTOCHT. B.

Dit lichtbeeld werd een paar jaren vroeger genomen, toen de hofphotograaf nog geen toestel bezat voor momentphotographie, en ik dus verplicht was den Sultan te verzoeken op mijn wenk eenige oogenblikken stil te staan, en de pradjoeit's midji in hun danspas niet mede afgebeeld konden worden. Zij zijn dus met de manggoeng's reeds voorbijgegaan. Toch meende ik deze plaat niet te mogen weglaten, en wel omdat de groep van den vorst meer op den voorgrond treedt en duidelijker zichtbaar is.

Z. H. ging ook op dien dag aan den arm van den adsisent-resident. Links van dezen gaat pangéran adipati PAKOE ALAM met den militairen commandant, de luitenant-kolonel SCHMILAU, en den gepensionneerden majoor der genie BROESE VAN GROENOU. Rechts naast den commandant der lijfwacht, KOHN, herkennen we den toenmaligen contrôleur ROSEMEER, later secretaris der residentie Soerakartâ.

De beide pradjoeit's LANGËN Astrâ, evenals de beide lijfwacht-dragoners met getrokken sabel vóór den Sultan uitmarcheerend, zijn op deze plaat niet door voorgangers aan 't gezicht onttrokken. Beide platen vullen dus elkander aan.

(Hoofdstuk Garëbbëg Moeloed.)

XIII.

PIEKEN OP DE VAANDELS EN VAN DE PENOEMBAK'S DER KRATONTROEPEN.

Zie toelichtingen op de plaat.

XIV.

DE TROONWACHT, PRADJOERIT'S NJOETRA.

Van deze veelsoortige en merkwaardige pradjoeit's heb ik meer manschappen moeten afbeelden dan van de andere korpsen, om de verschillende groepen behoorlijk te doen vertegenwoordigen.

De dikke met sësèk overdekte steenzuilen behooren tot de tratag Rambat. 't Kleine dak vóór de sëtinggilmuur is een wachthuisje, zooals de op de vorige plaat afgebeelden. De geschoren boomkruinen van den aloen-aloen vormen weder den achtergrond.

Vooran gaan twee horenblazers, die door vier met bogen gewapende pandji's gevolgd worden, op wier linkerflank de boepati korpscommandant, radèn toemënggoeng MÈRTA DI NING RAT, loopt, in zwarten sikëpan, met gouden kraag en boorden, dödöt en tjëlânâ tjinđé en gedekt met den witten koeloek.

De overige kleedingstukken en de kërîs zijn nauwelijks zichtbaar. Hij draagt den zilvergeknopen tēkēn in de rechterhand.

Achter de pandji's gaan hun pijlkokerdragers, wanëngbājā, en daarachter de beide vaandrîgs, Adisoerā. Dan volgen, als vertegenwoordigers der Pantjatnjânâ's, een paar onderofficieren, met de geweren zonder bajonet in de rechterhand, en een viertal fuseliers; een paar tamboers met een pijper, eenige Troenādājā's of werpspiesdragers, de gevederde onderenden hunner towok's naar boven gekeerd, en eindelijk nog eenige Njangkraknjânâ's of piekeniers, wier onderofficieren de piek niet boven den schouder maar in de afhangende hand dragen. Zij hebben 't hoofd met den tulband, oedëng gilîk, alle anderen 't hunne met den koeloek djamang, den hofmuts met gouden diadeem, gedekt.

Voor de beschrijving dezer hoofddeksels en der andere kleedingstukken verwijs ik naar den tekst.

(Hoofdstuk Garëbbëg Moeloed en Garëbbëg Dal.)

XV.

DE PRADJOERIT'S KAWANDĀSĀ.

Waarom dit korps, dat toch 80 man telt, kawandāsā (veertig) heet, is mij niet bekend.

Even als alle volgende troepen marcheert het in de volgende orde. Voorop een horenblazer; dan de eerste pandji, 't vaandel met de vaandelwacht, de eerste sectie fuseliers, tamboers en pijpers of andere toonkunstenaars; de overige secties geweerdraggers, beurtelings door onderofficieren en pandji's aangevoerd, en een achterhoede van piekeniers. Voor bijzonderheden leze men den tekst.

(Hoofdstuk Garēbēg Moeloed en Garēbēg Dal.)

XVI.

DE PRADJOERIT'S DJĀGĀKARJĀ.

Daar 't bij de vorige plaat aangevoerde ook van deze geldt, valt van dit korps niets meer te zeggen dat niet reeds in den tekst gezegd is.

De troep marcheert weder over de plaats Pagēlaran naar den aloen-aloen. De opengewerkte muur, die zich van den linker voorgrond naar achteren uitstrekt, is 't westelijk gedeelte van den noordelijken of vóormuur van de sētinggil, van buiten gezien; en 't lage dak, achter den lagen kērē témbok of opengewerkten muur op den linker voorgrond, behoort aan een der beide patji-kēran's, die beneden naast de sētinggiltrap staan.

Rechts zien we nog een hoek van 't dak van de westelijke bangsal Pēngapit (de oostelijke hebben we achter ons), die op plaat IV en XIV bijna in haar geheel zichtbaar is, en daarachter een stuk van 't pannen dak van de stallen der dragonderlijfwacht.

(Hoofdstuk Garēbēg Moeloed en Garēbēg Dal.)

XVII.

DE PRADJOERIT'S PRAWIRĀTĀMĀ.

Deze en de vier volgende lichtbeelden zijn weder, evenals die van plaat VII en XIV op de sētinggil genomen, ten oosten van de tratag Rambat.

Van den troep zelf, die door den boepati korpscommandant, radèn toemēnggoeng Džāā di ning Rar, begeleid wordt, valt na 't in den tekst vermelde niets naders te zeggen.

(Hoofdstuk Garēbēg Moeloed en Garēbēg Dal.)

XVIII.

DE PRADJOERIT'S KĒTANGGOENG.

Ook van deze afbeelding geldt wat van de vorige gezegd is. Daarom verwijs ik voor bijzonderheden naar den tekst.

(Hoofdstuk Garēbēg Moeloed en Garēbēg Dal.)

XIX.

DE PRADJOERIT'S MANTRI DJĒRO.

Van dit keurkorps, dat bij uitzondering 80 geweerdragende manschappen en 40 piekeniers telt, werden twee lichtbeelden vervaardigd. Deze plaat geeft eene afbeelding van de eersten. Twee horenblazers, één der pandji's, de vaandrig, eene sectie fuseliers en de daarachter marcheerende tamboers en pijpers. Beter dan op de andere platen is 't wapen zichtbaar dat het vaandel kroont: de tjākrā of werpschijf van praboe Krēsna, den goddelijken

held uit het epos Brātājoedā, een incarnatie van den hindoe-god KRISHNA, de achtste awatara van den onderhouder der schepping, den god WISHNOE.

(Hoofdstuk Garēbēg Moeloed en Garēbēg Dal.)

XX.

DE PRADJOERIT'S LANGENASTRA.

Van deze 40 pēnoembak's der pradjoeirit's MANTRI DJĒRO kon ik slechts één onderofficier, radèn wēdānā POESPĀ DI REDJĀ, en vier djadjar's doen afbeelden, om minstens een grooter gedeelte van den gamēlan, kyahi Goentoer Sari, wiens melodieën den dansmarsch dezer dapperen begeleiden, op de plaat te brengen.

De beide hoofdinstrumenten, de rēbab en de kēṇḍang, worden, ieder onder een gelen pajoeng, onmiddellijk achter de pradjoeirit's gedragen; de eerste met den voet in een draagdoek, een sēlēṇḍang tjiṇḍé, die den drager, een kântjāṣ doewoer, over den rechter schouder om borst en rug hangt; de tweede door een koeli gēladag in een dergelijken doek op den rug, en door een daar achter naast den pajoengdrager gaanden nijāgā bespeeld.

De andere speeltuigen volgen, op bamboedraagbaren of aan zware bamboestengels door andere koeli's getorscht en voortdurend door de achter de instrumenten loopende nijāgā's geslagen, terwijl nog enkele kântjā's doewoer voor den goeden gang der koeli's en een richtigen stand der speeltuigen waken.

De koeli's gēladag zijn aan hun eenvoudige kleeding en hun lagen rooden lederen koeloek kenbaar, de kântjā's doewoer en de nijāgā's aan hun witten of zwarten koeloek en galakleeding te onderkennen. De drager van den rēbab en de bespeler van den kēṇḍang bovendien aan de samir om den hals.

(Hoofdstuk Garēbēg Moeloed en Garēbēg Dal.)

XXI.

DE GOENOENGAN'S LANANG.

Voor de beschrijving van deze en van de volgende tot de adjat dalēm of vorstelijke offergaven behorende spijsbergen moet ik naar den tekst verwijzen, die door deze lichtbeelden verduidelijkt wordt.

Wij zien hoe 't uit ruwe houten balken vervaardigde onderstel door gewone dēsālieden, in hun dagelijksche kleeding, gedragen wordt, en hoe aan elke zijde een mantri- of panēkēt gēladag 't hooge gevaarte, waar dit noodig wordt, met een langen gevorkten staf, soembit, in evenwicht helpt houden.

De afbeelding werd genomen op 't plein kēmanḍoenganlor (kēbēn), aan de oostzijde van de bangsal, die 't midden van dit plein inneemt. De poort op den achtergrond is de régol Brādjānālā, die naar de zuidelijke sētinggiltrappen voert.

Alle goenoengan's en bodagan's worden voor den garēbēg-optocht op dit plein bijeengebracht.

(Hoofdstuk Garēbēg Moeloed en Garēbēg Bēsar en Poewāsā.)

XXII.

DE GOENOENGAN'S WEDOK.

Wat van de afbeelding van de mannelijke goenoengan's gezegd is, geldt natuurlijk ook van de vrouwelijke spijsbergen. Nadere bijzonderheden zoeken men dus in den tekst.

(Hoofdstuk Garēbēg Moeloed en Garēbēg Bēsar en Poewāsā.)

XXIII.

DE PRALĀTĀ'S.

De beide loerah's Pralātā en Tjitrā Lātā zijn afgebeeld zooals zij, in hun strijddans tegenover elkander staande, hun tēkēn's kruisen.

Ook van den gamēlan, kyahi Nācā, die hun danspassen begeleidt, kon slechts een gedeelte op de plaat gebracht worden.

Als hoofdinstrumenten worden de bonang baroeng en de bēdoeg door gele pajoeng's gedekt. De laatste wordt door de dragers en de bespelers van andere stukken nagenoeg geheel aan 't gezicht onttrokken, doch dit schaaft in dit geval niet, daar toch de afbeelding van dezen gamēlan op plaat I van alle instrumenten een duidelijke voorstelling geeft.

't Is trouwens niet mogelijk aan alle voorwerpen en personen, die op deze en de vorige plaat bijeengebracht werden, gelijkelijk recht te doen wedervaren.

(Hoofdstuk Garēbēg Moeloed.)

XXIV.

DE GAMĒLAN KYAHI MOENGGANG.

De oudste, eenvoudigste en als erfstuk de heiligste aller gamēlan's, niet alleen van de beide vorstenlanden en van 't voormalige rijk Mataram, maar zeker ook van geheel Java, is op deze plaat in zijn geheel afgebeeld, zooals hij op den garēbēg-feestdag op de sētinggil bespeeld wordt.

Op den voorgrond de beide trommen, rechts de kēṅḍang en links de kētipōeng, die bij dezen gamēlan: pēnoentoeng heet, ieder door een, met de samir omhangen nijāḡā betokkeld.

Daarachter de vier bonang's, elk slechts drie klankbekkens tellend. Rechts achter deze bonang's de beide gong's en links de bēṅḍé's, en tusschen beiden links de kēnong en rechts de

aan één koord bevestigde klankschijven, kēṭjēr of rotjēk, in de handen van den laatsten der tien spelers.

De gamēlan is op de sētinggil, een weinig oostelijk van de plaats, waar hij onder de tratag op garēbēgdagen geplaatst wordt, opgesteld.

(Hoofdstuk Garēbēg Moeloed, Malēman en Garēbēg Dal.)

XXV.

DE GOENOENGAN KOETOEG.

De enkele, in vorm zoowel van de mannelijke als van de vrouwelijke goenoengan's afwijkende «wierook-spijsberg», die alleen op 't feest van garēbēg Dal, en dus slechts eenmaal in de acht jaren, vóór de andere goenoengan's uitgedragen wordt.

Uit den geopeuden top ontwijkt de rook van 't wierookoffer, dat binnen in dezen spijsberg brandend gehouden wordt.

Hij wordt niet als de andere goenoengan's door dēsālleden, maar door koeli's ḡēlaḍag gedragen.

(Hoofdstuk Garēbēg Dal.)

DE KRATON.

De kraton heeft meer dan een uur omtrek. Er wonen ongeveer 15.000 zielen. De geheele omtrek is omgeven door een steenen muur; de oppervlakte is ongeveer 3600 voet lang, 2400 voet breed. De muur is 14 voet hoog en 15 dik. Aan de vier hoeken zijn bastions met wachttorens. Rondom den geheelen muur loopt een gracht, en van binnen is een aarden wal, waarop hier en daar een stuk geschut, vernageld. Poort N° 11 is dicht gemetseld. De kraton werd in 1760 aangelegd. De aloen-aloen (N° 15) is door een muur ingesloten. Een steenen trap van 12 treden leidt naar de sētinggil.

Inhoud van den tekst.

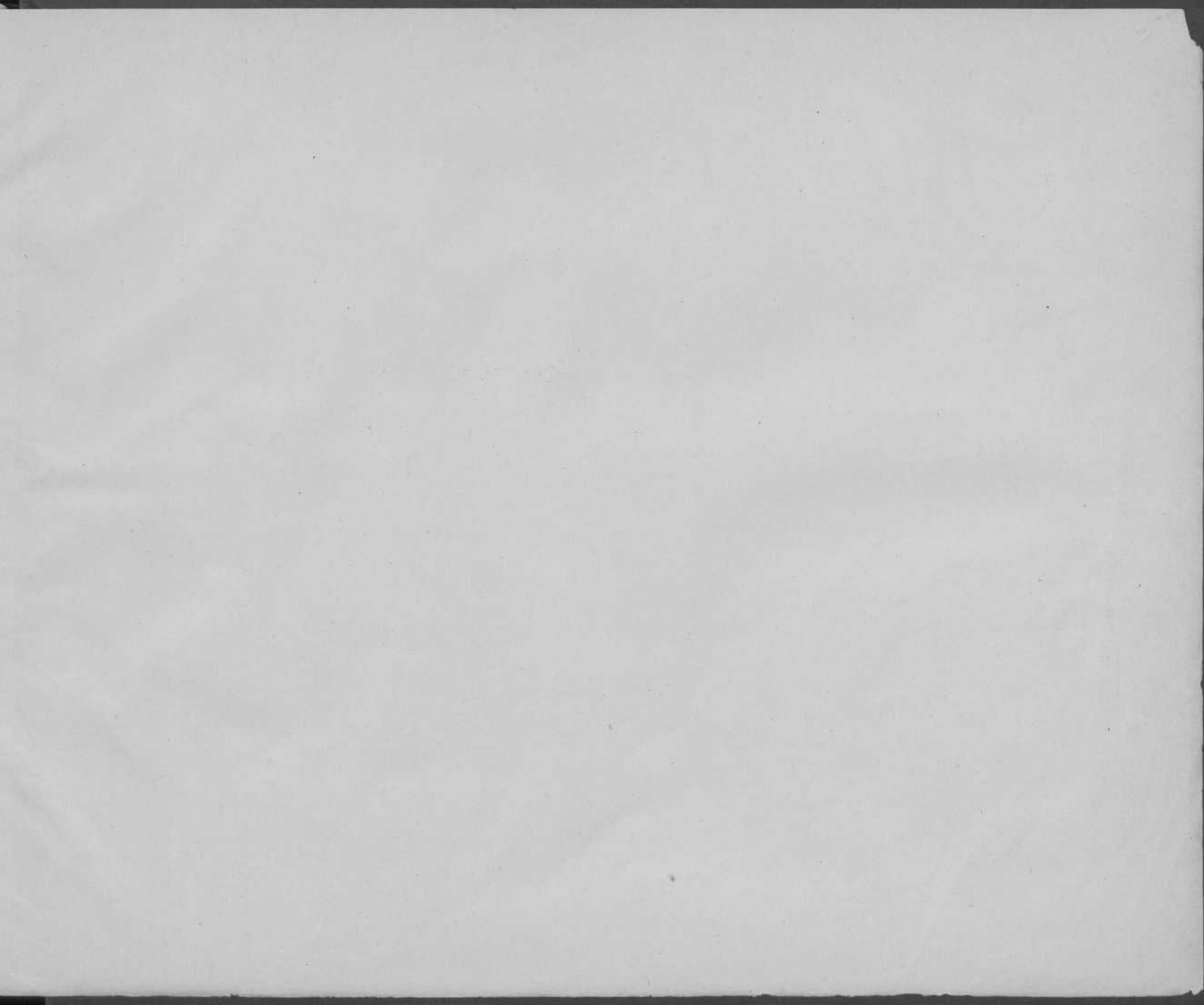
EEN WOORD VOORAF	3
OVER DE UITSpraak DER JAVAANSche WOORDEN	4
I. SĒKATĒN	5
II. TĒBIRAN MOELOED	11
III. GARĒBĒG MOELOED	14
IV. GARĒBĒG POEWĀSĀ en GARĒBĒG BĒSAR	40
V. MALĒMAN	41
VI. GARĒBĒG DAL	48
VII. DE POESĀKĀ'S VAN GARĒBĒG DAL	55
BIJLAAG	63
WOORDENLIJST	64
BESCHRIJVING DER PLATEN	79

ERRATA.

Bl. 54,	noot	129,	staat: <i>درك</i> , lees: <i>درك</i>
" 55	"	131,	lees: Sēh is van 't Arab. sjeich.
" 56	"	131b	lees: <i>acxwawu</i> <i>dan</i> (<i>gugung</i>)
" 65,	2 ^e kol. regel	12 v. o.	lees: breede hoofd der krisscheede. Brātājoeđa, indisch-jav. heldendicht.
" 68, 2 ^e	"	4,	staat: <i>av</i> , lees: <i>ar</i> .
" 70, 1 ^a	"	3	" <i>gepding</i> , " <i>gēpding</i> .
" 71, 1 ^a	"	2	" <i>Mérapi</i> , " <i>Mērapi</i> .
" " 1 ^a	"	11 v. o.	" <i>naptang</i> , " <i>nantang</i> .
" 73, 1 ^a	"	11 "	" <i>pētāt</i> , " <i>pētāt</i> .
" " 2 ^e	"	19 "	" <i>eldelman</i> , " <i>edelman</i> .

Volgorde der platen.

- I. DE GAMĒLAN SĒKATI.
 - II. DE MĒSDJID AGĒNG.
 - III. DE ALOEN-ALOEN LOR.
 - IV. DE PRADJOERIT'S WIRĀBRĀDJĀ. ✓
 - V. DE PRADJOERIT'S BOEGIS.
 - VI. DE PRAALPAARDEN.
 - VII. DE GOUDEN RIJKSSIERADEN.
 - VIII. DE VORSTELIJKE AMPILAN.
 - IX. DE STAATSIEPIEKEN.
 - X. DE PRADJOERIT'S MIDJI SĀMĀ ATMĀDJĀ.
 - XI. Z. H. DE SULTAN IN OPTOCHT. A.
 - XII. Z. H. DE SULTAN IN OPTOCHT. B.
 - XIII. PIEKEN OP DE VAANDELS EN VAN DE PĒNOEMBAK'S DER KRATONTROEPEN.
 - XIV. DE PRADJOERIT'S NJOETRĀ. ✓
 - XV. DE PRADJOERIT'S KAWANDĀSĀ.
 - XVI. DE PRADJOERIT'S DJĀGĀKARJĀ.
 - XVII. DE PRADJOERIT'S PRAWIRĀ TĀMĀ.
 - XVIII. DE PRADJOERIT'S KĒTANGGOENG.
 - XIX. DE PRADJOERIT'S MANTRI DJĒRO.
 - XX. DE PRADJOERIT'S LANGĒNASTRĀ.
 - XXI. DE MANNELIJKE GOENOENGAN.
 - XXII. DE VROUWELLIKE GOENOENGAN.
 - XXIII. DE PRALĀTĀ'S.
 - XXIV. DE GAMĒLAN MOENGGANG.
 - XXV. DE GOENOENGAN KOETOEG.
- PLATTEGROND VAN DEN KĒDATON.

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

Should the day be

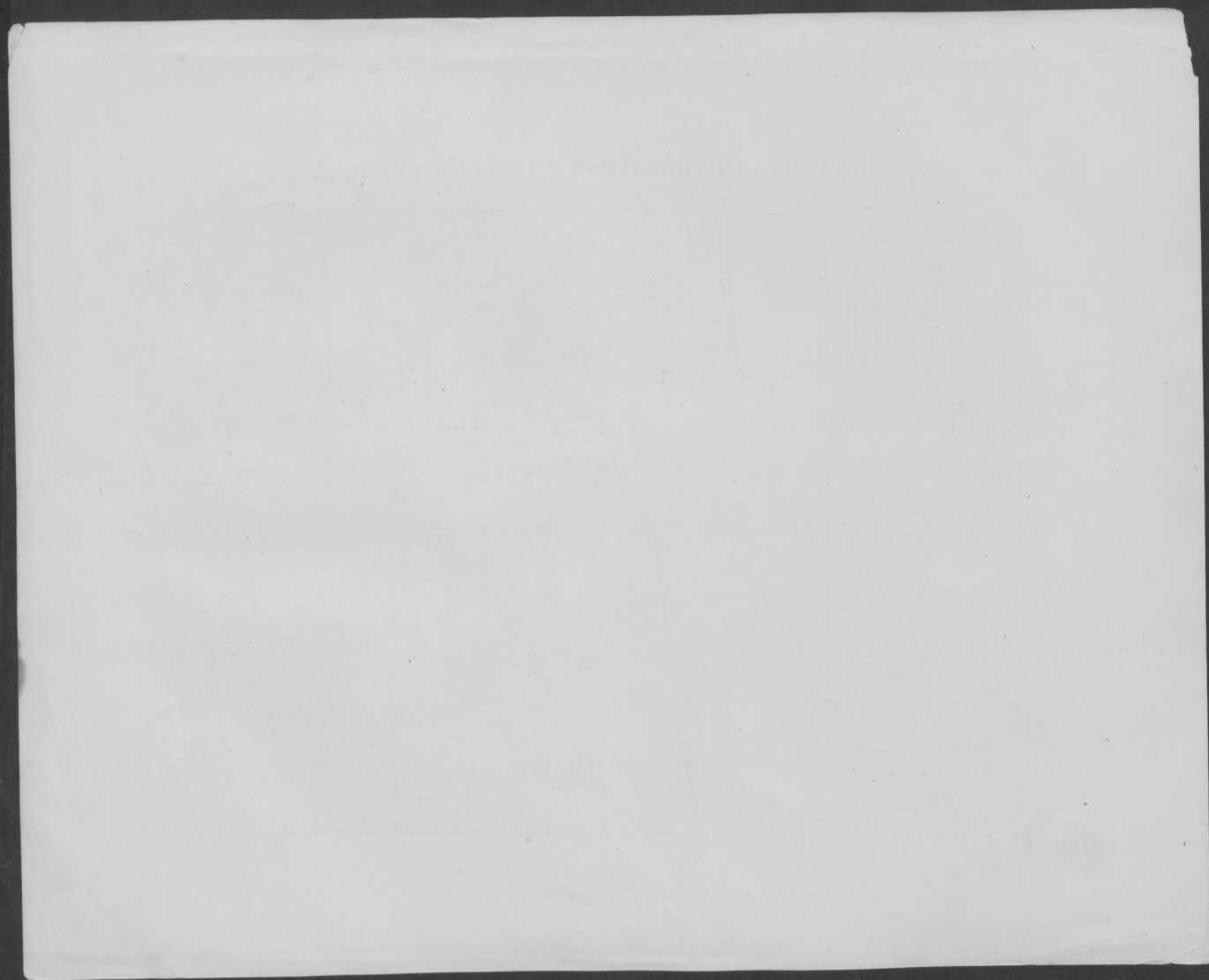
Should the day be

Should the day be

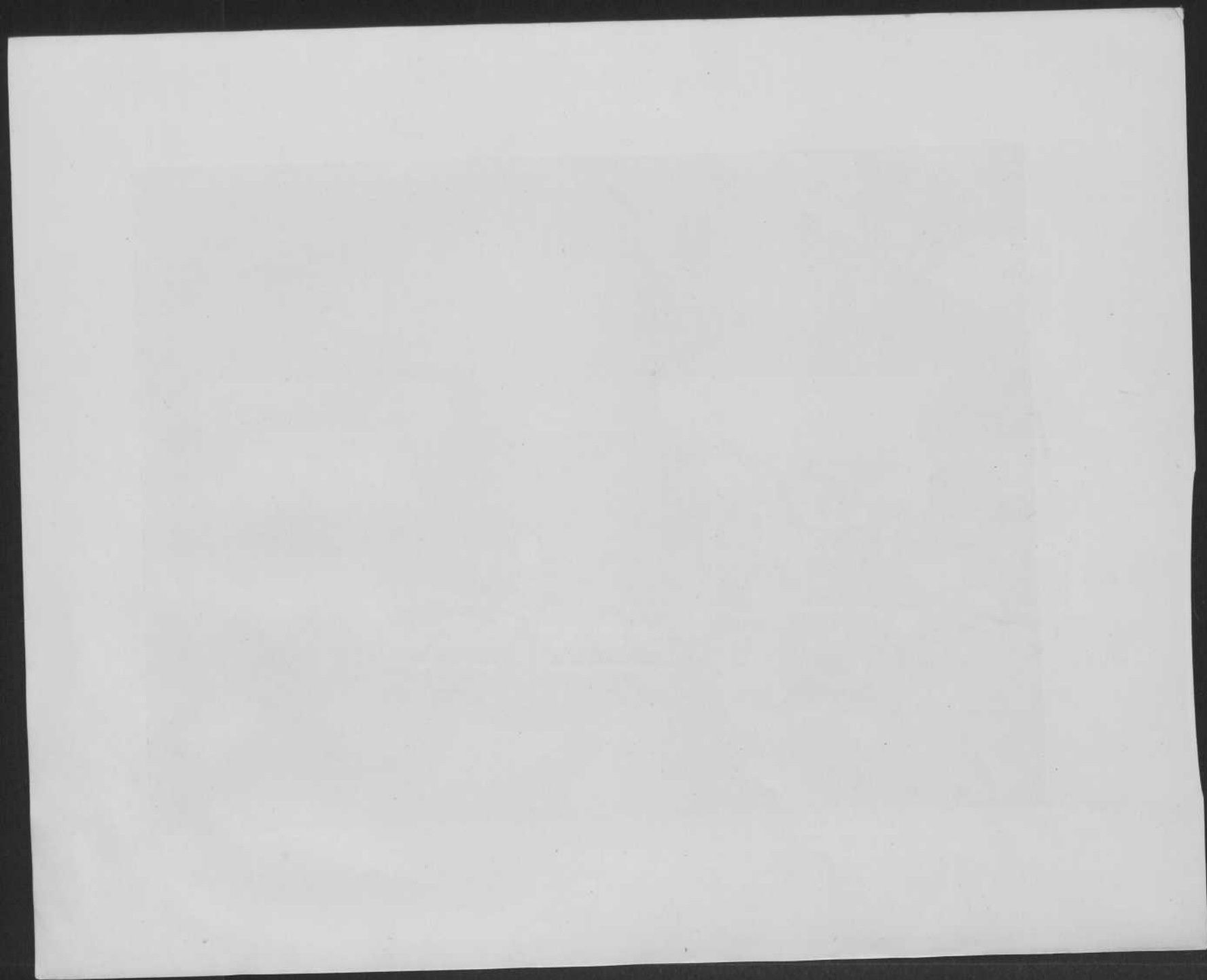
Should the day be

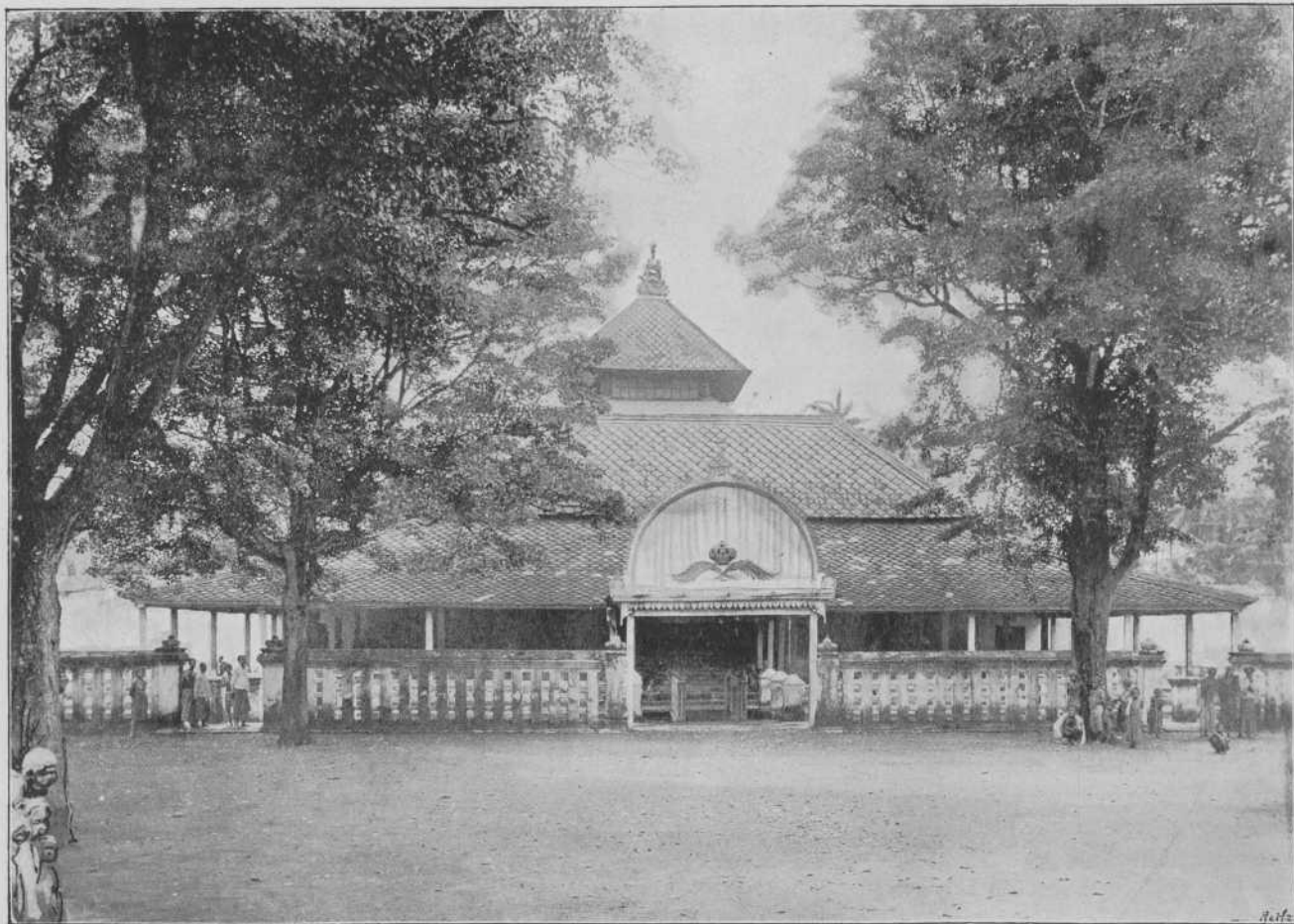
SCHETS VAN DEN KRATON TE NGAJOGYAKARTA.

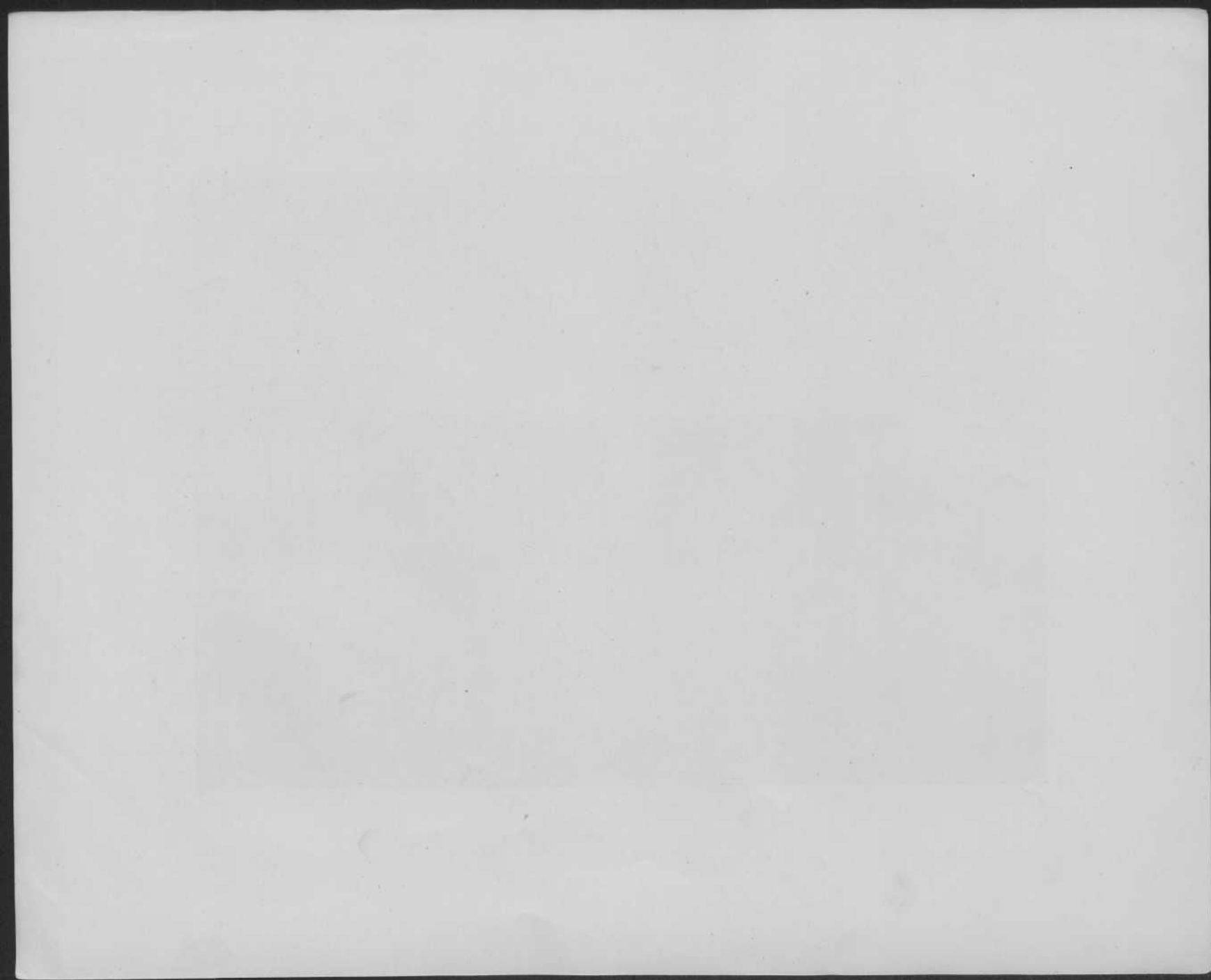

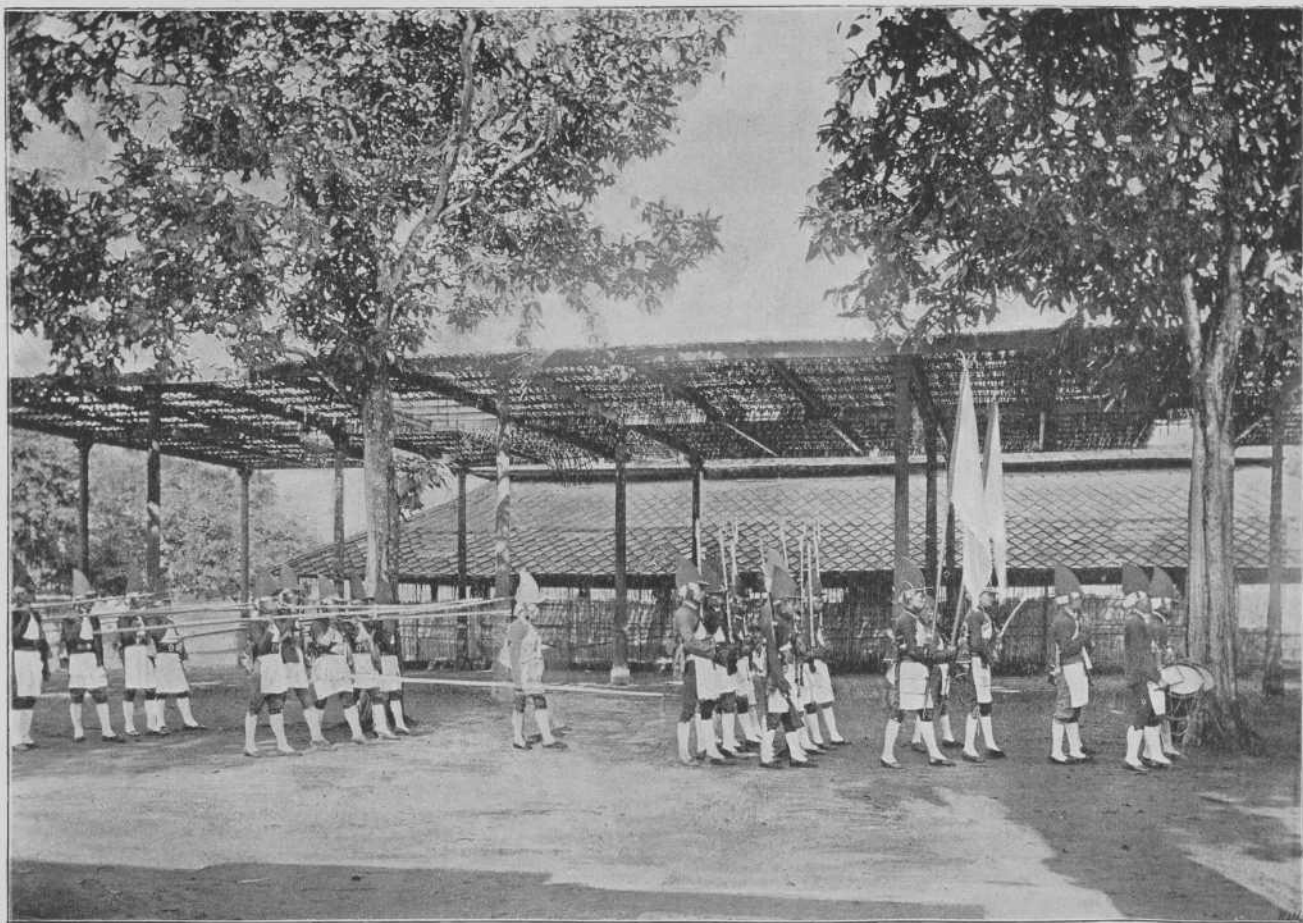

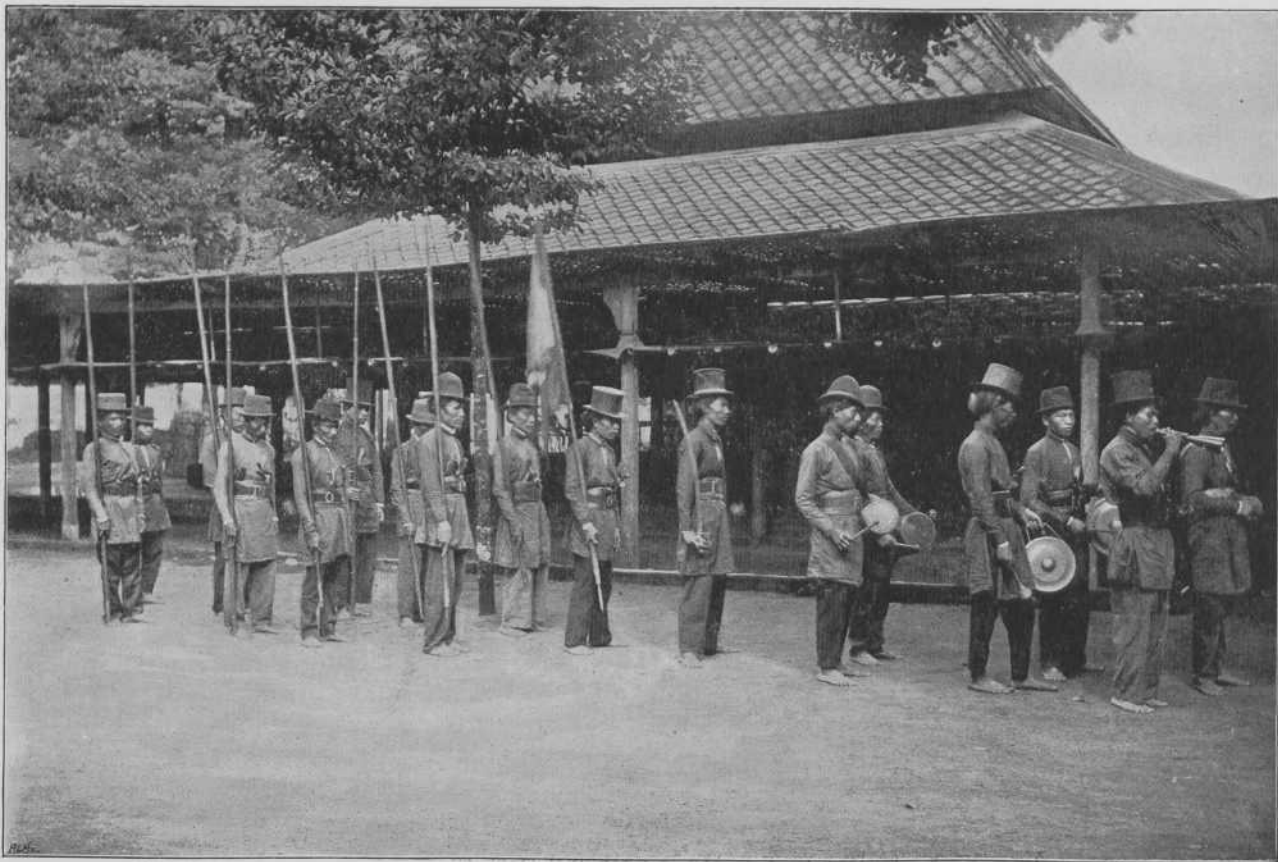

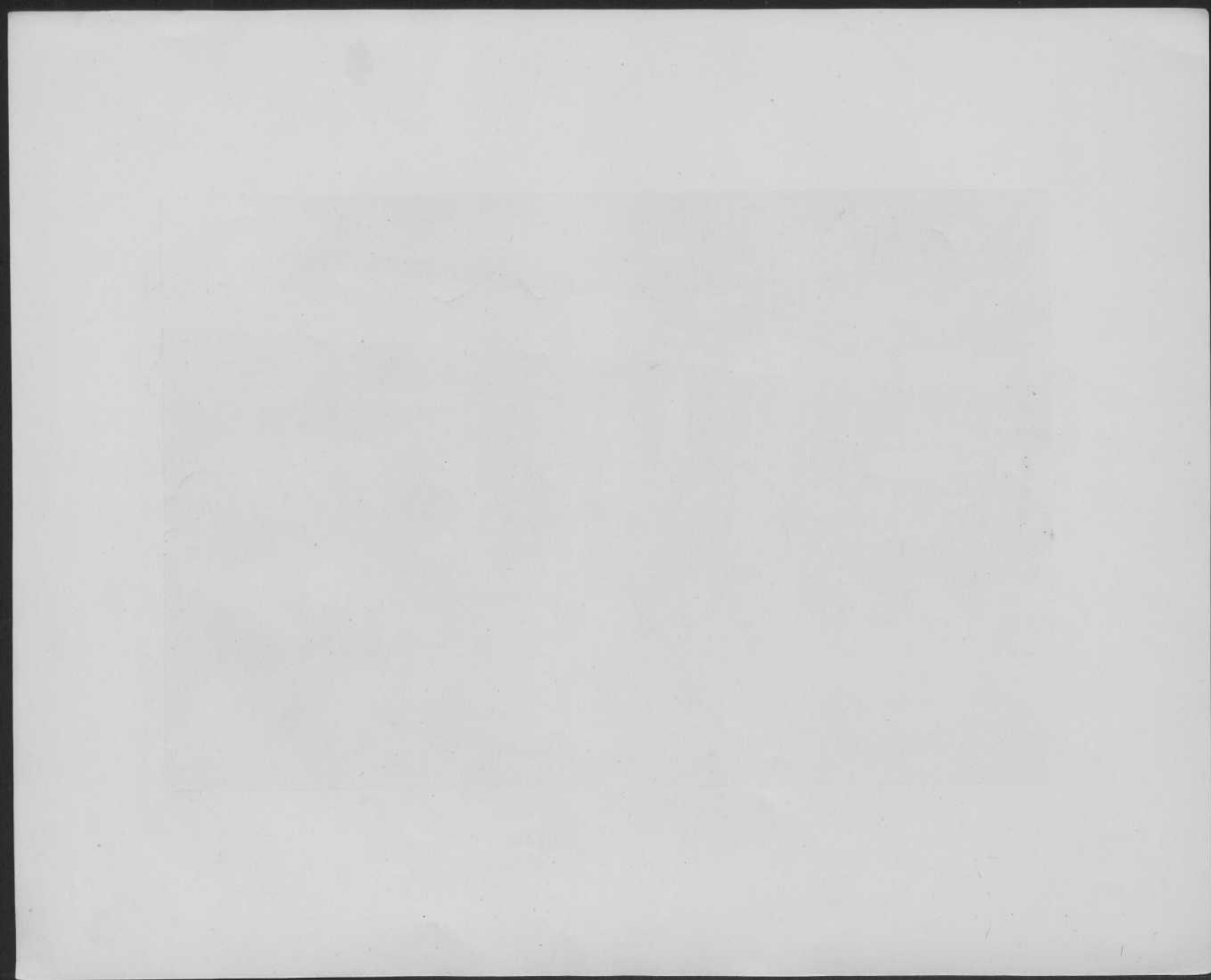

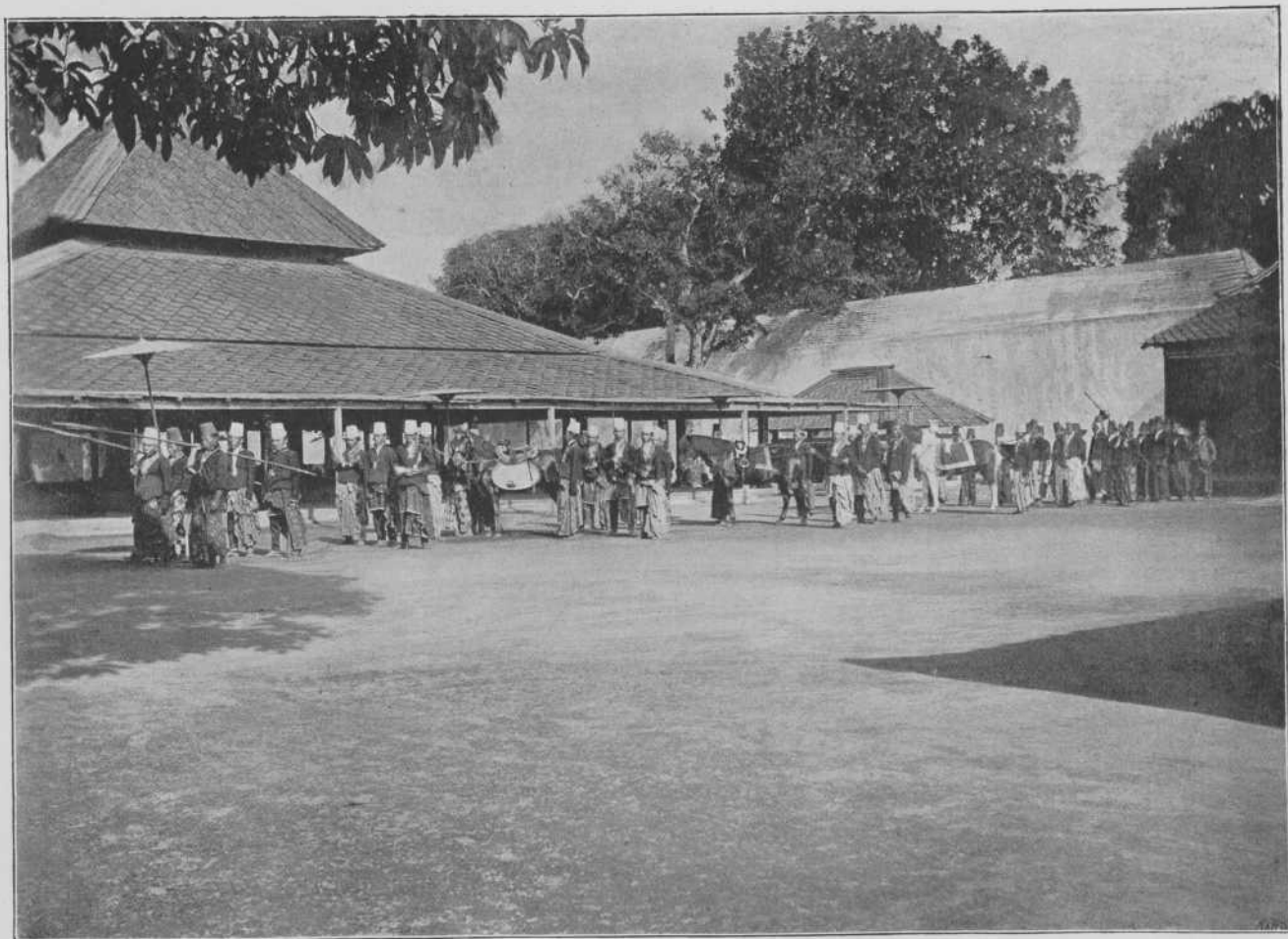

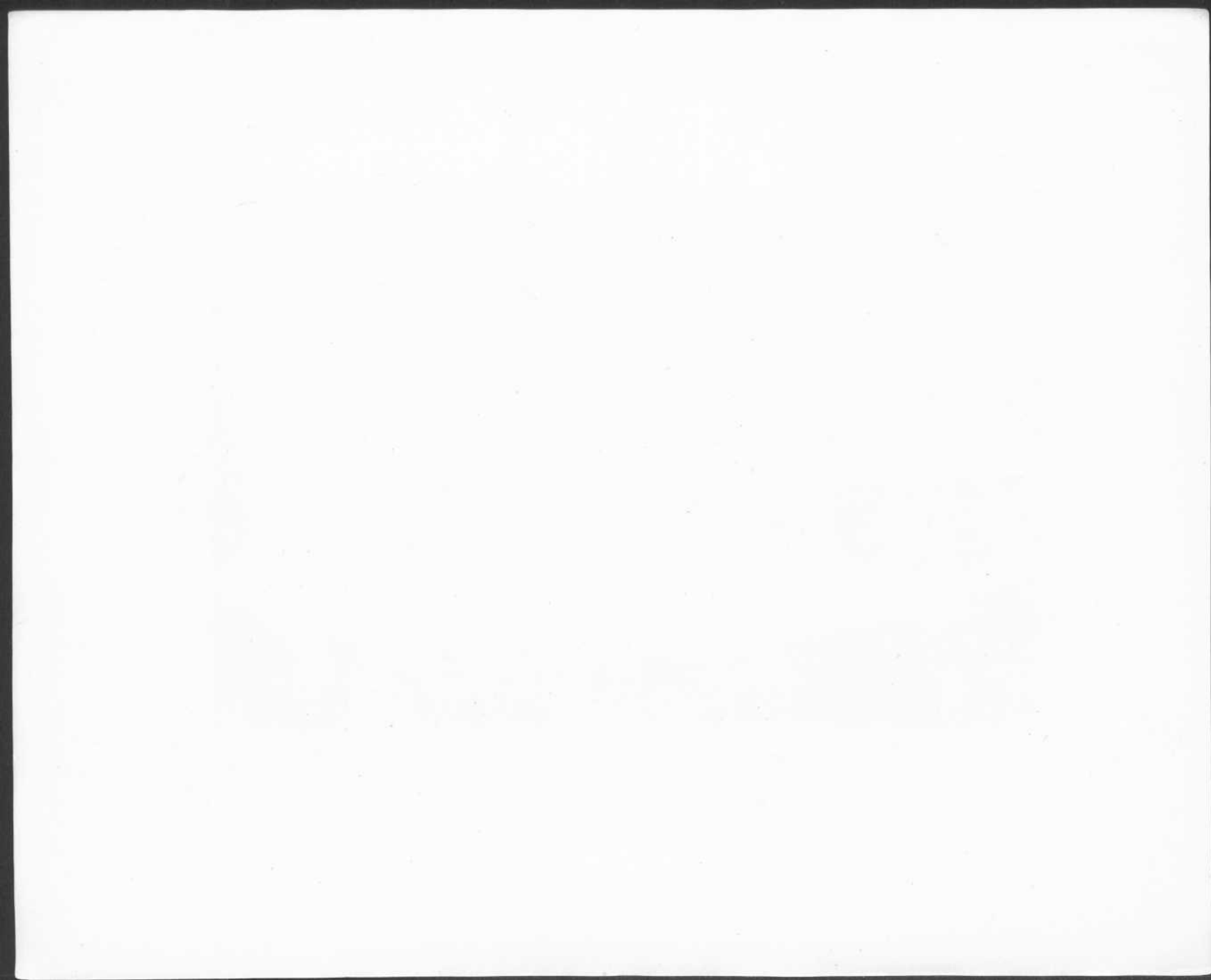

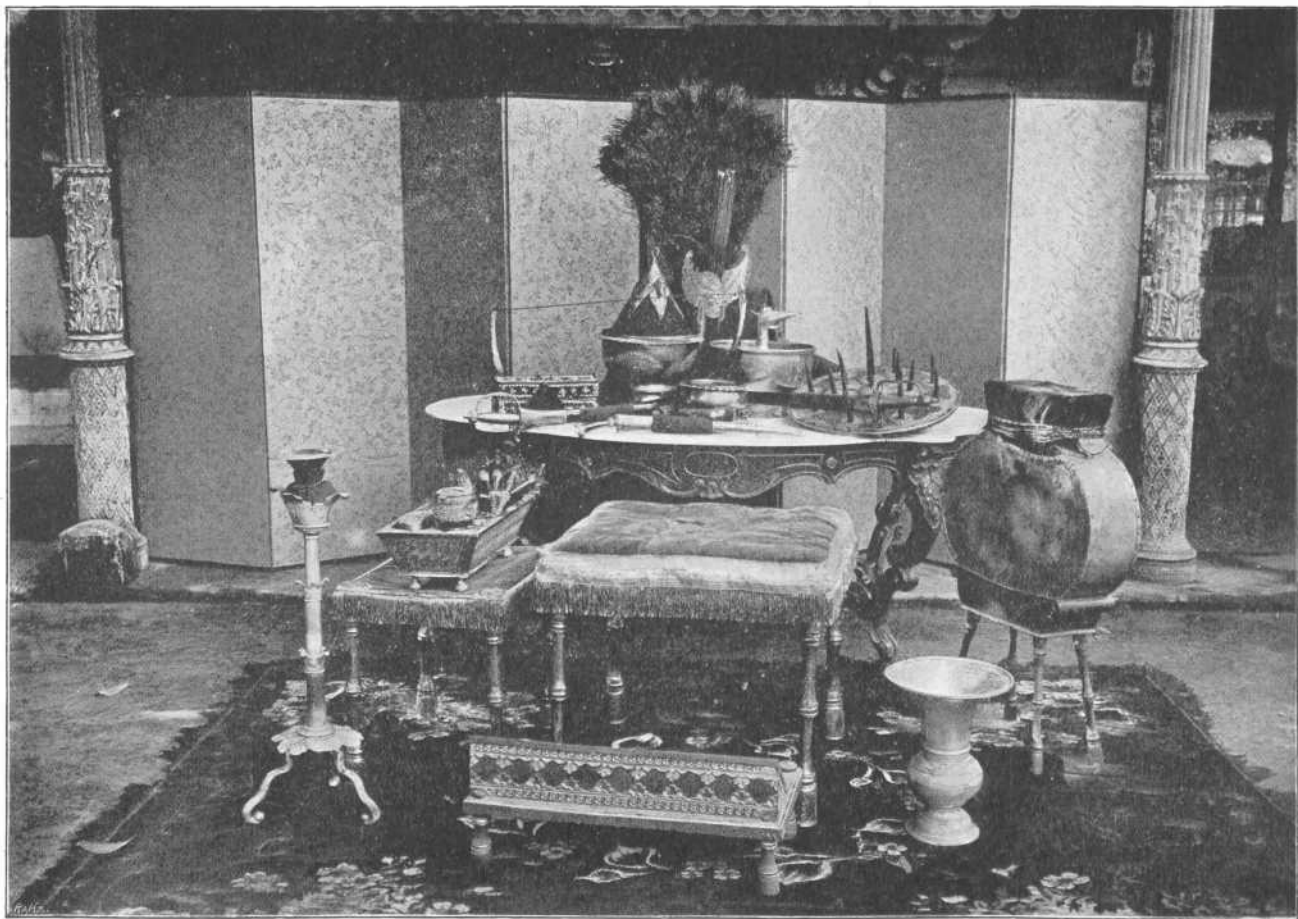

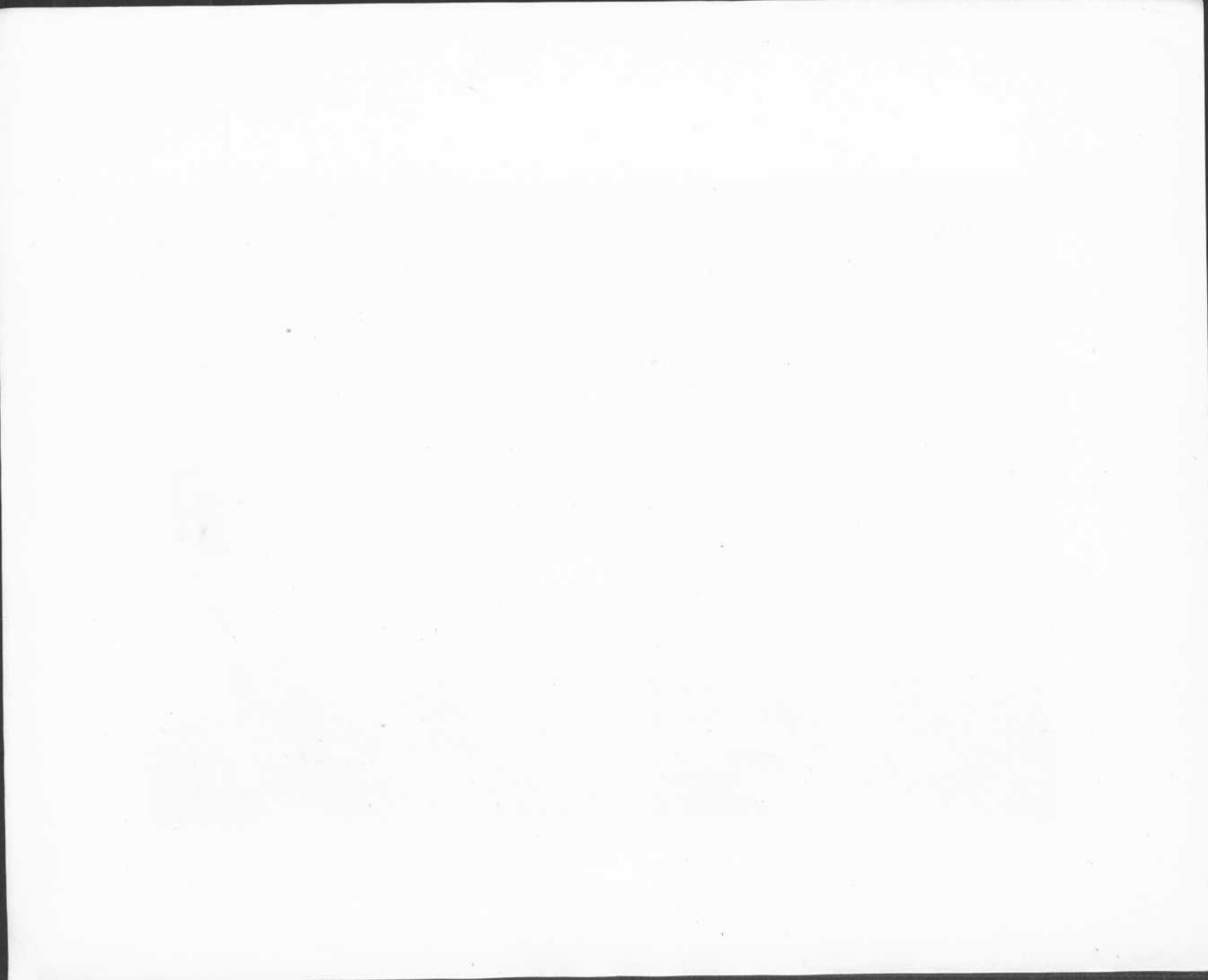

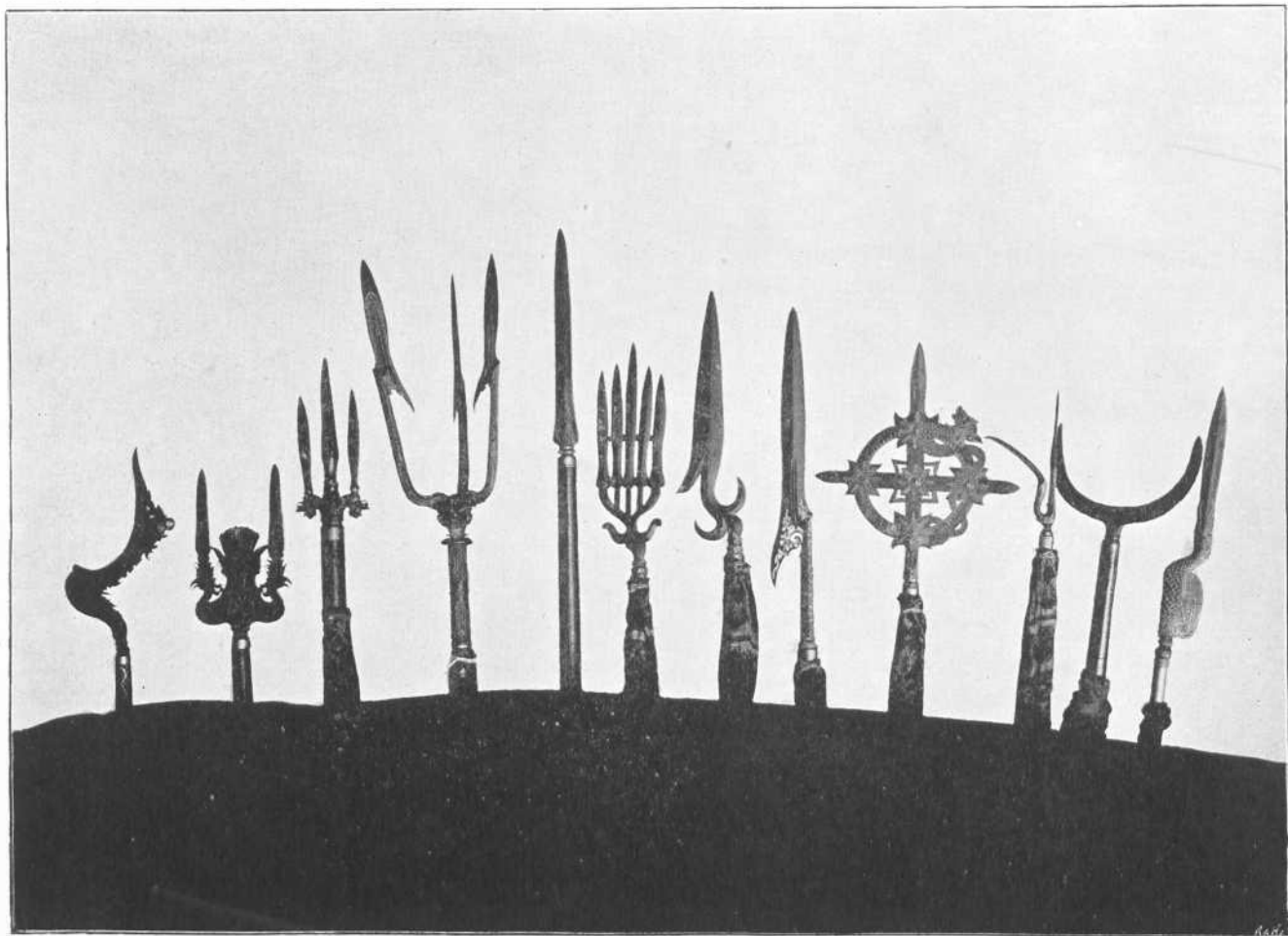

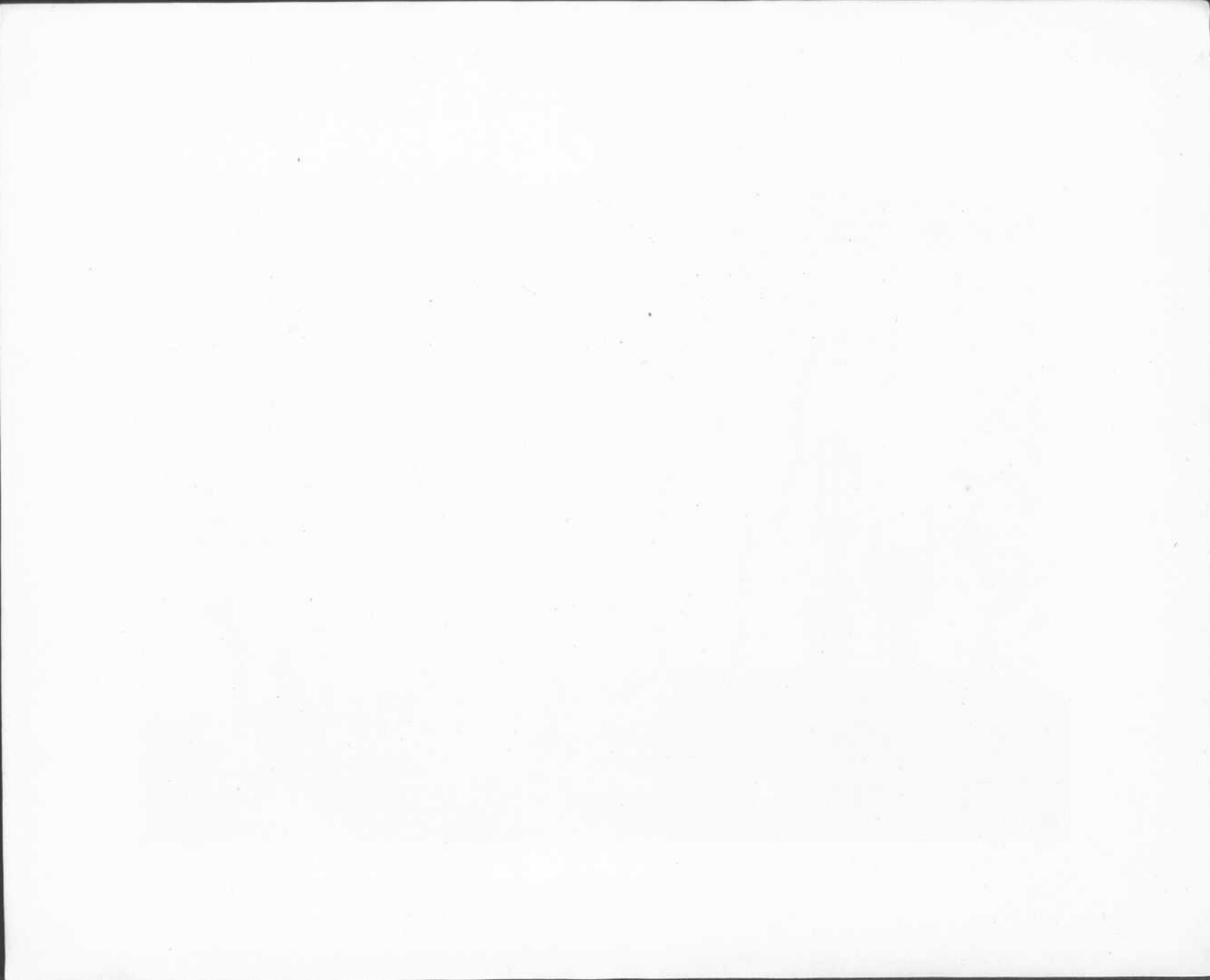

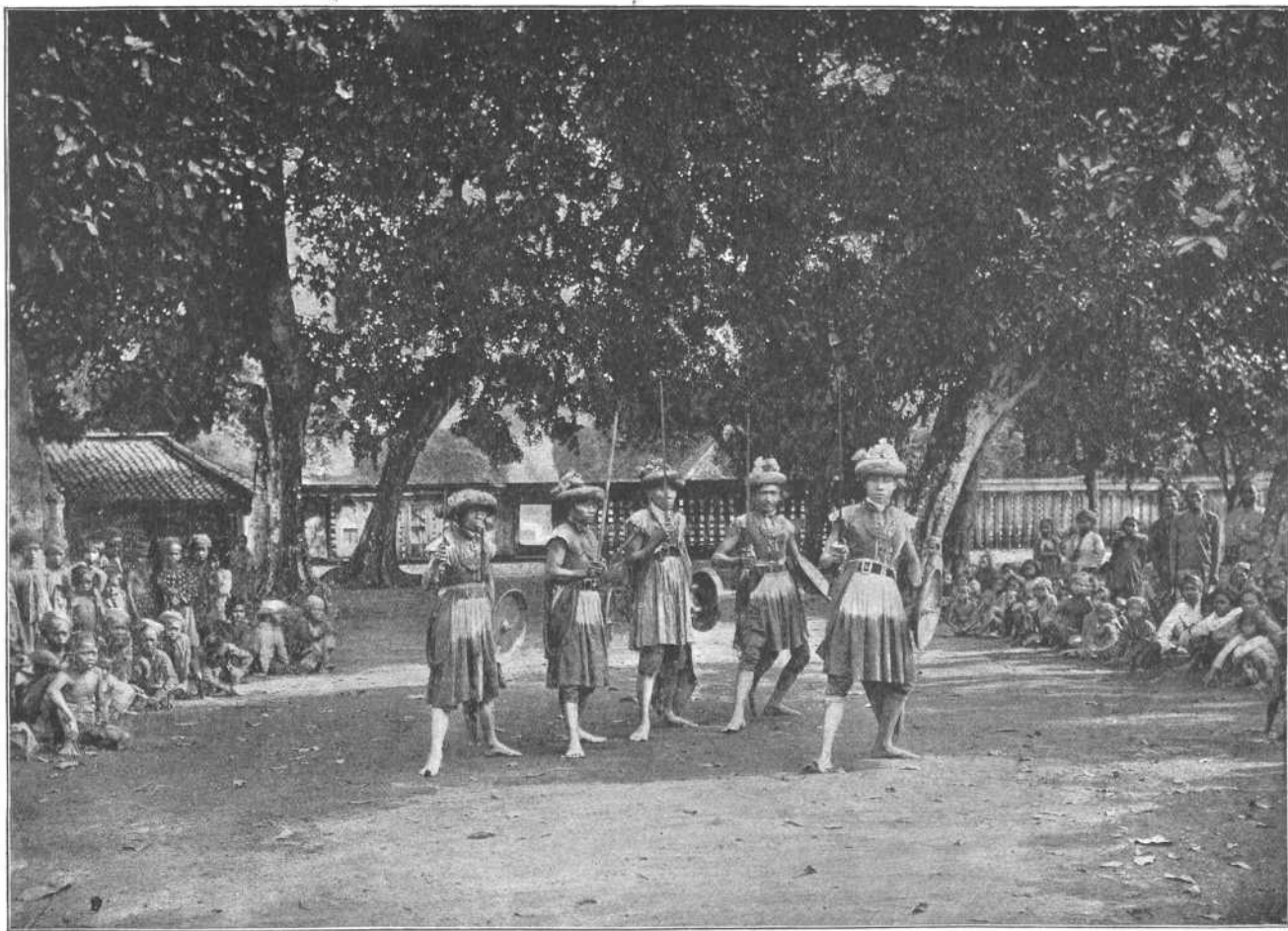

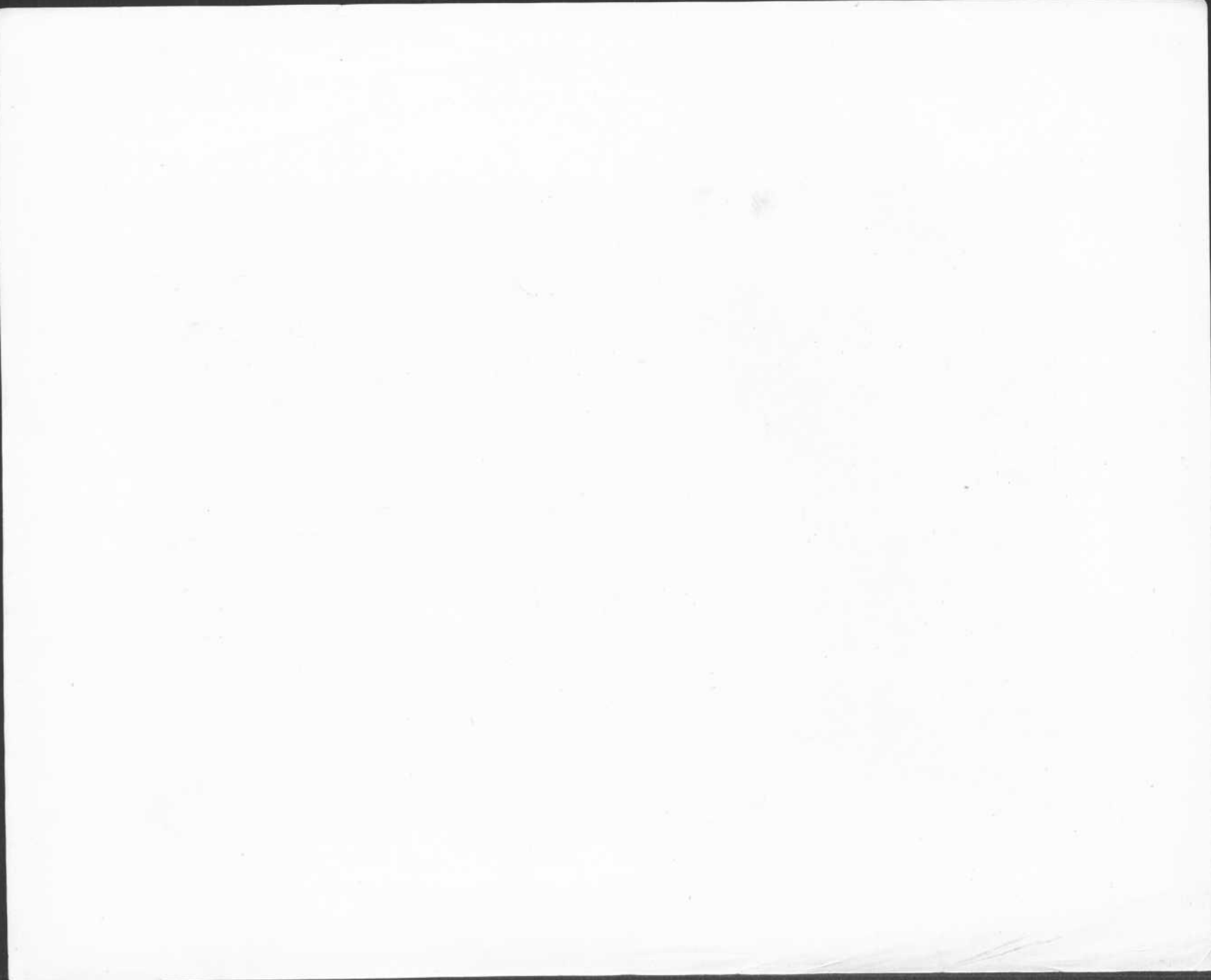

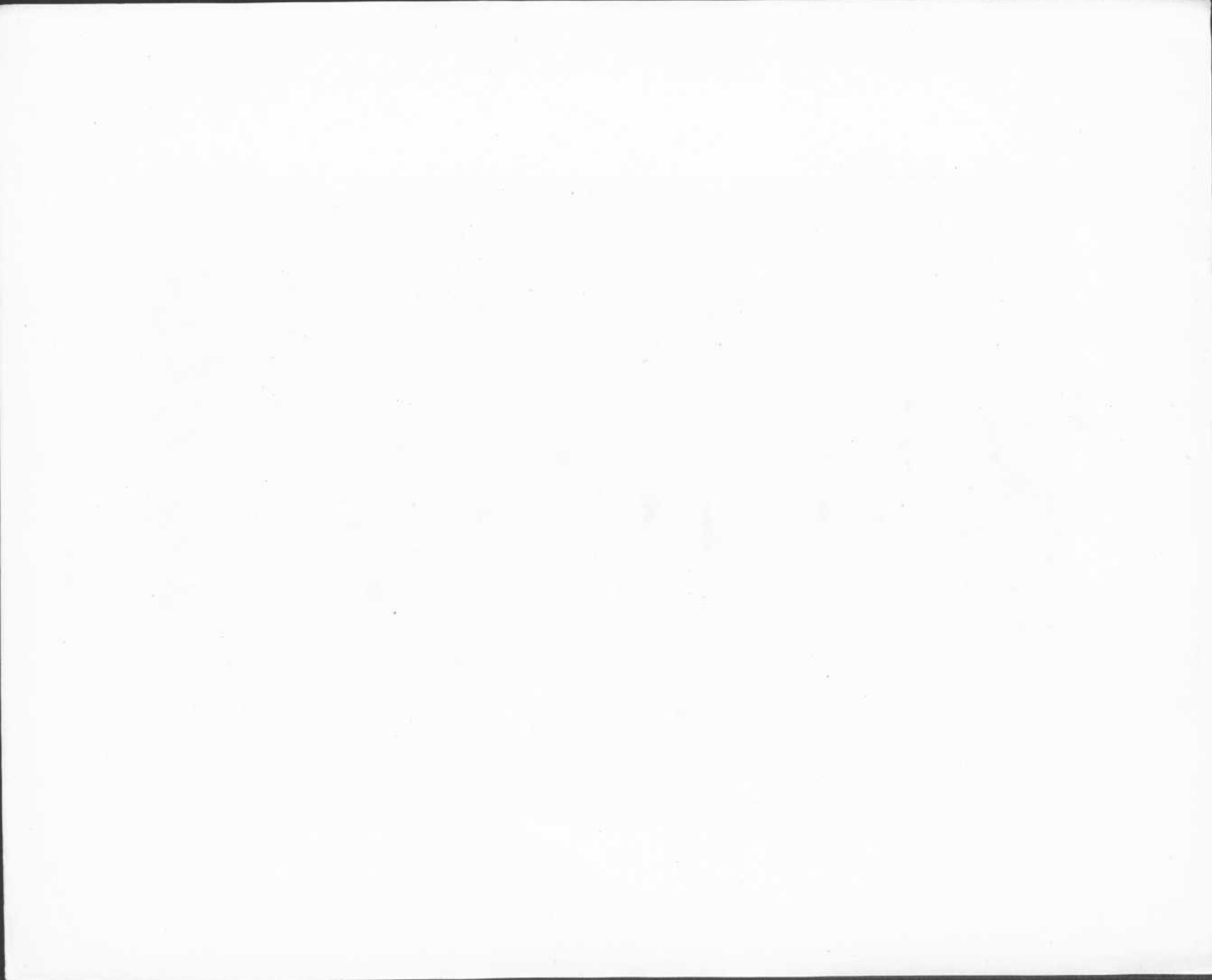

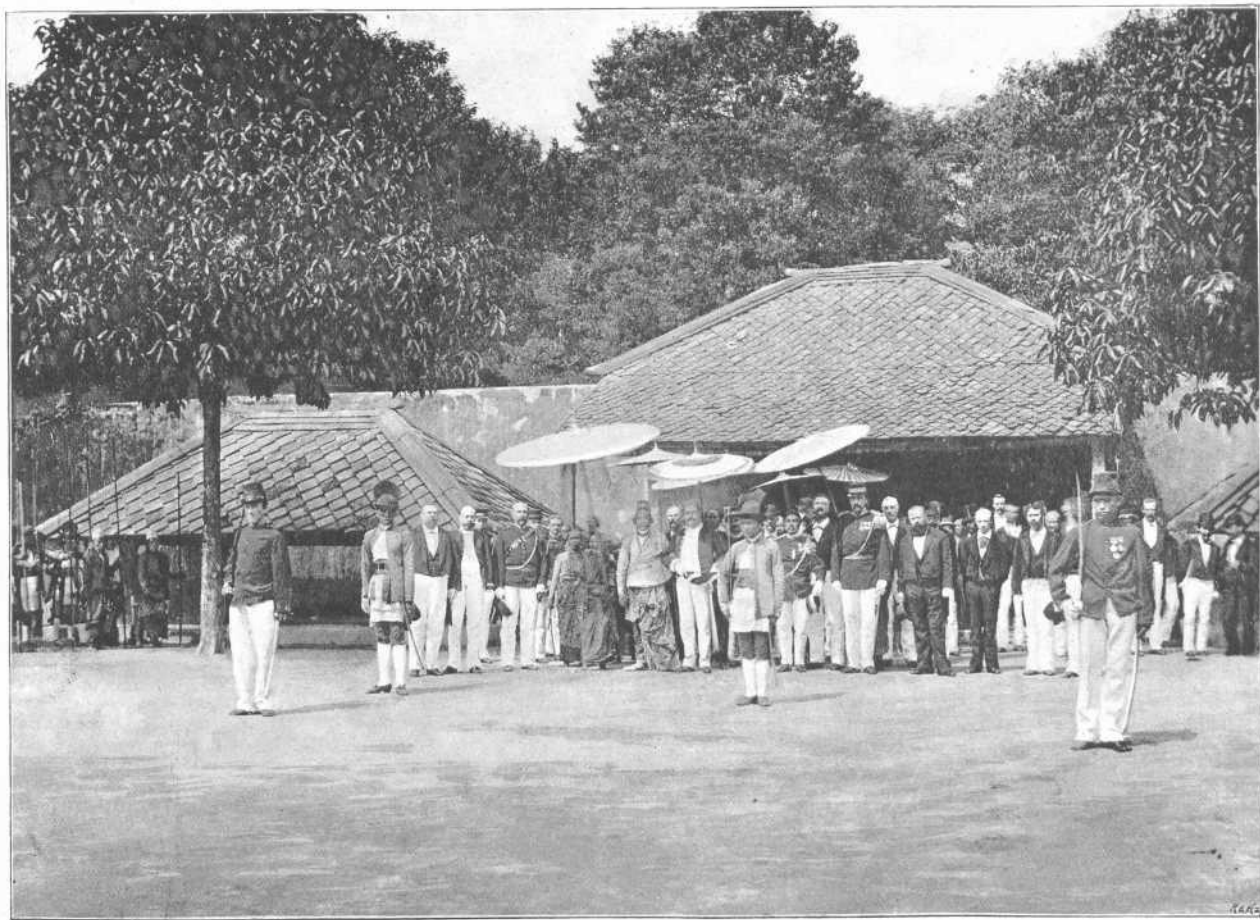

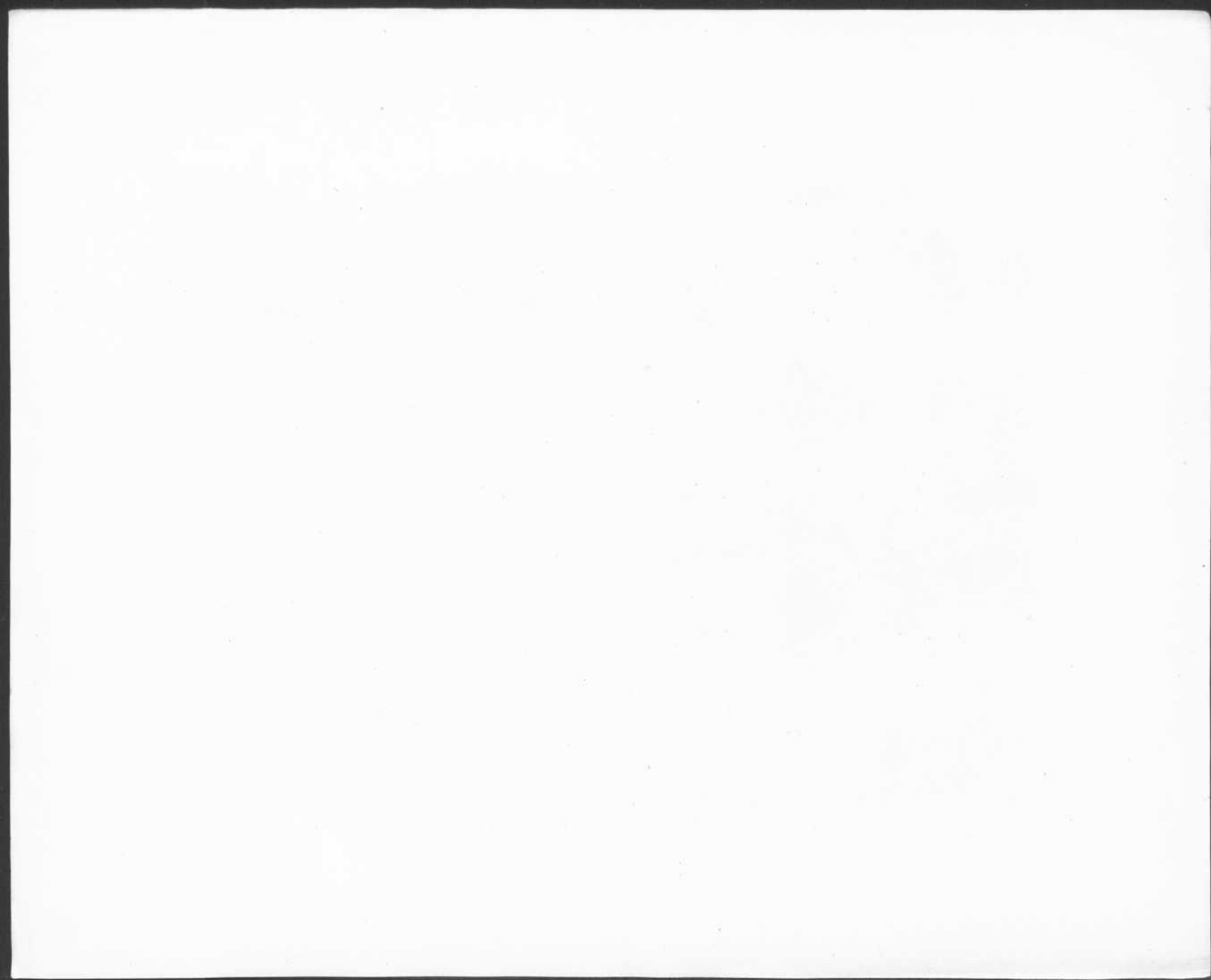

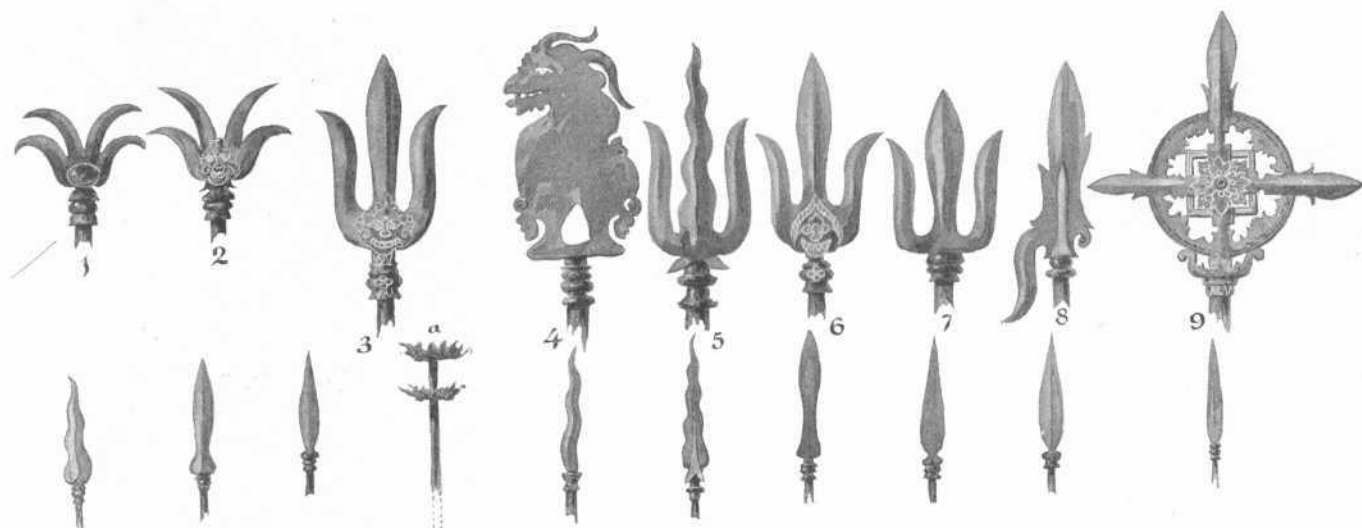

1. Pradjoerit Wirâbrâdjâ Kiwâ
(*Kjahi SÉLAMÉT*).
2. Pradjoerit Wirâbrâdjâ têngên
(*Kjahi SANTRI*).
3. Pradjoerit Njoetrâ Kiwâ en têngên
a. Towok of werpspies.
4. Pradjoerit Dahéng
(*Kjahi WIRĀGĀ TAROENĀ*).
5. Pradjoerit Kawandāsā.

PIEKEN op de Vaandels en van de pĕnoembak's der Kratontroepen.

De bovenrij bevat de Standaardpieken, de
onderste rij de pieken der *pradjoerit's pĕnoembak*
of piekeniers. Van de eersten zijn 3, 6, 7, 8 en
9 met *srasah mas* (gouden lofwerk) bearbeid.

6. Pradjoerit Djāgākarijā.
7. Pradjoerit Prawirā tāmā.
8. Pradjoerit Kĕtanggoeng.
9. Pradjoerit Mantri lebĕt en Langĕn astrā.

Naar een schets van den Sergeant-majoor
BAHOE SĒTIKĀ,
van de *pradjoerit's* LANGĒN ASTRĀ.

